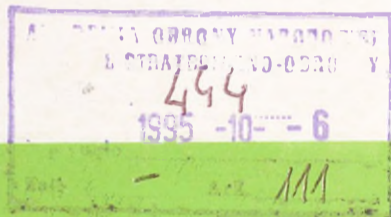

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Do użytku służbowego

Egz. Nr *1* .....

**PROGNOZOWANIE KIERUNKÓW ROZWOJU SYSTEMU
OBRONNEGO W ASPEKCIE ZMIENIAJĄCEJ SIĘ
ZEWNĘTRZNEJ SYTUACJI (WYBÓR OPCJI SYSTEMU
OBRONNEGO RP W ASPEKCIE UWARUNKOWAŃ
POLITYCZNYCH I PROGNOZOWANYCH ZAGROŻEŃ)**

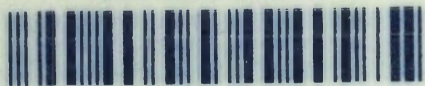
„OPCJA”

**ANALIZA STANU I KIERUNKÓW ZMIAN SYTUACJI
SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ PAŃSTWA
I JEGO OTOCZENIA**

63915

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

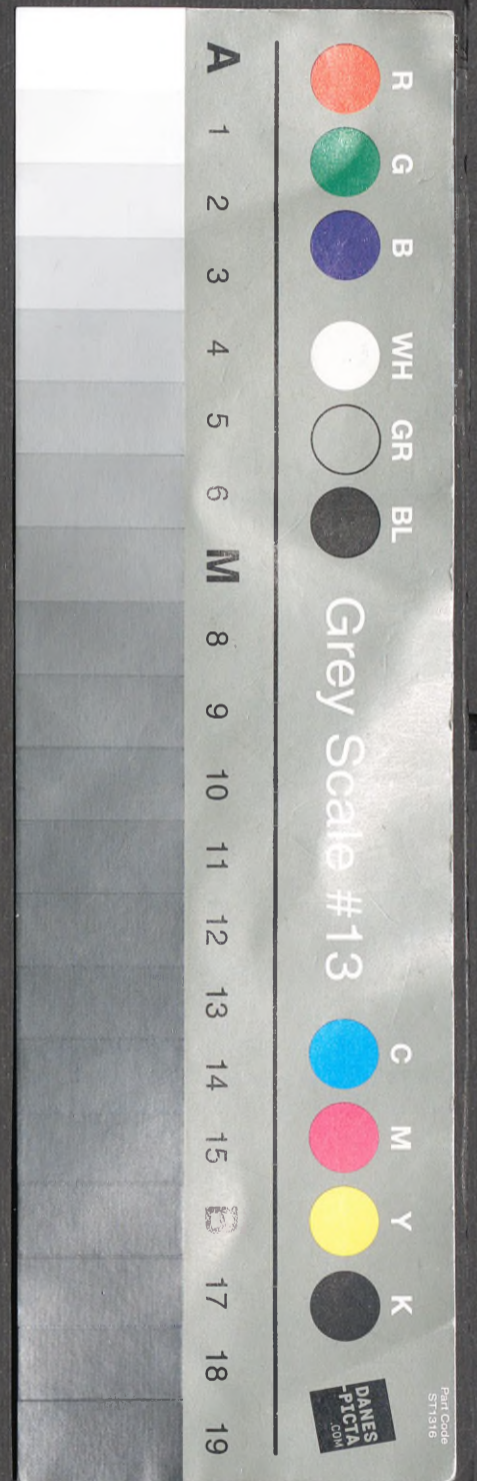
S/2878

05-002878-001-0

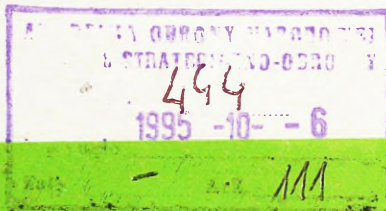
WARSZAWA

1995

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

~~Do użytku służbowego~~

Egz. Nr 1.....

**PROGNOZOWANIE KIERUNKÓW ROZWOJU SYSTEMU
OBRONNEGO W ASPEKCIE ZMIENIAJĄCEJ SIĘ
ZEWNĘTRZNEJ SYTUACJI (WYBÓR OPCJI SYSTEMU
OBRONNEGO RP W ASPEKCIE UWARUNKOWAŃ
POLITYCZNYCH I PROGNOZOWANYCH ZAGROŻEŃ)**

„O P C J A ”

**ANALIZA STANU I KIERUNKÓW ZMIAN SYTUACJI
SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ PAŃSTWA
I JEGO OTOCZENIA**

63915

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/2878

05-002878-001-0

WARSZAWA

1995

Zespół autorów opracowania:

Kierownik zespołu

- płk dr Lech URBAŃSKI

Członkowie

- płk dr Janusz OLSZEWSKI

- ppłk dr Maciej ŁUCZAK

SPIS TREŚCI

	Strona
WSTĘP	4
Rozdział I	
Diagnoza i prognoza zmian systemowych w sytuacji społeczno-gospodarczej RP i sąsiadów (Maciej LUCZAK)	6
Rozdział II	
Potencjał ludnościowy (Lech URBAŃSKI)	27
Rozdział III	
Potencjał przemysłowy i procesy prywatyzacyjne (Maciej LUCZAK)	39
Rozdział IV	
Potencjał rolniczy (Janusz OLSZEWSKI)	62
Rozdział V	
Produkt krajowy brutto i handel zagraniczny (Janusz OLSZEWSKI)	71
Rozdział VI	
Potencjał militarny (Lech URBAŃSKI)	84
ZAKOŃCZENIE	98
ZAŁĄCZNIKI	100
SPIS TABLIC, SCHEMATÓW	109
SPIS LITERATURY	111

WSTĘP

Analiza stanu i kierunków zmian sytuacji społeczno-gospodarczej RP i jej sąsiadów jest problemem o niezwyklej znaczeniu, zwłaszcza w aspekcie prognozowania kierunków rozwoju systemu obronnego państwa. Trudno bowiem wyobrazić sobie racjonalne przesłanki jakichkolwiek procesów planistycznych - a szczególnie tych dotyczących bezpieczeństwa państwa - bez uwzględnienia diagnozy i prognozy sytuacji społeczno-ekonomicznej RP i jej najbliższego otoczenia.

Podjęcie tej ważnej problematyki uwarunkowane zostało również zmianami w otoczeniu międzynarodowym Polski. Rozpad na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych konfrontacyjnego układu sił w Europie zmienił w najbliższym otoczeniu RP sytuację polityczną oraz uwarunkowania bezpieczeństwa. Podział Czechosłowacji, powstanie nowych państw na obszarze byłego Związku Radzieckiego, a także proces zjednoczeniowy państw niemieckich spowodowały konieczność dostosowania polskiej polityki bezpieczeństwa do tych zmian.

Po wyjściu spod dominacji ZSRR, Polska przystąpiła do samodzielnej budowy swojego bezpieczeństwa w oparciu o współpracę z państwami Europy Zachodniej i instytucjami międzynarodowymi. Podstawowymi celami polskiej polityki zagranicznej są: umacnianie suwerenności i bezpieczeństwa państwa, poprzez uzyskanie członkostwa w NATO, oraz utrzymanie dobrosąsiedzkich stosunków z państwami bliskiego otoczenia, jak i innymi. Działania te służą zdobywaniu i ugruntowaniu mocnej pozycji dla naszego państwa w Europie i na świecie.

Orientacja euroatlantycka w polskiej polityce zagranicznej ma charakter priorytetowy i jest uzasadniona historycznie. Teza powyższa nie wymaga dowodu jeśli zważyć, że wyznacznikami miejsca Polski w Europie są: położenie geopolityczne, stan ekonomiczno-finansowy państwa i potencjał militarny. Dlatego też zdecydowano, aby w niniejszym opracowaniu - oprócz podstawowych wyznaczników ekonomicznych - analizie poddać również potencjał militarny.

Celem opracowania jest przedstawienie pogłębionej analizy stanu obecnego (diagnoza) i kierunków zmian (prognoza) sytuacji społeczno-gospodarczej RP i jej sąsiadów, wzbogaconej dodatkowo ogólną analizą potencjału militarnego.

Opracowanie składa się z sześciu rozdziałów merytorycznych opatrzonych wstępem i zakończeniem. Tekst bogato ilustrowany jest tablicami, schematami i diagramami umiejętnie wplecionymi w treść. Ponadto na końcu opracowania zamieszczono niezbędne załączniki wzbogacające treść oraz zestaw podstawowej literatury przedmiotu.

Rozdział I - mający charakter rozszerzonego merytorycznego wstępu do problemu - zawiera przekrojową charakterystykę zmian systemowych w sytuacji społeczno-gospodarczej RP i jej sąsiadów. Ogólny charakter diagnozy i prognozy procesów i zjawisk uzasadnia fakt, że poszczególne elementy określające

potencjał ekonomiczny są szczegółowo analizowane w kolejnych rozdziałach.

Rozdział II - zawiera analizę stanu obecnego wraz z elementami prognozy potencjału ludnościowego Polski i krajów sąsiedzkich.

Rozdział III - zawiera diagnozę i prognozę potencjału przemysłowego RP i państw sąsiednich. Ze względu na wagę problemu zdecydowano, aby rozdział ten wzbogacić analizą procesów prywatyzacyjnych jakie zachodzą w Polsce i u naszych sąsiadów.

Rozdział IV - zawiera pogłębioną analizę potencjału rolniczego RP i państw najbliższego otoczenia. Problematyka rolnictwa i gospodarki żywnościowej znalazła w ten sposób należne jej miejsce w diagnozowaniu i prognozowaniu zmian sytuacji społeczno-ekonomicznej.

Rozdział V - obejmuje analizę produktu krajowego brutto, ze szczególnym uwzględnieniem wielkości bezwzględnej, dynamiki, wykorzystania PKB oraz jego analizy wg miejsc wytwarzania.

Rozdział VI - zawiera ogólną analizę potencjału militarnego Polski i krajów sąsiedzkich, potraktowanej jako materiał uzupełniający i wzbogacający analizy przedstawione w poprzednich rozdziałach.

W opracowaniu wykorzystano dostępną literaturę przedmiotu polską i zagraniczną, materiały służbowe naczelných organów administracji państwowej i instytucji centralnych MON oraz doświadczenia pracowników zespołu wyniesione z konferencji naukowych, sympozjów i seminariów organizowanych w Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Ponadto, nie bez znaczenia dla jakości opracowania były osobiste kontakty pracowników Wydziału Strategiczno-Obronno AON z naukowymi ośrodkami Niemiec, Czech, Litwy czy Białorusi.

ROZDZIAŁ I

DIAGNOZA I PROGNOZA ZMIAN SYSTEMOWYCH W SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ RP I SĄSIADÓW.

Zasadnicze zmiany systemowe w naszej gospodarce zapoczątkowane zostały wprowadzonym w życie na początku 1990 roku "Programem Stabilizacji Gospodarki". Głównym jego celem było doprowadzenie do urealnienia podstawowych parametrów finansowych funkcjonowania gospodarki, co stwarzało przesłanki do podejmowania racjonalnych decyzji gospodarczych. Wprowadzono w życie szereg rozwiązań formalno-prawnych i instytucjonalnych stosownie do wymogów rozwijającej się gospodarki rynkowej. Funkcjonujące rozwiązania poddawano wielu korektom, stosownie do zmian sytuacji gospodarczej kraju i doświadczeń transformacji.

Najważniejszym czynnikiem transformacji systemowej były procesy przekształceń własnościowych, obejmujące zarówno prywatyzację sektora publicznego, jak i przede wszystkim wydatny rozwój przedsiębiorczości prywatnej. Spośród 8,6 tys. przedsiębiorstw państwowych, istniejących w 1990 roku, procesami prywatyzacyjnymi objęto do końca 1994 roku ponad 4,8 tys. jednostek tj. około 55%. Jednocześnie w omawianym okresie przybyło ponad 800 tys. małych przedsiębiorstw. W 1994 roku procesy prywatyzacyjne nie uległy zahamowaniu, jakkolwiek poszczególne ścieżki charakteryzowały się zróżnicowaną dynamiką.

Istotną przeszkodą w prywatyzacji jest niedostatek kapitału krajowego i duża powściągliwość poważnych inwestorów zagranicznych. Wpłynęło to na model prywatyzacji w Polsce. W tych warunkach powstawały, szczególnie w pierwszym okresie transformacji, głównie małe firmy prywatne, mało inwestujące, nastawione na szybki zysk, lokujące swą działalność najczęściej w handlu lub innych formach pośrednictwa.

Trudności w pozyskiwaniu dysponujących kapitałem inwestorów zagranicznych ograniczyły też liczbę dużych przedsiębiorstw państwowych prywatyzowanych metodą kapitałową i - w konsekwencji - dochody budżetu z prywatyzacji. Utrudnieniem w tym procesie stał się także nierozstrzygnięty do dziś problem reprivatyzacji. Brak jest także prawnych unormowań dla roszczeń reprivatyzacyjnych.

Wprowadzenie mechanizmów rynkowych do gospodarki stopniowo eliminowało nieefektywne podmioty i niekonkurencyjną produkcję. W pierwszych dwóch latach transformacji spowodowało to co prawda głęboki spadek produkcji, ale dało podstawy przyszłego rozwoju. Nadal jednak obciążają gospodarkę wielkie, nie poddające się dotąd skutecznej restrukturyzacji, zmonopolizowane struktury, funkcjonujące głównie w sektorze energetycznym, paliwowym i zbrojeniowym.

Po rozpadzie RWPG nastąpiła przyspieszona reorientacja w polskim

handlu zagranicznym. Notuje się zmiany w jego strukturze geograficznej i rzeczowej. Nastąpiło również pewne ożywienie obrotów z krajami pozaeuropejskimi, co może świadczyć o dywersyfikacji rynków zbytu i zakupu. Niskiemu udziałowi obrotów z krajami Europy Środkowej i Wschodniej towarzyszył wzrost udziału krajów rozwiniętych, zwłaszcza zachodnioeuropejskich. Szczególnie dynamicznie wzrastały obroty z Niemcami.

Recesja i zmiany strukturalne w gospodarce wywołały znaczne zmniejszenie popytu na pracę, co - przy jednoczesnym przyroście jej zasobów - doprowadziło do gwałtownego spadku liczby pracujących. Polska przestała być krajem niedoboru siły roboczej, przekształcając się w kraj nadwyżki podaży pracy w porównaniu z popytem. Spadkowi zatrudnienia towarzyszyły zmiany jego struktury. Zmieniła się struktura zatrudnienia według poziomu wykształcenia, natomiast pogorszyły się proporcje między liczbą pracujących a pobierających świadczenia.

Rok 1994 był trzecim, kolejnym rokiem poprawy większości globalnych mierników efektywności. Pracochłonność PKB zmniejszyła się w porównaniu z 1993 r. o 5%, a w latach 1992-1994 łącznie o 16,5%, majątkochłonność odpowiednio o 3% i 6,7%, energochłonność o 8,2% i o 13,5% a transportochłonność o 5,8% i o blisko 20%.

Oceniając pozytywnie ogólną poprawę efektywności gospodarowania należy jednak pamiętać o pojawieniu się nowego zjawiska - bezrobocia, którego stopa w końcu 1994 r. wynosiła 15%, a ogólny poziom efektywności gospodarowania jest nadal - w porównaniu z wieloma krajami - relatywnie niski.

Wpływa na to m.in. struktura gospodarki charakteryzująca się między innymi:

- wysokim udziałem nakładochłonnych rodzajów produkcji, np. rolnictwa;
- wysokim stopniem zużycia aparatu wytwórczego;
- niskim stopniem nowoczesności stosowanych rozwiązań technologicznych;
- bardzo niekorzystną strukturą zużycia energii.

wysoki był także koszt społeczny przemian gospodarczych. Restrykcyjna polityka dochodowa, wysoka inflacja oraz obniżenie popytu wewnętrznego i produkcji towarzyszące transformacji, wywarły negatywny wpływ na sytuację gospodarstw domowych. Szybko wzrastało bezrobocie i pogłębiały się różnice w dochodach ludności, zwiększał się odsetek osób żyjących w strefie dochodów niskich. Niekorzystnie zmieniała się również struktura źródeł dochodów: malał udział dochodów z pracy, natomiast wzrastał - szczególnie w gospodarstwach powiązanych z rolnictwem - udział świadczeń socjalnych.

Procesy zmian ustrojowych u naszych sąsiadów przebiegały w sposób zróżnicowany, ponieważ procesy polityczne niejednokrotnie utrudniały wprowadzenie reform gospodarczych i ekonomicznych.

Rosja. Od samego początku przemian sytuację społeczno-ekonomiczną Rosji charakteryzują konflikty na szczytach władzy państwowej. Walka o władzę pomiędzy przeciwnikami reform a demokratami pogorszyła sytuację gospodarczą, ponieważ reformy wolnorynkowe były ciągle blokowane. W pierwszej połowie 1993 roku produkcja przemysłowa spadła tam o ponad 20% w porównaniu z rokiem poprzednim, a porównując ten wynik z efektami 1989 roku to spadek ten wyniósł aż 70%. Produkt krajowy brutto obniżył się w tym samym okresie (1993-1994) o 16%. Obroty w handlu zagranicznym zmniejszyły się o 23% do kwoty 27 mld USD.

Pozytywne wyniki można zaobserwować w procesach prywatyzacyjnych. W rękach prywatnych znajdowała się na początku 1994 roku jedna trzecia z 81 tys. przedsiębiorstw tj. około 43% majątku. Podobnie jak w Polsce najlepiej przedstawiała się prywatyzacja zakładów usługowych, gdzie zdołano sprywatyzować 64 % majątku, podobne wyniki osiągnięto w handlu, gdzie sprywatyzowano 63 % majątku. Gorzej wygląda sytuacja w sektorze rolniczym, gdzie zdołano sprywatyzować zaledwie ok. 4 % majątku.

Przeprowadzono również reformę walutową w wyniku której znacznie ograniczono wpływ pieniądza, co w efekcie miało powstrzymać inflację. Dotychczas jej wyniki potwierdzają obniżenie inflacji z 2600 % w 1992 roku do 900 % w 1993 roku, 600 % w 1994 roku. Rząd Rosji dąży do jeszcze większego ograniczenia inflacji, ale jak na razie nie ma wystarczających przesłanek do osiągnięcia znaczących efektów.

Litwa. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Litwy nie jest jak dotychczas ustabilizowana. Cechują ją:

- konflikty na szczytach władzy państwowej;
- brak wśród elit politycznych wizji przyszłego ustroju politycznego i gospodarczego;
- słabość opozycji;
- brak rozwiązań systemowych regulujących funkcjonowanie państwa.

Od 1991 roku produkcja przemysłowa systematycznie spada (w 1994 roku o 9%). W 1993 roku rozpoczęto reformę walutową, wprowadzono walutę narodową: lita (LT). Udało się przez to wyraźnie ograniczyć tempo inflacji do poziomu 45% wobec 189% w 1993 roku. Pewną poprawę można aktualnie odnotować na rynku inwestycyjnym, gdzie od 1994 roku nastąpił wzrost inwestycji o około 50%. W 1994 roku istniało około 3200 firm joint-ventures z udziałem kapitału pochodzącego z 76 państw. Najwięcej było spółek z kapitałem rosyjskim 1010, niemieckim 737 oraz polskim 637. Inwestycje wyniosły 135 mln USD.

Białoruś. W rozwoju sytuacji wewnętrznej obserwuje się następujące tendencje:

- umacnianie prezydenckiego ośrodka władzy;
- rozproszenie oraz słabość partii politycznych;

- pogarszające się nastroje społeczne.

Należy zakładać, że w najbliższych latach na Białorusi będzie trwał ostry spór o kształt ustrojowy państwa oraz kształt jego niepodległości. Jakkolwiek uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne są dla Białorusi niekorzystne to w układzie międzynarodowym jest to państwo formalnie suwerenne. Świadomość tego faktu dopiero utrwała się w społeczeństwie białoruskim.

Główne tendencje w gospodarce Białorusi to:

- pogłębiający się kryzys we wszystkich sektorach: największy spadek produkcji zaznacza się w przemyśle (o około 30% w skali rocznej), niewielki natomiast w rolnictwie (około 5%);
- brak programu reform rynkowych, szczególnie planu powszechnej prywatyzacji majątku państwowego (Białoruś pozostaje jednym z najbardziej opóźnionych krajów w stosunku do całego b. obszaru ZSRR);
- silne uzależnienie gospodarcze od Rosji wyrażające się ciągłym wzrostem zadłużenia z tytułu dostaw paliw i surowców energetycznych (udział Rosji w obrotach handlowych z Białorusią wynosi ponad 70%);
- słabe zaangażowanie kapitału zagranicznego przy czym obroty w handlu zagranicznym spadają na skutek wewnętrznych słabości instytucjonalnych i formalno-prawnych.

Perspektywy zmian ustrojowych na Białorusi są w dużym stopniu uwarunkowane postępowaniem wewnętrznych reform gospodarczych, zwłaszcza przekształceniami własnościowymi, a także rozwojem sektora bankowego.

Ukraina. Sytuację społeczno-ekonomiczną charakteryzują:

- konflikty na szczytach władzy państwowej;
- brak wśród elity politycznej jasnej wizji przyszłego ustroju politycznego i gospodarczego Ukrainy;
- słabość antytotitarnej, demokratycznej opozycji;
- osłabienie więzi między różnymi jednostkami administracyjnymi państwa.

Trudności gospodarcze Ukrainy charakteryzują następujące zjawiska:

- głęboki kryzys we wszystkich sferach działalności gospodarczej (DN wytworzony w 1994 roku był mniejszy o 24,5% w porównaniu z 1993, w tym produkcja przemysłowa była niższa o 28%, a rolna o 25%. Drastycznie spadła liczba inwestycji państwowych, szczególnie w budownictwie. Znacznej dezorganizacji uległ system finansowy, pogłębiając trudności w rozliczeniach między budżetem centralnym, a strukturami lokalnymi oraz wśród podmiotów gospodarczych);
- wysoka inflacja (wg MFW w 1994 roku osiągnęła 840% przy czym

- do tej pory nie wypracowano skutecznych metod jej obniżania);
- spadek poziomu życia ludności (75% populacji żyje poniżej minimum społecznego);
  - niewielki stopień zaawansowania procesów prywatyzacyjnych majątku państwowego (w 1995 roku ma być sprywatyzowanych 8 tys. przedsiębiorstw);
  - niski poziom obrotów handlu zagranicznego;
  - brak liczącego się źródła zewnętrznego zasilania gospodarki ukraińskiej w postaci kredytów zagranicznych, inwestycji kapitałowych itp.

Niestabilna sytuacja gospodarcza nie sprzyja wzrostowi zagranicznych inwestycji na Ukrainie. W 1994 roku zarejestrowano 3042 inwestycje na sumę 744 mln USD, co stanowi 70,9% w porównaniu z 1993 rokiem. Najwięcej inwestowali Amerykanie, Niemcy, Anglicy.

Głębokie trudności związane z transformacją ustrojową i gospodarczą, skomplikowany układ uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, nie przekreślają jednak procesu kształtowania się instytucji niepodległego państwa ukraińskiego. Charakterystycznym zjawiskiem jest reintegracja Ukrainy w ramach WNP, przy czym proces ten dotyczy głównie sfery gospodarczej i jest podyktowany m.in. komplementarnością systemów ekonomicznych państw powstałych po rozpadzie ZSRR.

Słowacja. Na sytuacji gospodarczej Słowacji bardzo negatywnie odbija się odziedziczona struktura przemysłu i zatrudnienia. Przemiany społeczno-gospodarcze przebiegają powoli. Obawiając się recesji Rząd postępuje w sposób dość ostrożny, hamując rozwój mechanizmów rynkowych w gospodarce. Ponadto nie dokonano jeszcze radykalnych posunięć, które doprowadziłyby do pełnego odetatyzowania życia publicznego. Powolne jest także dostosowywanie gospodarki do wymogów europejskich.

Poważnym problemem Słowacji jest ujemny bilans energetyczny oraz wysoki stopień uzależnienia energetyki od dostaw zagranicznych. Wyniki gospodarcze 1994 roku są jednak pozytywne. Produkcja przemysłowa wzrosła o 6,4%, przy spadku produkcji budowlanej o 2%. Stopa inflacji wynosiła 11,7%, natomiast stopa bezrobocia 14,8%. Największe obroty w handlu zagranicznym Słowacja ma z Republiką Czeską, Niemcami, Rosją i Austrią.

Czechy. Rząd Republiki Czeskiej konsekwentnie i systematycznie realizuje proces transformacji gospodarczej w sposób kontrolowany. Państwo ma nadal duże możliwości ingerencji w przebieg procesów gospodarczych a dotyczy to zwłaszcza regulacji wzrostu płac, wysokości cen towarów i usług, polityki zatrudnienia.

Czechy są silnie uzależnione od rosyjskich dostaw nośników energii, dostarczanych przez terytorium Ukrainy i Słowacji (95% dostaw ropy i 78-80%

gazu). Obecnie trwają prace nad włączeniem Czech do europejskiej sieci energetycznej. Wskaźniki ekonomiczne 1995 roku są bardzo dobre. Zanotowano wzrost w wielu dziedzinach a w szczególności: produkcja przemysłowa wzrosła o 6,3%; wyniki budownictwa wyrosły o 10,1%; sprzedaż detaliczna wzrosła o 2,5%; eksport wzrósł o 9,1%, a obroty turystyki wzrosły o 16,5%.

Wyjątkowo niski jest także wskaźnik bezrobocia 3,3%, co jest pośrednio miarą ingerencji państwa w gospodarkę. W okresie I półrocza 1995 roku inflacja wyniosła 9,5%. Do najważniejszych partnerów Czech należą Niemcy, Słowacja, państwa b. ZSRR, Austria i Włochy.

Proces prywatyzacji rozpoczął się w 1991 roku. Najpierw przeprowadzono reprivatyzację, następnie tzw. "małą prywatyzację" (handel i usługi). W 1992 roku przystąpiono do "prywatyzacji kuponowej", przeznaczając do niej 7% majątku. Etap ten został zakończony w 1994 roku. Metodą kuponową został sprywatyzowany ogółem majątek 1804 czeskich i 61 b. federalnych przedsiębiorstw.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w 1994 roku osiągnęły poziom 3,1 mln USD i były one skierowane głównie do sektora bankowości i ubezpieczeń, budownictwa i przemysłu spożywczego. Największe inwestycje realizowali: Niemcy, Austria, Francja, USA i Szwajcaria. Przyływ kapitału zagranicznego w 1994 roku w formie bezpośrednich inwestycji wyniósł 862,4 mln USD tj. o około 54% więcej niż w 1993 roku z czego najwięcej przypada na Niemcy, Austrię i Francję.

Niemcy. Podstawowe zasady ustroju politycznego Niemiec to:

- zasada państwa socjalnego,
- zasada państwa prawnego,
- zasada demokracji przedstawicielskiej,
- zasada państwa federalnego.

Po spadku PKB w Niemczech w 1993 roku o 1,3% rok 1994 i 1995 charakteryzuje wzrost gospodarczy o ok. 1% oraz osłabienie inflacji (Niemcy Zachodnie w 1994 - 4,2%). Po rocznym spadku zwiększyła się ponownie w II połowie 1994 roku ilość zamówień w przemyśle zachodnioniemieckim. Oprocentowanie podstawowe spadło pod koniec 1993 roku do najniższego poziomu od 6 lat. Za główny powód recesji uznano - obok słabego rozwoju gospodarki światowej - niski popyt wewnętrzny. Produkcja przemysłowa obniżyła się w kolejnych 3 latach do 1994 roku o blisko 10%.

W 1993 roku w przemyśle niemieckim zlikwidowano 700 tys. miejsc pracy w tym blisko 1/5 w przemyśle budowy maszyn. Liczba bezrobotnych wzrosła pod koniec 1994 roku do poziomu 3,5 mln (wschodnie landy 1,2 mln) tj. 15,4% ludzi czynnych zawodowo, osiągając najwyższy stan od 1945 roku. Liczba bezrobotnych wzrosła blisko dwukrotnie w stosunku do 1990 roku przy czym 2,8 mln pracowało w niepełnym wymiarze godzin (wg Federalnego Urzędu Pracy).

Przedsiębiorstwa wschodnioniemieckie, po załamaniu się handlu ze

Wschodem w latach 1989-1992 o blisko 75% nie zdołały odzyskać rynku zbytu. Około 90% ich produkcji w 1993 roku znajdowało zbyt na rynku wewnętrznym. Mając blisko 1/5 ludności wschodnie landy w 1993 roku wygospodarowały 3% PNB. W połowie 1993 roku wydajność sięgała 43% wskaźników zachodnioniemieckich, płace osiągnęły poziom 70% poziomu zachodniego. Moce produkcyjne wschodnioniemieckich zakładów przemysłowych były wykorzystane tylko w 2/3. Korzystając z subwencji i ulg podatkowych państwo i gospodarka prywatna zainwestowały w nowych krajach do 1993 roku około 330 mld DM. Do końca 1994 roku Berliński Urząd Powierniczy zamierzał sfinalizować prywatyzację lub unieruchomienie blisko 8000 dawnych uspołecznionych zakładów byłej NRD. Koszty zjednoczenia Niemiec były i są bardzo wysokie. Według danych federalnego ministerstwa finansów, dla Niemiec Wschodnich przewidziany był w 1994 roku transfer publiczny 175 mld DM brutto (50 mld DM stanowią bezpośrednie świadczenia dla ludności, z tego 60% na uparanie się z bezrobociem). Zasobność finansowa gmin wschodnioniemieckich była znacznie niższa od poziomu zachodnioniemieckiego. Przychody z podatku dochodowego i podatku od przedsiębiorstw dostarczyły np. w 1992 roku tylko 26% i 8% w stosunku do poziomu zachodnioniemieckiego. Koszty osobowe i zadłużenie były o blisko połowę wyższe. Od 1995 roku kraje wschodnioniemieckie włączone będą do systemu wyrównań finansowych federacja-kraje, co ma zapewnić jednakowe warunki życia w Niemczech. Udział krajów w przychodach z podatku od wartości dodanej wzrośnie z 37% do 44%. Od 1995 roku kraje wschodnioniemieckie otrzymają rocznie 56 mld DM. Federacja przejmie długi wynikające z rozwiązania NRD w wysokości prawdopodobnie 420 mld DM.

Zadłużenie wszystkich budżetów publicznych osiągnęło w 1993 roku, z sumą 35 mld DM (7,2% PNB), stan najwyższy. W następstwie recesji i obniżonych podatków od przedsiębiorstw straty podatkowe federacji, krajów, gmin oceniano w 1993/1994 na 12 mld DM. W 1994 roku rząd zamierza ograniczyć deficyt budżetowy federacji do 9,1 mld DM (1993: około 72 mld DM). Pakiet oszczędnościowy wynegocjowany pod koniec 1993 roku z opozycyjną SPD i z krajami federalnymi przewiduje redukcję w wysokości ok. 1 mld, szczególnie w świadczeniach społecznych. Dla polepszenia przychodów przewidziano podwyżki podatków, w tym wprowadzenie 7,5% podatku do podatku dochodowego. Według informacji Federalnego Ministerstwa Finansów, całe zadłużenie Federacji osiągnie górną granicę 60% PNB, jaką wyznaczył państwom UE Układ z Maastricht.

Główne wskaźniki gospodarki Niemiec w latach 1991-1993

GOSPODARKA						
Wskaźniki koniunktury		1991		1992		1993
bezrobocie		6,7%		7,7%		7,3% ³⁾
stopa inflacji		4,7%		4,7%		4,2%
PNB (na 1 mieszk.)		22 510 \$		23 030 \$		32 300 DM
wzrost gospodarczy		0,2%		2,0%		- 1,3%
Struktura PKB		1992		Gł.towary eksportowe 1992		Kierunki eksportu 1992
usługi		62,1%		wyroby gotowe 84,7%		Francja 13,0%
przemysł		36,7%		towary przetworzone 7,0%		Włochy 9,3%
rolnictwo		1,2%		art. żywnościowe 5,4%		Holandia 8,3%
Zatrudnienie		1992		Gł. towary importowe 1992		Kierunki importu 1992
usługi		58,5%		wyroby gotowe 65,0%		Francja 12,0%
przemysł		38,4%		towary przetworz. 12,5%		Holandia 9,6%
rolnictwo		3,1%		art. żywnościowe 10,0%		Włochy 9,2%
Waluta	1 marka niemiecka (DM) = 100 fenigów, 1DM = 0,61 \$ (30.9.1993)					
1) siedziba parlamentu i rządu Bonn; 2) stan: koniec 1993, łącznie z trzema nie należącymi do frakcji; 3) Niemcy Zachodnie; 4) całe Niemcy 1991: 35% katolików, 36% członków protestanckich kościołów krajowych						
© Harenberg						

Perspektywy poprawy koniunktury Niemiec

Wskaźnik	Realna zmiana w stosunku do roku poprzedniego (%)					
	Niemcy		Niemcy Zachodnie		Niemcy Wschodnie	
	1993	1994	1993	1994	1993	1994
produkt krajowy brutto	-1,5	1,5	-2,0	1,0	6,0	7,0
konsumpcja prywatna	-0,5	-0,5	-1,0	-1,0	1,5	0,0
konsumpcja publiczna	-0,5	0,5	-1,0	1,0	0,5	0,0
inwestycje w środki trwałe	-2,5	4,0	-5,5	2,0	14,5	11,0
eksport ¹⁾	-8,5	3,5	-5,5	3,5	-2,5	13,0
import ¹⁾	-7,5	3,5	-7,0	4,0	2,5	4,0
ceny konsumpcyjne	4,0	3,0	3,5	3,0	8,0	4,5
wydajność	1,5	3,0	1,0	2,5	9,5	9,0
osoby zawod. czynne (mln)	35,10	34,60	28,98	28,57	6,12	6,04
bezrobotni (mln)	3,41	3,77	2,26	2,60	1,15	1,17
stosunek bezrobotnych do zatrudnionych (%)	8,9	9,8	7,3	8,4	15,1	15,5

Wzrost zadłużenia Niemiec w latach 1989-1992

budżet	kredyty netto (mld DM)				stan zadłużenia w mld DM	
	1989	1990	1991	1992	1989	1992
federacja	15,4	51,6	30,2	20,3	490,5	611,0
ERP-majątek odrębny ¹⁾	1,1	2,4	6,9	8,0	7,1	24,4
Fundusz Jedności Niem. ²⁾	-	18,8	30,7	23,8	-	74,5
Fundusz Likwidacji Kredytów ³⁾	-	14,9	-0,2	-0,3	-	91,7
kraje	7,3	19,2	24,1	34,7	309,9	387,0
gminy	2,1	4,2	15,1	16,4	121,4	157,0
ogółem	25,8	112,2	106,8	103,0	928,8	1346,0

¹⁾ European Recovery Program; ²⁾ udział federacji i krajów po 50%; ³⁾ zadłużenie dawnej NRD; źródło: Deutsche Bundesbank

Największe przedsiębiorstwa przemysłowe

ranga (MW)	nazwa	branża	efekty 1992 (mln \$)		liczba zatrudnionych
			obroty	zysk	
1 (8)	Daimler-Benz	pojazdy, elektrotech.	63 339.5	928.6	376 500
2 (14)	Volkswagen	samochody	56 734.1	49.9	281 000
3 (15)	Siemens	elektrotechnika	51 401.9	1136.1	413 000
4 (37)	Hoechst	chemia	29 570.6	592.0	177 000
5 (39)	BASF	chemia	28 494.3	393.3	123 000
6 (43)	Bayer	chemia	26 625.3	970.2	156 400
7 (50)	Thyssen	stal, maszyny ¹⁾	22 731.5	207.9	142 000
8 (52)	Bosch	elektrotechnika	22 036.5	327.7	177 000
9 (60)	BMW	samochody	20 611.2	464.6	73 600
10 (65)	Mannesmann	maszyny	18 234.8	130.8	136 700

¹⁾ łącznie z handlem; źródło: Fortune, 26 7 1993

Polska na tle sąsiadów w procesie transformacji.

Wyniki 1994 roku wskazują, że wśród krajów transformujących swe gospodarki Polska już trzeci rok z rzędu przodowała pod względem wzrostu PKB i produkcji przemysłowej. Według raportu Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w 1994 roku kraje Europy Środkowej i Wschodniej zaczęły wychodzić z głębokiej recesji, a wzrost produktu krajowego brutto odnotowały w tym czasie praktycznie wszystkie kraje tego regionu, poza krajami WNP. Bardzo istotnym czynnikiem dynamizującym PKB była produkcja przemysłowa, której tempo zdecydowanie wyprzedzało przyrost PKB.

Tablica nr 4

Tempo zmian produktu krajowego brutto (w%)

Kraje	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.	
	rok poprzedni = 100					
Kraje Europy Środ. i Wsch.	-7,0	-11,4	-8,2	-2,6	3,4	-24,1
w tym:						
Czechy	-1,2	-14,2	-6,6	-0,3	2,6	-19,0
Polska	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,0	ok. -8,0
Słowacja	-2,5	-14,5	-7,0	-4,1	3,9	-22,8
Kraje byłego ZSRR	-2,6	-12,1	-18,2	-12,3	-17,0	-49,0
w tym:						
Rosja	-3,5	-13,1	-19,7	-12,0	-15,0	-49,6
Ukraina	-3,8	-10,0	-16,8	-14,2	-24,5	-53,3

Źródło: Dane dla lat 1990-1993 wg "Poland quarterly statistics" nr 3, grudzień 1994 r., GUS.

Doświadczenia tych krajów, a szczególnie przyczyny dotychczasowych niepowodzeń wskazują, że wzrost gospodarczy, będący najbardziej spektakularnym dowodem słuszności prowadzonych reform, wymaga wolności gospodarczej, mocnego, stabilnego i wymiennalnego pieniądza, dominacji sektora prywatnego, szeroko rozumianej wymiany towarowej, a także sprawnego systemu instytucji finansowych oraz stabilizacji politycznej, a przede wszystkim akceptacji społecznych kosztów dokonujących się przeobrażeń systemowych.

Znaczącym elementem rozwoju gospodarek staje się sektor prywatny. Pod względem udziału tego sektora w tworzeniu PKB na czołowych miejscach znajdują

się Polska i Czechy, a następnie Rosja i Litwa. W ramach trwającego procesu transformacji systemowej w krajach tych przeprowadzono reformę cen detalicznych, sprywatyzowano znaczną część małych przedsiębiorstw i zliberalizowano handel zagraniczny. Znacznie mniejsze osiągnięcia zanotowano jednak w dziedzinie reform sektora finansowego, restrukturyzacji i prywatyzacji dużych przedsiębiorstw oraz powszechnej prywatyzacji.

Proces powszechnej prywatyzacji najwcześniej, bo już w 1991 roku rozpoczęto w byłej Czechosłowacji. W pozostałych krajach naszego regionu przejmowanie własności przez prywatnych właścicieli odbywa się w bardzo zróżnicowanym tempie, ze względu na specyfikę każdego z krajów, jak i metod działania.

Reformy rynkowe najmniej zaawansowane są na Ukrainie, mimo że w 1994 roku pojawiły się tam symptomy wskazujące na powolne wychodzenie kraju z recesji gospodarczej i osłabienie czynników destabilizujących finanse. Po raz pierwszy od początku procesu reform wzrosła produkcja przemysłowa (o 2,2%), pomimo że w krajach WNP przeważają negatywne procesy gospodarcze.

Zapoczątkowanie reform gospodarczych zaowocowało głębokim spadkiem produkcji przemysłowej we wszystkich omawianych krajach, porównywalnym jedynie z załamaniem, które wystąpiło w okresie wielkiego kryzysu lat 1929-1934.

Tablica nr 5

Tempo zmian produkcji przemysłowej (w%)

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.	1994 r.
	rok poprzedni = 100					1989=100
Czechy	-3,3	-23,7	-13,7	-5,3	2,3	-44,7
Polska	-24,2	-11,9	3,9	7,3	11,9	-17,1
Rosja	-0,1	-8,0	-18,8	-14,1	-20,9	-49,3
Słowacja	-4,0	-24,5	-12,7	-10,6	6,4	39,8

W całym regionie niekorzystnie kształtowała się sytuacja w rolnictwie. Utrzymywały się tendencje zniżkowe, spowodowane zmianami sytuacji rynkowej, w tym zwłaszcza obniżką popytu na rodzime produkty spożywcze, związaną ze wzrostem konkurencji ze strony importu, ograniczeniem zakresu subwencjonowania rolnictwa przez państwo itp. Łącznie w latach 1990-1994 produkcja rolna zmalała w tej grupie krajów w granicach 20-30%.

Zasadniczymi problemami krajów przechodzących transformację, mimo wyraźnego ożywienia, są w dalszym ciągu inflacja i bezrobocie.

Presja inflacyjna w większości krajów spowodowana jest powolnym procesem przekształceń własnościowych, a także gwałtowną liberalizacją cen i utrzymywaniem się struktur monopolistycznych. Inflację kreują również decyzje rządowe, m.in. administracyjne sterowanie cenami zbytu wielu towarów i usług oraz utrzymywanie nadmiernie wysokich barier celnych i różnego rodzaju opłat wyrównawczych, chroniących rodzimy rynek przed konkurencją z zewnątrz. Nadal relatywnie wysoki poziom inflacji w większości państw Europy Środkowej i Wschodniej jest czynnikiem decydującym o tempie prowadzonych reform, głównie z uwagi na społeczne koszty tego procesu.

Mimo, że wiele krajów prowadząc konsekwentną politykę monetarną, odnotowało sukces w walce z hiperinflacją (przykładem jest Polska, gdzie poziom inflacji obniżył się z 586% w 1990 roku do 32,2% w 1994 roku), to żadnemu z krajów naszego regionu nie udało się obniżyć stopy inflacji poniżej 10%.

Tablica nr 6

Inflacja

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.	1994 r.
	tempo zmian, rok poprzedni = 100					dynamika 1989=100
Czechy*	10,3	56,7	11,1	20,8	10,2	2,6 razy
Polska	586,0	70,3	43,0	35,3	32,2	30 razy
Rosja	10,3	92,6	1529,0	874,0	320,0	
Słowacja*		61,2	10,0	23,2	13,4	2,7 razy
Ukraina		86,6	1176,0	4735,0	501,1	

*) w 1990 r. dane uwzględniają Czechy i Słowację łącznie

W 1994 roku na rynkach pracy krajów Europy Środkowej i Wschodniej rozpoczął się proces ograniczania bezrobocia, jednak tylko w Czechach udało się sprowadzić stopę bezrobocia do poziomu jednocyfrowego. W dalszym ciągu występuje zjawisko ubożenia z równoczesną dochodową polaryzacją społeczeństwa. Rośnie udział ludności żyjącej na granicy ubóstwa lub poniżej tego poziomu, dlatego proces transformacji, entuzjastycznie witany przed pięciu laty, obecnie wywołuje

coraz większe rozczarowanie i frustracje.

Znaczny wzrost poziomu bezrobocia, który wystąpił w państwach Europy Środkowej i Wschodniej przede wszystkim ujawnił istniejący permanentnie w systemie gospodarki centralnie planowanej problem ukrytego bezrobocia, koncentrującego się w utrzymywanych, nierentownych przedsiębiorstwach. Oznacza to, że bezrobocie nie jest bezpośrednim skutkiem transformacji, ale niewątpliwie wysokim społecznym kosztem prowadzonych reform.

Tablica nr 7

Stopa bezrobocia (w%)

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.
Czechy*	1,0	4,1	2,6	3,5	3,2
Polska	6,5	12,3	14,3	16,4	16,0
Rosja		0,1	0,8	1,1	2,0
Słowacja**	1,0	11,8	10,4	14,4	14,8
Ukraina		0,0	0,3	0,4	0,32

*)w 1990 r. dane uwzględniają Czechy i Słowację łącznie

**) według MOP stopa bezrobocia w końcu 1994 r. wynosiła 13,2% ludności czynnej zawodowo

Deficyt budżetowy, obok inflacji i bezrobocia powszechnie uznaje się za jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla utrzymania długofalowego wzrostu gospodarczego. We wszystkich krajach przechodzących transformację systemową (poza Czechami) występują trudności w równoważeniu finansów publicznych. Polityka stabilizacyjna sprowadza się na ogół do redukcji wydatków budżetowych nawet wówczas, gdy wydatki państwa na infrastrukturę są niskie. Jest to w perspektywie polityka niebezpieczna również w sensie politycznym, ponieważ oznacza kolejne cięcia w świadczeniach społecznych i wzrost bezrobocia.

Tablica nr 8

Relacja deficytu budżetowego do PKB (w%)

Kraj	1989 r.	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.
Czechy*	-3,8	-7,0	0,0	0,0	0,0	3,0
Polska	-3,0	0,4	-3,8	-6,0	-2,8	-2,7
Słowacja*	-3,8	-7,0	0,0	-3,0	-8,0	-4,5

*) do 1992 r. dane uwzględniają Czechy i Słowację łącznie

Jedną z najbardziej pozytywnych tendencji w rozwoju krajów Europy Środkowej i Wschodniej w 1994 roku był wzrost eksportu, przede wszystkim do krajów zachodnich. Zaobserwowano również pierwsze oznaki ożywienia w wymianie między państwami bloku wschodniego, zwłaszcza krajami CEFTA i krajami bałtyckimi, a także między całym regionem a Rosją. Jednocześnie w większości krajów odnotowano spadek importu. W większości krajów naszego regionu nastąpiła zasadnicza zmiana geograficznej orientacji wymiany towarowej - ze wschodnich na zachodnich partnerów.

W pierwszym okresie transformacji eksport do państw Europy Zachodniej był relatywnie wysoki, jednak utrzymująca się w krajach rozwiniętych recesja przyczyniła się do zwolnienia tego tempa. Ożywienie światowej koniunktury w 1994 roku wpłynęło na wzrost międzynarodowej wymiany. Dalszy rozwój handlu będzie możliwy, o ile zmniejszy się oddziaływanie ograniczających go czynników wewnętrznych, charakterystycznych dla krajów naszego regionu, jak: słabe systemowe i instytucjonalne wspieranie eksportu, niska konkurencyjność oferowanych towarów, a także nadwartościowe - w odniesieniu do niektórych krajów - kursy walutowe.

Tablica nr 9

Tempo zmian importu (w%)

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.	1994 r.
	rok poprzedni = 100					1989=100
Czechy*	9,7	-32,8	16,3	15,5	14,7	13,6
Polska	-17,9	37,8	13,9	20,0	12,9	74,6
Słowacja*	9,7	-32,8	16,3	15,4	5,0	3,9

*) do 1992 r. dane uwzględniają Czechy i Słowację łącznie

Tablica nr 10

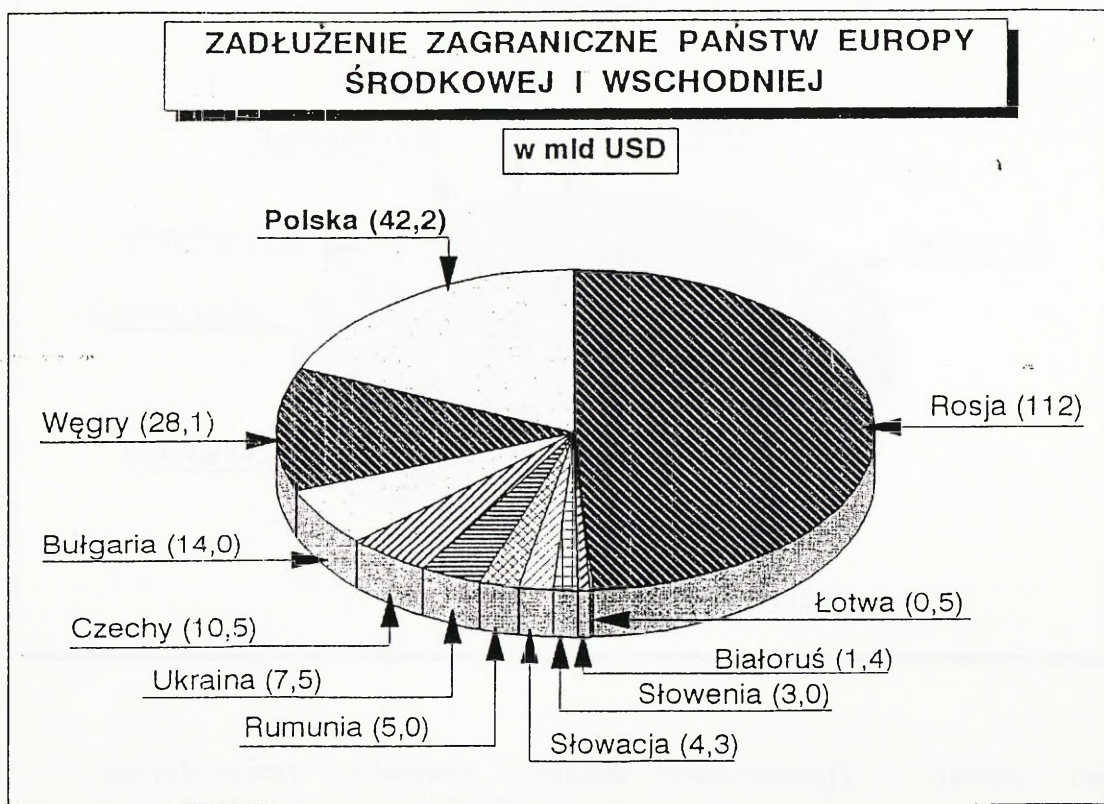
Tempo zmian eksportu (w%)

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.	1994 r.
	rok poprzedni = 100					1989=100
Czechy*	-4,2	-3,2	4,2	15,4	7,9	12,0
Polska	13,7	-2,4	-2,6	-2,4	16,7	23,1
Słowacja*	-4,2	-3,2	4,2	-11,2	7,5	-7,8

*) do 1992 r. dane uwzględniają Czechy i Słowację łącznie

Zadłużenie zagraniczne stanowi we wszystkich krajach naszego regionu istotny problem i to niezależnie od jego globalnej wielkości. Wynika to, m.in. z uzależnienia kredytów z MFW i Banku Światowego. Równocześnie konieczność obsługi długu nie tylko zagranicznego, ale i wewnętrznego ogranicza tempo dalszego rozwoju gospodarczego, poprawę koniunktury i przełamanie kryzysu finansów publicznych.

Rysunek nr 1

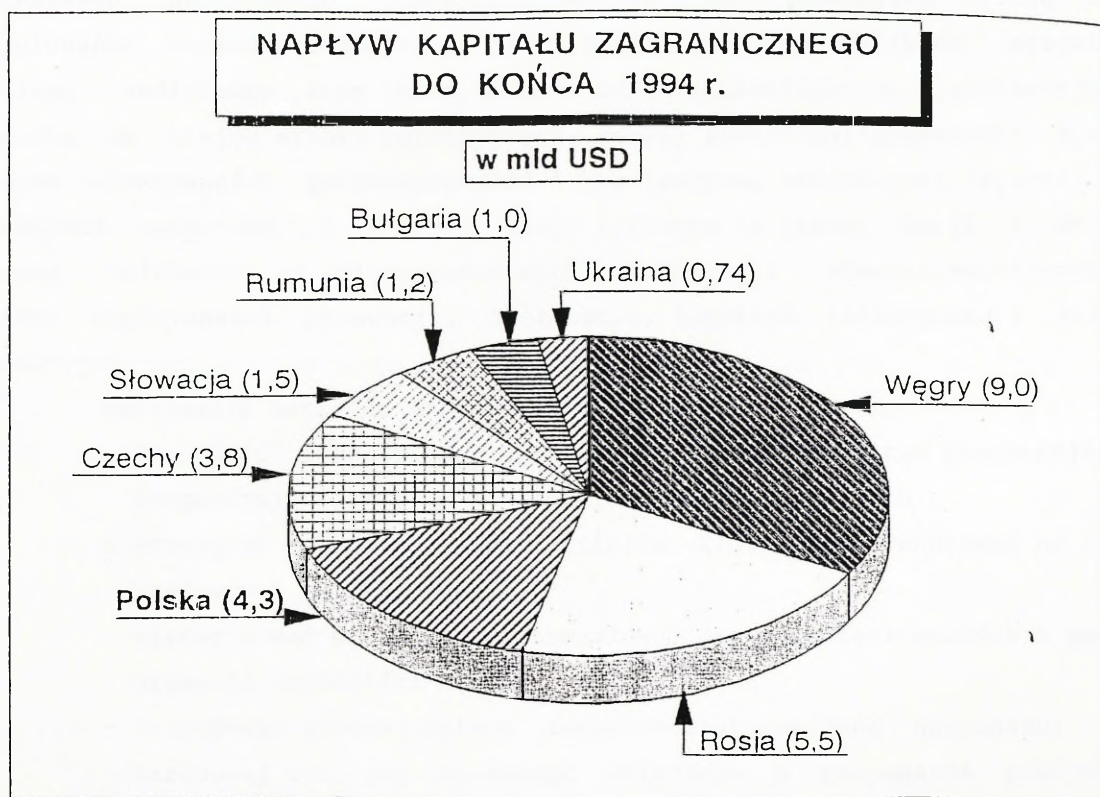

Po wyraźnym spadku nakładów inwestycyjnych w latach 1989-1993, w roku 1994 nastąpiło pewne ożywienie. Wyraźny wzrost wydatków na inwestycje - od 5% do 11% - zaobserwowano w krajach CEFTA. Tendencja ta, poza Węgrami, powinna utrzymać się również w 1995 roku.

Dotychczasowy dopływ kapitału zagranicznego do krajów Europy Środkowej i Wschodniej, w formie zagranicznych inwestycji bezpośrednich, Europejska Komisja Gospodarcza ONZ ocenia na 12 mld USD. Dopływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest wyraźnie mniejszy niż oczekiwały zarówno rządy państw tego regionu, jak i państw zachodnich. Niskie płace nie są wystarczająco silnym

magnesem przyciągającym obcych inwestorów. Mimo iż państwa naszego regionu stworzyły korzystne warunki inwestowania, obcy kapitał kieruje się przede wszystkim na rynki państw rozwijających się.

Rysunek nr 2

Dotychczasowy przebieg procesu transformacji w naszym regionie świadczy, że problemy związane z reformowaniem gospodarki mają charakter strukturalny i w różnym stopniu dotyczą wszystkich krajów. Jednak zdecydowaną przewagę w procesie tworzenia mechanizmów gospodarki rynkowej uzyskały te państwa, które zdecydowały się na radykalne rozwiązania, tj. Czechy, Polska, Słowacja, republiki bałtyckie.

Dalszy rozwój krajów Europy Środkowej i Wschodniej zależy przede wszystkim od konsekwentnego kontynuowania reform o charakterze strukturalnym, które to zwiększają rolę mechanizmów rynkowych w funkcjonowaniu gospodarki. W ich efekcie gospodarka staje się bowiem bardziej elastyczna i odporna na działanie negatywnych czynników zewnętrznych.

Sytuację gospodarczą RP w horyzoncie 2010 roku trudno określić jednoznacznie. Może ona przyjąć postać alternatywnych wariantów zdeterminowanych czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi, zakładających optymistyczny, pesymistyczny lub pośredni rozwój sytuacji.

Z dzisiejszej perspektywy najbardziej prawdopodobnym wydaje się być wariant umiarkowany, zakładający wystąpienie zarówno pozytywnych i negatywnych warunków rozwojowych. Z przyczyn oczywistych rezygnujemy z przedstawienia założeń zarówno wariantu optymistycznego jak i pesymistycznego.

Optymalny wariant umiarkowany (pośredni) zakłada występowanie uwarunkowań pozytywnych (działania adaptacyjne zespalające Polskę z UE, uregulowanie stosunków gospodarczych z państwami postradzieckimi, uregulowanie problemu zadłużenia oraz niwelowanie luki technologiczno-organizacyjnej w stosunku do krajów wysoko rozwiniętych, rozwój instytucji gospodarki rynkowej, poprawa efektywności gospodarowania) i negatywnych, takich jak: wysoki poziom zależności surowcowej i energetycznej (głównie ze strony Rosji i Ukrainy), znaczna zależność od międzynarodowych organizacji ekonomiczno-finansowych, bariera efektywności produkcji, bezrobocie, zjawiska inflacyjne i stagnacja produkcyjna.

Realizacja wariantu umiarkowanego powinna:

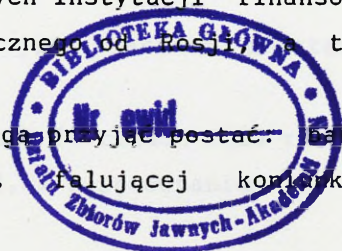
- "oczyścić" gospodarkę z nieefektywnej części majątku produkcyjnego koncentrując uwagę na inwestycjach modernizacyjnych,
- przesunąć uwolnione moce do działów, które mogą konkurować na rynku krajowym i zagranicznym,
- zdynamizować w polityce przemysłowej rozwój gałęzi ważnych z punktu widzenia obronności kraju,
- rozbudować infrastrukturę techniczno-ekonomiczną gospodarki narodowej dla jej sprawnego działania w gospodarce pokojowej i wojennej.

Wysoce prawdopodobne pozytywne czynniki zewnętrzne to: zaawansowanie procesów dostosowawczych integrujących polską gospodarkę z Unią Europejską, uregulowanie współpracy gospodarczej z sąsiadami a ponadto zmniejszenie zadłużenia Polski (na względnie korzystnych warunkach). Można także liczyć na zaawansowanie zmian struktury handlu zagranicznego i zmniejszenie luki technologiczno-organizacyjnej.

Prawdopodobne pozytywne warunki wewnętrzne to: rozwój infrastruktury rynkowej, zaawansowanie zmian struktury przedmiotowej i własnościowej gospodarki, a także poprawa efektywności zapewniającej konkurencyjność części działów i gałęzi gospodarki.

Przewidywane negatywne czynniki zewnętrzne to: niedokończony proces przyjęcia Polski do UE, uzależnienie od międzynarodowych instytucji finansowych i utrzymywanie się uzależnienia surowcowo-energetycznego od Rosji, a także niewystarczający napływ kapitałów zagranicznych.

Niekorzystne wewnętrzne czynniki rozwoju mogą przyjąć postać: barier efektywnościowych, wysokiego poziomu bezrobocia, trwałej konkurencyjności

gospodarczej, nadmiernego długu publicznego i inflacji. W świetle powyższych uwarunkowań, w okresie pierwszej dekady XXI wieku można oczekiwać podwojenia obecnego poziomu PKB.

Prognoza kształtowania się parametrów makroekonomicznych
w rozwoju RP.

Na dzień dzisiejszy nie ma oficjalnej długookresowej strategii rozwoju kraju. Istnieje natomiast "Program polityki społeczno-gospodarczej na lata 1994-1997" opracowany przez UP z uwzględnieniem ustaleń KERM, ustawy budżetowej na 1994 r., oraz przyjętą przez rząd w czerwcu br. "Strategię dla Polski" do 1997 r.

Do opisu prognozy wykorzystano następujące wskaźniki makroekonomiczne:

- rozwoju gospodarczego: produkt krajowy brutto (PKB), wartość brutto środków trwałych, stopa inwestycji, społeczna wydajność pracy, wskaźnik rentowności;
- finansów publicznych: budżet państwa, saldo budżetu w PKB, udział budżetu w PKB, dług publiczny;
- rozwoju społecznego: ludność, liczba pracujących w gospodarce, liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia, PKB i spożycie na 1 mieszkańca.

Lata 1994-1997

Rządowy "Program polityki społeczno-gospodarczej na lata 1994-1997" zakłada trzy warianty rozwoju:

Wariant podstawowy (realizowany) opracowany jest przy założeniu, że polityka państwa będzie ukierunkowana na pobudzanie aktywności inwestycyjnej i eksportowej. Procesy gospodarcze wspierane będą instrumentacją ekonomiczno-finan-sową rządu, zorientowaną na pobudzanie rozwoju gospodarczego z jednoczesnym hamowaniem wzrostu inflacji i ochroną stabilności pieniądza. Zakłada się też wzrost udziału kapitału zagranicznego w finansowaniu procesów rozwojowych.

Wariant umiarkowany (ekstensywnego rozwoju) zakłada, że główna uwaga rządu będzie kierowana na utrzymanie wykorzystania istniejących środków produkcji: majątku produkcyjnego i siły roboczej.

Wariant ostrzegawczy zakłada ochronę konsumpcji w najbliższych latach kosztów oszczędności i inwestycji. Realizacja tego wariantu nie zapewni wejścia gospodarki na drogę zrównoważonego rozwoju.

W związku z tym, że do realizacji przyjęto wariant podstawowy przedstawiamy jego zasadnicze wskaźniki:

A. Wskaźniki rozwoju gospodarczego - systematyczny wzrost (w cenach 1990 r.):

- 1) PKB - wzrost średnio o 5,0% rocznie (łącznie o 21,8% w porównaniu

z PKB 1993 r.); w 1997 r. PKB osiągnie wartość:

- w cenach stałych 1990.....680,8 bln zł;

- w cenach bieżących.....3945,2 bln zł.

2) Wartość brutto środków trwałych - wzrost średnio o 3,0% rocznie

3) Stopa inwestycji - wzrost średnio o 4,0% rocznie

4) Społeczna wydajność pracy - wzrost średnio o 4,1% rocznie

5) Wskaźnik rentowności netto w gospodarce wzrost o 2,5%

(w porównaniu - 0,7% w 1993 r.).

B. Wskaźniki finansów publicznych (ceny stałe 1990 r.):

1) Budżet państwa - średni roczny wzrost:

- po stronie dochodów o 5,0%,

- po stronie wydatków o 4,4%.

W 1997 r. budżet państwa wyniesie:

- w cenach stałych 1990 r.....169,2 bln zł (dochody) i 181,9 (wydatki),

- w cenach bieżących.....1176,6 bln zł (dochody) i 1255,5 (wydatki).

2) Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych - średni wzrost

20,5% rocznie z tendencją malejącą do 14,0% w 1997 r.

3) Saldo budżetu w PKB - malejące z -3,6% w 1994 r. do -1,9% w 1997 r.

4) Udział budżetu w PKB:

- po stronie dochodów - 24,8%, stały w okresie 1994-1997,

- po stronie wydatków - malejący, z 28,5% w 1994 r. do 26,7% w 1997 r.

5) Udział długu publicznego w PKB, malejący, z 81,9% w 1995 r.

do 69,9% w 1997 r.

6) Udział kosztów obsługi zadłużenia w PKB w prognozowanym okresie będzie

powoli malał (z 5,4% do 4,7%); także ich udział w budżecie państwa

niewiele zmaleje, z 16,1% w 1994 r. do 14,7% w 1997 r.

C. Wskaźniki rozwoju społecznego:

1) Ludność Polski będzie wzrastać średnio o 0,4% rocznie i w 1997 r.

wyniesie 9.014 osób.

2) Liczba pracujących w gospodarce wzrośnie średnio o 0,9% rocznie

i w 1997 r. wyniesie 15.500 tys. osób.

3) Liczba zarejestrowanych bezrobotnych zmaleje z 3.080 tys. osób w 1994 r.

do 780 tys. osób w 1997 r.; stopa bezrobocia spadnie z 17,2% do 14,0%.

4) PKB na 1 mieszk. wzrośnie średnio 4,7% rocznie i wyniesie w 1997 r.:

- w cenach stałych 1990.....17.451 tys. zł,

- w cenach bieżących.....101.123 tys. zł.

"Strategia dla Polski" z czerwca br. zakłada, że PKB w 1997 r. będzie wyższy o 22,5% niż obecnie. Zdaniem rządu, środków na bezpieczeństwo publiczne i obronę narodową, w najbliższych latach, będzie więcej. W założeniach

społeczno-gospodarczych do 1997 r. zakłada się wzrost nakładów głównie na oświatę, kulturę i ochronę zdrowia. W br. sfera ta pochłonie ok. 11,4% PKB. Jeżeli nakłady te będą rosły, to ograniczone środki nie pozwolą na pełne zaspokojenie potrzeb innych resortów. Rząd zakłada, że nakłady na MON i MSW będą rosły w tempie zbliżonym do wzrostu dochodu narodowego. Oznaczałoby to, że rosłyby one o ok. 5% szybciej niż inflacja. Będzie to jednak i tak trudne do osiągnięcia, m.in. dlatego, że jednocześnie w "Strategii dla Polski" zakłada się stopniowe ograniczanie deficytu budżetowego do 2% PKB.

Generalnie w założeniach polityki społeczno-gospodarczej do 1997 r. problemy bezpieczeństwa i obronności nie zostały potraktowane węzłowo, jak inne.

Lata 1998-2002

Na rozwój społeczno-gospodarczy Polski w latach 1998-2002 i następnych oddziaływać będzie szereg czynników wewnętrznych i zewnętrznych, głównie:

- spłata długu w ramach Klubu Paryskiego;
- udział wydatków stałych w wydatkach budżetu państwa;
- poziom bezrobocia;
- słaba kondycja wielu branż oraz nauki i techniki.

Przyjmując, że zrealizuje się wariant podstawowy rozwoju społeczno-gospodarczego do 1997 r. i poprawią się niektóre wskaźniki, to mimo to sytuacja nadal pozostanie trudna. Przede wszystkim rosnąć będzie zadłużenie, udział wydatków stałych w wydatkach budżetu państwa, utrzymywać się będzie wysokie bezrobocie, występować deficyt w budżecie oraz słaba kondycja wielu branż, a także nauki i techniki.

Zastana struktura gospodarki, potrzeba spłacenia długu zewnętrznego i wewnętrznego, odbudowywanie skali produkcji w warunkach transformacji ustrojowej, inflacja, będą utrudniać dostosowywanie się gospodarki kraju do wymogów UE i wchodzenie na rynki krajów rozwiniętych, głównie ze względów jakościowych i technologicznych.

Ponadto utrzymywać się będzie depresja w krajach najbliższego otoczenia Polski (krajach b. bloku radzieckiego), co nie będzie sprzyjać współpracy z tymi krajami.

Na podstawie analizy sytuacji i głównych czynników w Polsce i otoczeniu oraz przy założeniu, że nadal będą podejmowane podobne działania do tych, jakie założono w wariantcie podstawowym na lata 1994-1997, szacuje się, że rozwój społeczno-gospodarczy w latach 1998-2002 będą charakteryzować następujące wskaźniki:

A. Wskaźniki rozwoju gospodarczego (ceny stałe 1990):

1) PKB wzrośnie średnio o 6% rocznie; w 2002 r. PKB osiągnie wartość:

- w cenach stałych 1990.....914,7 bln zł,
- w cenach bieżących.....7.682,4 bln zł.

B. Finanse publiczne (w cenach stałych 1990):

- 1) Budżet państwa - średni roczny wzrost (dochody i przychody) o 6,0%
- 2) Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych - średni wzrost o 8,8% rocznie z tendencją malejącą do 6,0% w 2002 r.
- 3) Saldo budżetu w PKB - na poziomie -3,0%, z tendencją wzrostową po 2002 r. do -4,0%
- 4) Udział budżetu w PKB - stały:
  - po stronie dochodów.....24,9%,
  - po stronie wydatków.....27,9%.

C. Wskaźniki rozwoju społecznego:

- 1) Ludność Polski będzie wzrastać średnio o 0,4% rocznie i w 2002 r. wyniesie 39.857 tys. osób.
- 2) PKB na 1 mieszk. będzie wzrastać ok. 5,6% rocznie i w 2002 r. wyniesie:
  - w cenach stałych 1990.....22.874 tys. zł,
  - w cenach bieżących.....183.052 tys. zł.

Lata 2003-2010

Na rozwój społeczno-gospodarczy Polski w latach 2003-2010 będą miały wpływ podobne czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, jak w latach 1998-2002. Dodatkowo wystąpi większe obciążenie spłatą zadłużenia zewnętrznego. W przypadku wejścia Polski do UE wystąpią także warunki dostosowawcze. Dlatego przyjmuje się, że nastąpi spadek tempa wzrostu PKB z 6,0% (w okresie 1998-2002) do 4,0%. W roku 2010 PKB osiągnie wartość:

- w cenach stałych 1990.....1.247,7 bln zł,
- w cenach bieżących.....13.573,5 bln zł.

Budżet państwa (dochody i wydatki) będzie wzrastał o ok. 4,0% rocznie i w 2010 r. wyniesie:

- dochody.....310,9 bln zł,
- wydatki.....359,9 bln zł.

Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych zmaleje z 6,0% w 2002 r. do 3,9% rocznie w 2010 r.

Saldo budżetu w PKB w omawianym okresie będzie na poziomie -4,0%.

Udział budżetu w PKB wyniesie:

- po stronie dochodów.....24,8%,
- po stronie wydatków.....28,8%.

Ludność kraju będzie wzrastać o 0,3% rocznie i w 2010 r. osiągnie 40.982 tys. osób.

PKB na 1 mieszkańca będzie wzrastał o ok. 3,6% i w 2010 r. osiągnie wartość:

- w cenach stałych 1990.....30.445 tys. zł,
- w cenach bieżących.....331.206 tys. zł.

ROZDZIAŁ II

POTENCJAŁ LUDNOŚCIOWY

Czynnik ludzki stanowi istotny składnik potencjału obronno-gospodarczego kraju. Brak jednolitego stanowiska co do tego jaka część społeczeństwa "wchodzi" do tego potencjału następuje trudności co do skwantyfikowania tej kategorii. Stosuje się więc powszechnie i zamiennie określenia zbyt szerokie (np. zaludnienie, potencjał ludnościowy, zasoby ludzkie) czy też zbyt wąskie, charakteryzujące poszczególne aspekty czynnika ludzkiego jako potencjału (np. struktura ludności, gęstość zaludnienia, dynamika zatrudnienia, wskaźnik aktywności zawodowej).

Zasoby ludzkie - generalnie rzecz biorąc - stanowi ludność wraz ze swoimi kwalifikacjami, wiedzą, umiejętnościami i zdolnościami organizatorskimi. Ze względu na określone cechy biologiczne i uwarunkowania społeczno-gospodarcze nie możemy całego społeczeństwa potraktować jako zasób wchodzący do potencjału obronno-gospodarczego. Rozsądek nakazuje aby z całej zbiorowości wydzielić te osoby, których wiek, stan zdrowia, kwalifikacje i inne uwarunkowania szczegółowe pozwalają pełnić służbę wojskową lub wykonywać zadania na rzecz szeroko pojętej obronności kraju. Jeżeli zatem w naszym opracowaniu operujemy pojęciem "potencjał ludnościowy", to mamy na uwadze tę część społeczności, która potencjał obronno-gospodarczy państwa będzie współtworzyć.

Logika powyższego wywodu jest zgodna z założeniami definicyjnymi systemu gospodarki obronnej. Przypomnijmy, że gospodarka obronna jest częścią gospodarki narodowej, która zaspokaja potrzeby systemu obronnego państwa^{1/}. Odpowiedź na pytanie jaka to będzie część zależy przede wszystkim od stanu w jakim znajdować się będzie gospodarka obronna, wielkości zagrożenia i możliwości ekonomicznych kraju.

Realizacja zadań obronnych wymaga zawsze udziału czynnika ludzkiego. Odbywa się to w sposób bezpośredni poprzez wykorzystanie potencjału ludnościowego w siłach zbrojnych oraz pośrednio w produkcji i do świadczenia usług związanych z potrzebami obronności. Ponadto charakter i rozmiary współczesnych konfliktów dowodzą tezy, iż koniecznością wręcz staje się obecnie utrzymywanie jakoby dwóch armii:

- a) sił zbrojnych
- b) "armii" pracującej w zapleczu.

---

^{1/} Zob. Materiały z konferencji naukowej nt. "Kierowanie obronnością państwa" odbytej w Wydziale Strategiczno-Obronny AON w dniach 25-26 listopada 1993 r. AON Warszawa 1993.

Podział powyższy to wynik uwzględnienia realnych proporcji pomiędzy liczebnością sił zbrojnych, a wielkością zatrudnienia w zapleczu gospodarczym konfliktu zbrojnego. Ich zachwianie może spowodować dwojakie skutki:

- po pierwsze - mogą wystąpić dotkliwe braki w zaopatrzeniu materiałowo-technicznym walczących wojsk;
- po drugie - całkowite wyczerpanie rezerw siły roboczej może doprowadzić albo do zmniejszenia wolumenu produkcji obronnej, albo do zmniejszenia liczebności sił zbrojnych.

Truizmem będzie stwierdzenie, że każdy z opisanych wyżej skutków będzie miał negatywny wpływ na wielkość potencjału obronno-gospodarczego, a co za tym idzie, na poziom bezpieczeństwa danego państwa.

Doceniając rolę i znaczenie czynnika ludzkiego a szczególnie część populacji generalnej w wieku produkcyjnym, ten element potencjału obronno-gospodarczego powinien być ewidencjonowany, na bieżąco analizowany i prognozowany. Podejście takie uwarunkowane jest tym, iż:

- po pierwsze: człowiek sam jest wytwórcą narzędzi walki zbrojnej i sam te narzędzia wykorzystuje;
- po drugie: zasoby ludzkie są z natury ograniczone a w wyniku strat bezpowrotnych w walce są one w poważnym stopniu uszczuplane.

Dopóki w konfliktach zbrojnych posługiwano się mało skomplikowanymi narzędziami walki, zagadnienie wykorzystania zasobów ludzkich sprowadzało się do problemu ilościowego. W miarę jednak jak sprzęt wojskowy stawał się coraz bardziej skomplikowany pod względem technicznym gwałtownie wzrasta znaczenie jakościowej strony czynnika ludzkiego, głównie zaś jego poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych.

Rola i znaczenie czynnika ludzkiego we współczesnych konfliktach zbrojnych wynika generalnie z następujących przesłanek:

- wysokiego poziomu nasycenia armii nowoczesnym i skomplikowanym sprzętem, który stawia przed żołnierzami wymogi w zakresie teoretycznych i praktycznych umiejętności w celu jego jak najlepszego wykorzystania w walce;
- konieczności systematycznego i ciągłego dostarczania zaopatrzenia techniczno-wojskowego spowodowanego wysokim poziomem strat bezpowrotnych w technice wojskowej podczas konfliktu;
- potrzeby ciągłości produkcji niezbędnej dla obronności państwa, zarówno w czasie "P" jak i "W".

Analiza czynnika ludzkiego obejmuje zarówno problematykę związaną z samym mierzaniem jak i oceną. Co mierzyć, jakimi metodami i według jakich kryteriów wynikać powinno zarówno z potrzeb okresu pokojowego jak i wojennego. Wszelkich dostępnych informacji w tym względzie dostarcza nam statystyka siły

robotniczej, która jest częścią ogólnej statystyki państwowej. Analizę czynnika ludzkiego przeprowadza się głównie po to, aby dostarczyć aktualnych informacji o poziomie tego zjawiska oraz mieć możliwość prognozować tzw. wojenny potencjał siły robotniczej^{1/}.

Cechy demograficzne są wyróżnikiem potencjału siły robotniczej. Obejmuje on mężczyzn i kobiety w różnym wieku życia ze szczególnym uwzględnieniem zawodu, wykształcenia i miejsca zamieszkania. Analiza potencjału siły robotniczej w czasie "P" pozwala nam na skonstruowanie prognozy na czas "W". Jest to element szczególnie ważny dla centralnego planisty, który zobligowany będzie określić stan i strukturę zbiorowości będącą w wieku produkcyjnym w określonym czasie.

Inaczej konstruowane są prognozy tzw. wojennego potencjału siły robotniczej. Wynika to głównie stąd, iż w okresie zagrożenia i wojny ulegają zmianie cele i zadania systemu gospodarczego, w tym również i sposoby wykorzystania zasobów ludzkich. Funkcjonowanie określonych priorytetów w gospodarce wojennej, potrzeba maksymalizacji produkcji wojennej i wyposażenia sił zbrojnych, przy jednoczesnym zwiększeniu ich stanów osobowych oznacza, że zakres wojennego potencjału siły robotniczej jest znacznie szerszy od pokojowego. Doświadczenia wskazują, że granice wieku uznane powszechnie w czasie "P" za odpowiadające wiekowi produkcyjnemu (mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat), w czasie "W" ulegają rozszerzeniu (mężczyźni 16-64 lata, kobiety 16-59 lat).

Analizę stanu i określenie kierunków zmian sytuacji społeczno-ekonomicznej Polski i jej otoczenia w zakresie potencjału ludnościowego przeprowadzimy w następującym układzie:

- a) ogólna analiza ludności;
- b) struktura narodowościowa ludności;
- c) aktywność zawodowa ludności.

Ad.a) Ludność Polski (38,4 mln osób) stanowi blisko 11% całej populacji zamieszkującej obszar 8 krajów, które są przedmiotem niniejszej analizy. Zdecydowanym liderem jest Rosja, mająca populację blisko 3,9 razy większą od Polski (148,7 mln osób). Ponadto dwa państwa legitymują się większą populacją, tzn. Niemcy ponad 2-krotną (80,6 mln osób) i Ukraina ponad 1,3 razy (52,1 mln osób). Z punktu widzenia ekonomiczno-obronnego nie jest to sytuacja pozytywna dla naszego kraju. Pozostałe kraje mają populacje znacznie mniejsze od Polski: Białoruś i Czechy ok. 3,7 razy, Słowacja ponad 7-krotnie, a Litwa ponad 10-krotnie.

---

^{1/} Wojenny potencjał siły robotniczej to ilość i jakość zasobów ludzkich, które państwo może przeznaczyć do wykonywania maksymalnej produkcji wojennej i do sił zbrojnych.

Zob. Stankiewicz W., *Ekonomika wojenna*, wyd. II, MON Warszawa 1981, s.127.

Pod względem gęstości zatrudnienia zdecydowanie prym wiodą Niemcy legitymując się wskaźnikiem 226 osób na 1 km . Polska wraz z Czechami i Słowacją znajduje się w grupie państw o wskaźniku przekraczającym 100 osób na 1 km . Państwa byłego ZSRR tzn. Rosja (9 osób na 1 km), Białoruś i Litwa (ok. 50 osób na 1 km) czy Ukraina (86 osób na 1 km) odbiegają poziomem dość znacznie od pozostałych państw.

Przyrost naturalny ludności w krajach poddanych analizie - przy generalnie zaobserwowanej tendencji spadkowej w porównaniu do 1985 r. - jest bardzo zróżnicowany. Istnieje grupa państw o tzw. minusowym przyroście naturalnym: Rosja, Niemcy, Ukraina. Następnie mamy Czechy z ledwo dostrzegalnym przyrostem naturalnym i Białoruś z niskim przyrostem. Wśród państw o najwyższym przyroście naturalnym (ponad 3 promile) znajduje się Polska, Litwa i Słowacja. Generalnie możemy stwierdzić, że maleje tempo wzrostu ludności w Polsce i wśród otaczających ją krajów a szczególnie drastyczny spadek obserwujemy w Rosji.

Analiza ludności wg płci wykazuje przewagę kobiet nad mężczyznami we wszystkich analizowanych krajach. Do grupy państw o większej przewadze kobiet (ponad 53%) zaliczamy Ukrainę, Rosję, Białoruś i Litwę. Pozostałe państwa zachowują przewagę kobiet nad mężczyznami w wielkościach od 51,1 do 51,7.

Rozpatrując strukturę wiekową ludności można zaobserwować, że wśród analizowanych państw nie występują istotniejsze różnice, poza Niemcami. Wśród ludności od 0-19 lat ok. 30% populacji stanowi właśnie tą grupę. Cieszyć może fakt, iż właśnie Słowacja (33,2%) i Polska (32,0%) posiadają najwięcej dzieci i młodzieży. Zdecydowanie w tej grupie wyróżniają się Niemcy (21,5%). Podobnie wygląda sytuacja w grupach wiekowych 20-64 lata. Największy udział procentowy mają Niemcy 63,5% a najmniejszy Białoruś 53,0%. Reszta państw oscyluje wokół wskaźnika 58%. Najwięcej ludzi w wieku 65 lat i więcej żyje w Białorusi 17,0% i w Niemczech 15,0%. Generalnie można stwierdzić, iż najbardziej niekorzystną strukturą wiekową społeczeństwa legitymują się Niemcy.

Analiza ludności w wieku produkcyjnym prowadzi do uogólnień, które są bardzo podobne do analizy ludności ogółem. Odpowiada nam ona na pytanie: jaki procent ludności jest czynny zawodowo, z podziałem na mężczyzn i kobiety. Generalnie blisko 65% społeczeństw jest w wieku produkcyjnym za wyjątkiem Niemiec (55%). W grupie ludności w wieku produkcyjnym obserwujemy również niewielką przewagę kobiet nad mężczyznami.

Ad.b) Analizując populację ludności zamieszkującej poszczególne kraje pod względem struktury narodowościowej, szczególnie ważnym z punktu widzenia ekonomiczno-obronnego staje się zagadnienie jednorodności społeczeństwa. Zbytne zróżnicowanie struktury narodowościowej może prowadzić bowiem do powstania wielu grup etnicznych jako bazy potencjalnych konfliktów społecznych.

Na podstawie dostępnych danych^{1/} statystycznych możemy generalnie stwierdzić, że w grupie analizowanych ośmiu państw struktura narodowościowa jest zróżnicowana. Najbardziej jednorodnym pod względem narodowościowym krajem jest Polska, gdzie ludność rdzenna stanowi 98,7%. Pozostałość to głównie 0,6% mniejszość ukraińska a brakujące 0,7% to inne narodowości (np. Niemcy, Białorusini, Litwini, Żydzi, itp.).

Również Czechy posiadają zwartą strukturę narodowościową. Ludność rdzenna stanowi 94%, Słowacy stanowią 4,1%, Węgrzy 0,2%, a pozostałe 1,1% to inne narodowości.

W grupie państw posiadających w miarę jednorodną strukturę narodowościową znajdują się również Niemcy. Ludność rdzenna stanowi tam 91,9%. Wśród mniejszości dających się skwantyfikować na uwagę zasługują Turcy - 2,3%, Jugosłowianie - 1,1%, Włosi - 0,7%, Grecy - 0,4%, oraz pozostałe 3,6%.

Od trzech w/w państw poziomem jednorodności społeczeństwa odbiega nieco Słowacja, mająca 86,6% ludności rdzennej. Znaczącą mniejszość narodową stanowią Węgrzy 10,6% i jest to już wskaźnik znaczący. Ponadto należy zwrócić uwagę na Czechów, którzy stanowią 1,2% społeczeństwa słowackiego, a pozostali łącznie 1,3%.

Zupełnie inaczej przedstawia się struktura narodowościowa pozostałych czterech państw poddanych analizie. Kraje te wykształciły się stosunkowo niedawno, po rozpadzie byłego Związku Radzieckiego i na problem jednorodności społeczeństw należy spojrzeć nieco inaczej.

Rosję - jako największe z państw powstałych po rozpadzie ZSRR - zamieszkuje jedynie 81,5% rdzennej ludności rosyjskiej. Mniejszości narodowe stanowią tam 18,5% ludności, co w liczbach bezwzględnych daje ok. 27,5 mln osób. Najliczniejszymi mniejszościami są Tatarzy 3,8%, Ukraińcy 3,0% czy Czuwasze 2%. Na pozostałe 9,7% składa się kilkadziesiąt mniejszych grup etnicznych, ponieważ Rosja podzielona jest na 21 republik etnicznych i 68 regionów, w tym również 13 okręgów autonomicznych. Tak ogromne zróżnicowanie pod względem etnicznym prowadzi do powstania wielu ognisk zapalnych, szczególnie północny Kaukaz i tereny zakaukazkie. Doświadczenia z wojny w Czeczenii wskazują, że struktura narodowościowa ludności i związane z nią konflikty mają bezpośredni wpływ na problematykę związaną z bezpieczeństwem państwa.

Litwa jest państwem, w którym rdzenna ludność stanowi 79,6%. Pozostałe liczące się grupy narodowościowe to Rosjanie 9,4% i Polacy 7%. W liczbach bezwzględnych Polaków jest blisko 258 tys. osób i zamieszkują oni głównie wschodnią część Litwy w okolicach Wilna (ludność polska stanowi ponad 63% ogółu ludności) i w rejonie solecznickim (prawie 80% ogółu ludności). Wśród mniejszych grup wyróżnić można Ukraińców 1,2%, Żydów 0,32% i pozostałe 2,48%.

---

^{1/} Zob. "Leksykon państw świata 93/94".

Białoruś posiada 78% rdzennej ludności białoruskiej. Znaczącą grupę mniejszości narodowych tworzą Rosjanie 13%, Polacy 4,2%, Ukraińcy 3% i Żydzi 1,1% a pozostałe 0,7% przypada na inne narodowości. Mniejszość polska szacowana jest na ok. 420 tys. osób a z tego blisko 380 tys. zamieszkuje tereny zachodniej Białorusi.

Spośród państw b. Związku Radzieckiego najbardziej zróżnicowaną pod względem etnicznym sytuację posiada Ukraina. Rdzennej ludności ukraińskiej jest zaledwie 72,7%. Znaczącą mniejszością bo 22,1% są Rosjanie. W niektórych regionach np. Zagłębie Donieckie Ukraińcy nieznacznie tylko przeważają nad Rosjanami. Wyraźna dominacja ludności ukraińskiej występuje w zachodniej Ukrainie, natomiast Krym jest przypadkiem szczególnym, gdzie Ukraińcy stanowią ok. 26% ludności a Rosjanie ok. 67%. Dominacja Rosjan powoduje, że Krym jest i pozostanie jeszcze długo "punktem zapalnym" Ukrainy, jeśli zważyć ponadto aspiracje powracających Tatarów Krymskich.

W obwodzie zakarpackim Ukrainy znaczącą zwartą grupę stanowią Węgrzy (0,11% ogółu ludności Ukrainy) oraz Rumuni i Słowacy. Ten region znany jest również z wielu niepokojów i szeregu tendencji separatystycznych.

Na Ukrainie zamieszkuje ok. 220 tys. Polaków (0,4% ludności ogółem), przy czym nieoficjalnie ich liczba szacowana jest na ok. 1 mln osób. Skupiska Polaków znajdują się głównie w obwodzie żytomierskim i winnickim.

Ad.c) Jeśli analizujemy zasoby ludzkie wykorzystywane na potrzeby obronności w okresie pokojowym, należy uwzględnić liczbę osób niepracujących. Do określenia wielkości zasobów ludzkich, które są czynne zawodowo służy wskaźnik aktywności zawodowej (W_{az})

$$W_{az} = \frac{\text{liczba ludności zatrudnionej}}{\text{liczba ludności w wieku produkcyjnym}} \times 100\%$$

Określenie zasobów ludności zawodowo czynnych pozwala równocześnie na określenie liczby osób zawodowo biernych. Jest to szczególnie ważne jeśli zważyć, że właśnie ta grupa osób stanowi najbliższą rezerwę, którą można wykorzystać do realizacji zadań obronnych w przypadku zagrożenia lub wojny.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych obserwujemy znaczny spadek wielkości wskaźnika aktywizacji zawodowej. Stan taki został spowodowany głównie zmianą sposobu gospodarowania, w którym wielkość zatrudnienia (w gospodarce rynkowej) ograniczona jest ekonomiczną opłacalnością procesu produkcji.

Analiza aktywności zawodowej ośmiu państw obarczona będzie pewnym błędem. Wynika on przede wszystkim stąd, iż dane szczegółowe pochodzą z różnych lat. Przykładowo dla państw powstałych po rozpadzie byłego ZSRR pochodzą z 1989 r., dla Niemiec, Czech, Słowacji z 1991 r. a dla Polski z 1993 r.

Udział ludności aktywnej zawodowo w ogólnej liczbie ludności analizowanych państw nieznacznie przekracza 50% za wyjątkiem Niemiec 49,1% i Polski 45,2%. Różnice jakie w tym wskaźniku odnotowujemy wynikają głównie z zaawansowania procesów restrukturyzacyjnych w poszczególnych krajach jak również z postępu procesów prywatyzacyjnych. Pomimo jednak zbliżonych wskaźników udziału sektora prywatnego w gospodarce narodowej np. w 1993 r. w Polsce - 60% i na Litwie - 55% bardzo zróżnicowana jest branżowa struktura zatrudnienia ludności.

Wskaźnik aktywizacji zawodowej - jeśli rozpatrywać go w dłuższym przedziale czasowym - w Polsce ma generalnie tendencję spadkową. Przykładowo w 1993 r. osiągnął on poziom 61,5% podczas gdy w 1990 r. wynosił 70% a w 1985 r. - 82,3%^{1/}. Jeśli chodzi o państwa postradzieckie, to w 1989 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie ponad 68%, za wyjątkiem Litwy - 60,9%. Niemcy, podobnie jak i Czechy mają stosunkowo niższe wskaźniki aktywizacji zawodowej, co może świadczyć o wyższym stopniu automatyzacji produkcji.

Analiza ludności aktywnej zawodowo pod względem płci pokazuje nam, jak rozkłada się ciężar tego zjawiska pomiędzy kobiety i mężczyzn. Generalnie można zaobserwować, że wśród ludności aktywnej zawodowo największy odsetek mężczyzn posiadają Niemcy 59,2% i Polska 54,1%. Pozostałe państwa legitymują się ponad 50% udziałem mężczyzn w grupie ludności aktywnej zawodowo. Różnice wynikają głównie - jak się wydaje - z różnych poziomów rozwoju poszczególnych gospodarek (najsilniejsza jest gospodarka niemiecka) oraz stanu zaawansowania przemian na drodze do zbudowania gospodarki rynkowej.

Analiza aktywności zawodowej ludności wg wieku pozwala odpowiedzieć na pytanie: jak licznie są aktywni zawodowo w stosunku do liczebności danej grupy wiekowej. Z ekonomiczno-obronnego punktu widzenia jest to bardzo ważny problem, jeśli próbujemy określić rezerwy siły roboczej i możliwości jej wykorzystania na wypadek zagrożenia i wojny. W grupie wiekowej 15-19 lat najwięcej aktywnych zawodowo jest w Niemczech bo aż 37,9%. Nieco mniej bo 34,8% jest w Czechach i Słowacji, średnio ok. 25% w państwach postradzieckich (za wyjątkiem Ukrainy - 13,4%). W Polsce wskaźnik ten kształtuje się na poziomie niewiele ponad 20%.

Generalnie bardzo wysoka aktywność kształtuje się w grupach wiekowych pomiędzy 20-54 lata grubo przekraczając 80% a w niektórych przypadkach i 90%. Jest to jednak ta grupa społeczna, która jest najbardziej wydajna z racji swojego wykształcenia jak i doświadczenia. W grupie wiekowej 55-59 lat obserwujemy już dość znaczny spadek aktywności zawodowej do poziomu 50-60% za

---

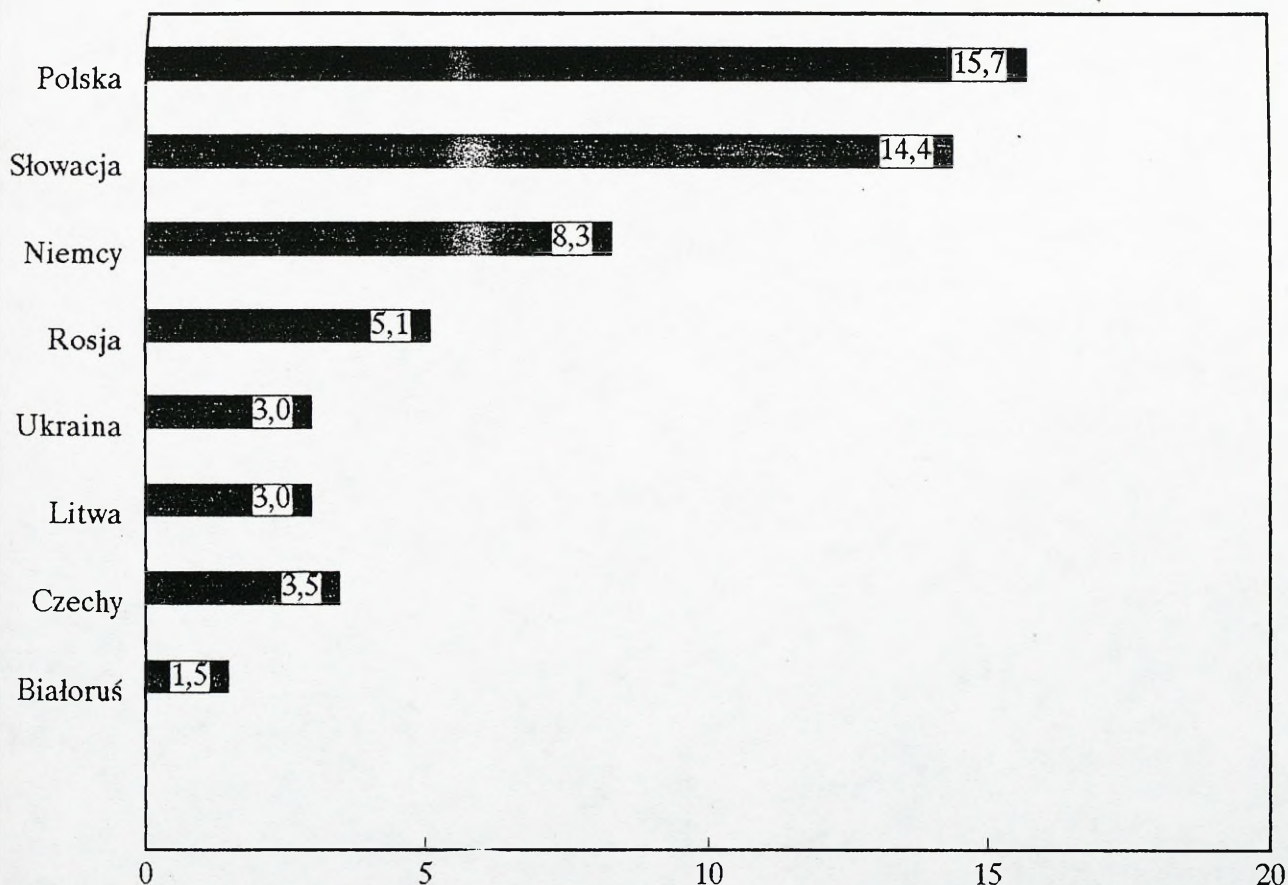
^{1/} Zob. Przemysł w systemie gospodarki obronnej, AON Warszawa 1993, s. 20.

wyjątkiem Polski - 45,0%. Przedział wiekowy 60-64 lata charakteryzuje się wskaźnikiem aktywności zawodowej na poziomie 25-30% za wyjątkiem Czech i Słowacji, gdzie wynosi on 18,8%. W przedziale 65 lat i więcej wskaźnik aktywności zawodowej wynosi średnio ok. 7% za wyjątkiem Niemiec 3,1% oraz Polski 14,4%.

Analiza aktywności zawodowej ludności byłaby ułomna, jeśli pominęlibyśmy zagadnienie bezrobocia. Tezę powyższą uzasadnia skala tego zjawiska oraz jego wpływ na poziom życia społeczeństwa. Ponadto nie możemy zapomnieć, że bezrobotni stanowią najprostszą rezerwę, którą stosunkowo szybko możemy wykorzystać do realizacji zadań o charakterze obronnym.

Rysunek nr 3

Stopa bezrobocia w 1993 r.

Źródło: "Gospodarka Polski na tle innych krajów - 1993 r." CUP

W 1993 r. we wszystkich analizowanych krajach stopa bezrobocia wzrosła, w stosunku do roku poprzedniego. Szczególnie wysoki poziom bezrobocia zanotowano w Polsce 15,7 i na Słowacji 14,4. Stosunkowo niski wskaźnik bezrobocia zanotowano w Rosji - 5,1; Ukrainie i Litwie po 3,0 i na Białorusi 1,5. Należy sądzić, iż wyniki te są rezultatem utrzymywania wielu

przedsiębiorstw z dotacji i preferencyjnych kredytów, które w gospodarce rynkowej nie miałyby racji bytu. Ponadto wskaźniki te nie obejmują osób przebywających na wymuszonych urloпах, pracujących w niepełnym wymiarze godzin lub mających przerwy w pracy w wyniku braku energii, surowców lub braku zbytu na wytwarzane produkty. Szacuje się ostrożnie, że uwzględniając tzw. bezrobocie ukryte, stopa bezrobocia w Rosji osiągnęłaby poziom ponad 10%.

Poziom bezrobocia jaki osiągnęły Niemcy jest z kolei najwyższy od czasu zakończenia II wojny światowej. Wydaje się, że wpływ na taki stan rzeczy mają procesy recesyjne w gospodarkach rozwiniętych państw zachodnich, jak również problemy zjednoczeniowe dwóch państw niemieckich.

Stosunkowo niski poziom bezrobocia w Czechach 3,5% wydaje się być wynikiem zmniejszającej się liczby osób zawodowo czynnych. W latach ubiegłych na skutek zwiększonego popytu na siłę roboczą, sięgnięto do grupy emerytów. Nawet obecny proces ich zwalniania nie powoduje nadmiernego wzrostu wskaźnika bezrobocia.

Generalną przyczyną spadku zatrudnienia w analizowanych krajach jest trudna sytuacja niektórych działów gospodarek narodowych, głównie zaś przemysłu. Bezrobociem dotknięci są szczególnie ludzie młodzi w wieku 18-34 lata. Najmniej problemy powyższe dotyczą ludzi w wieku przedemerytalnym i jest to zrozumiałe ze względów społecznych.

Przeprowadzona diagnoza w odniesieniu do Polski upoważnia do stwierdzenia, że sytuację demograficzną w 1993 r. charakteryzowały następujące procesy i zjawiska:

- zmniejszenie się liczby nowo zawieranych małżeństw,
- obniżanie się poziomu dzietności kobiet,
- zmniejszenie się liczby urodzeń,
- kształtowanie się reprodukcji ludności poniżej poziomu prostej zastępowalności pokoleń,
- zły stan zdrowia ludności i w konsekwencji utrzymywanie się wysokiego poziomu umieralności, zwłaszcza przedwczesnej w przedziale 45-64 lata, szczególnie mężczyzn,
- utrzymywanie się wysokiego poziomu umieralności niemowląt,
- duża liczba zgonów w następstwie wypadków drogowych,
- pogłębianie się terytorialnego zróżnicowania umieralności,
- niekorzystne wskaźniki przeciętnego trwania życia, szczególnie mężczyzn w wieku produkcyjnym,
- obniżanie się przyrostu naturalnego ludności,
- zmniejszanie się przemieszczeń terytorialnych ludności,
- zmniejszanie się przyrostu rzeczywistego ludności w wyniku niskiego przyrostu naturalnego i ujemnego salda migracji zagranicznej.

Nie popełnimy jednak większego błędu jeśli stwierdzimy, że wiele z tych niekorzystnych zjawisk demograficznych występuje również w analizowanych krajach sąsiednich. Brak szczegółowych raportów w tych sprawach i rzetelność naukowa zmusza nas do tego aby powyższa teza była jedynie niepotwierdzoną hipotezą.

Diagnoza upoważnia nas również do bardzo ostrożnych prognoz zjawisk i procesów, które mogą charakteryzować sytuację demograficzną Polski do 2010 r.:

- wielce prawdopodobny jest znaczny przyrost liczby młodzieży w wieku nauczania w szkołach ponadpodstawowych (15-18 lat) i wyższych (19-24 lata);
- spodziewany jest duży przyrost (o 1,4 mln w latach 1991-2005) liczby ludności w wieku 20-29 lat, charakteryzującej się największą częstością zawieranych małżeństw i zakładania nowych rodzin;
- prawdopodobny jest bardzo duży przyrost ludności w wieku produkcyjnym (prawie o 2,5 mln osób w latach 1995-2010) bez uwzględniania migracji zagranicznej;
- przewiduje się, że w latach 1995-2010 liczba młodzieży osiągającej wiek zdolności do pracy (18 lat) wyniesie ponad 9,8 mln osób, rekrutujących się z roczników drugiego powojennego wyżu urodzeń;
- według najnowszej prognozy demograficznej ONZ z 1993 r. Polska w latach 1996-2010 będzie charakteryzowała się największym w Europie przyrostem ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lata mężczyźni i 15-59 lat kobiety). Przyrost ten wyniesie ponad 2,1 mln i stanowić będzie ok. 41% całego europejskiego przyrostu ludności w tym wieku szacowanego na ok. 5,1 mln osób (nie wliczając w to osób z krajów byłego ZSRR);
- będzie postępował proces starzenia się ludności w wieku produkcyjnym, pomimo wchodzenia w ten wiek liczebnie dużych roczników młodzieży. Liczba ludności w starszej grupie wieku produkcyjnego (45-59/64 lata) może wzrosnąć z 6,9 mln osób w 1994 r. do 9,3 mln osób w 2010 r., tj. o 2,4 mln osób.

Prognozy - jeśli chodzi o sytuację demograficzną Polski - wydają się być dość obiecujące, co pozytywnie będzie również oddziaływać na problematykę realizacji zadań o charakterze gospodarczo-obronnym.

Analiza ludności Polski i jej sąsiadów w 1992 r.

Lp.	Państwo	Ludność		Przyrost naturalny na 1000 ludności		Ludność wg płci w %		Ludność wg wieku w %			Ludność w wieku produkcyjnym ^{1/} w tys.		
		w tys.	na 1 km ²	1992 r.	1993 r.	Mężczyzn	Kobiet	0-19	20-64	ponad 64	ogółem w tys.	% ogółu ludności	mężczyźni w tys.
1.	Polska	38.365	123	3,2	2,6	48,7	51,3	32,0	57,4	10,6	25.188	65,6	12.496
2.	Rosja	148.673	9	-1,3	-5,1	46,9	53,1	29,9	60,4	9,7	98.797	66,5	47.698
3.	Litwa	3.740	57	3,3		47,3	52,7	29,5	59,3	11,2	2.479	66,3	1.199
4.	Białoruś	10.346	50	1,1	-1,1	46,9	53,1	30,0	53,0	17,0	6.772	65,4	3.250
5.	Ukraina	52.100	86	-0,8	-3,5	46,3	53,7	28,5	59,2	12,3	34.321	65,9	16.329
6.	Czechy	10.318	131	0,1	0,2	48,5	51,5	29,2	58,0	12,8	6.510	63,1	3.224
7.	Słowacja	5.300	108	4,2	4,9	48,9	51,1	33,2	56,3	10,5	3.432	64,8	1.699
8.	Niemcy	80.570	226	-0,9	-1,3	48,3	51,7	21,5	63,5	15,0	44.559	55,3	22.721

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994, GUS Warszawa 1994.

1/ Ludność w wieku 15-64 lata

Aktywność zawodowa ludności Polski i jej sąsiadów

Lp	Państwo	Lata	Ludność aktywna zawodowo ogółem		W _{az} w wieku 15 lat i więcej w %	Ludność aktywna zawodowo wg płci w %		Ludność aktywna zawodowo wg wieku (w % ogółu ludności danej grupy wieku)							
			w tys.	w % ogółu ludności		mężczyzn	kobiet	15-19	20-24	25-29	30-49	50-54	55-59	60-64	65 lat i więcej
1.	Polska	1993	17.367	45,2	61,2	54,1 ^{1/}	45,9 ^{1/}	20,3	73,0	85,1	87,7	68,0	45,0	27,6	14,4
2.	Rosja	1989	77.283	52,6	68,4	51,5	48,5	28,3	79,9	93,6	96,0	87,5	54,5	26,3	8,4
3.	Litwa	1989	1.901	51,7	60,9	51,7	48,3	23,6	76,3	92,5	94,6	87,9	61,5	32,9	9,9
4.	Białoruś	1989	5.327	52,5	68,2	51,0	49,0	26,0	82,0	95,2	96,8	90,3	58,7	28,1	7,8
5.	Ukraina	1989	26.160	50,8		50,8	49,2	13,4	79,5	93,2	95,7	87,8	51,2	21,9	6,4
6.	Czechy i Słowacja	1991	8.039	51,6	66,5	52,6	47,4	34,8	87,5	96,0	95,6	86,6	51,8	18,8	6,3
7.	Niemcy	1991	31.360	49,1	58,0	59,2	40,8	37,9	75,7	79,0	82,6	76,1	62,9	23,2	3,1

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994, GUS Warszawa 1994

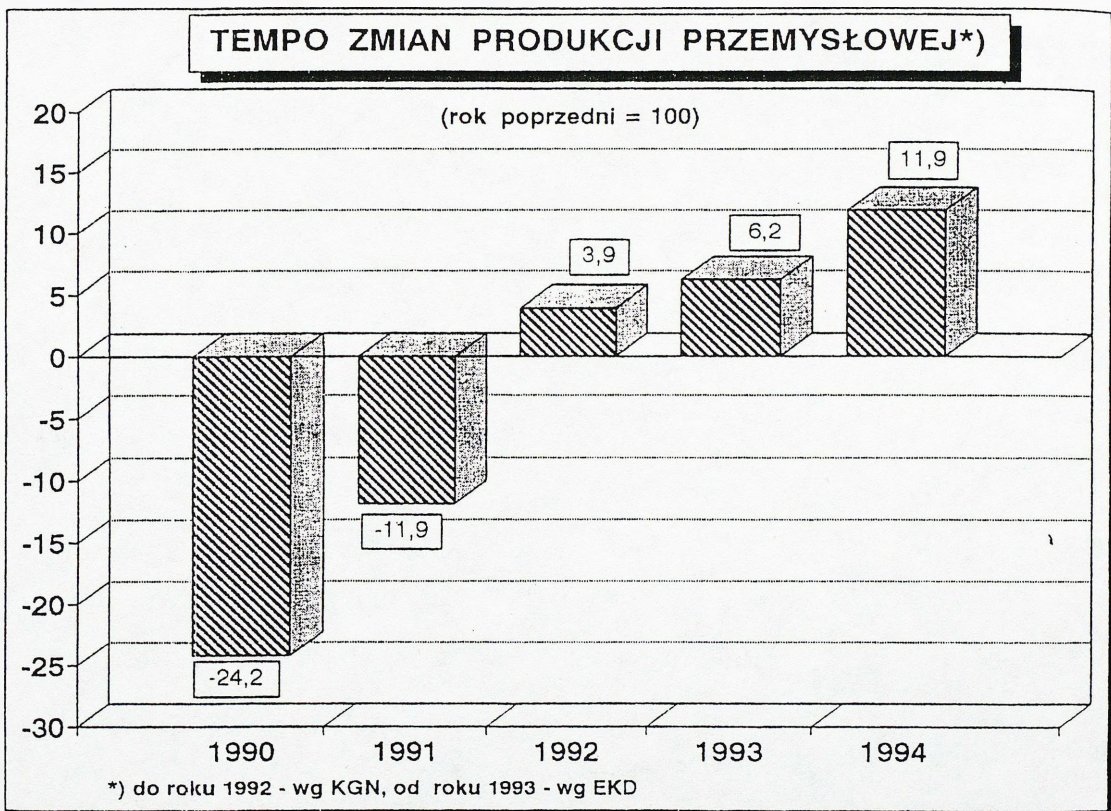
1/ Dane z 1992 r.

ROZDZIAŁ III

POTENCJAŁ PRZEMYSŁOWY I PROCESY PRYWATYZACYJNE

Rosnący popyt krajowy, zwłaszcza na dobra inwestycyjne i zaopatrzeniowe oraz eksport kreowały w ciągu całego 1994 r. wysokie tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu. Zwiększyła się ona w porównaniu z 1993 r. o 11,9%.

Rysunek nr 4

Wzrost produkcji przemysłowej był rezultatem wzrostu wydajności pracy, zmian w strukturze własnościowej oraz poprawy jakości i nowoczesności wyrobów, która umożliwiła lepsze ich dostosowanie do wymogów rynków zagranicznych. Szczególnie eksport wpłynął dynamizująco na poziom produkcji przemysłowej. W 1994 r. eksport wyrobów elektromaszynowych wzrósł o 18,9%, chemicznych o 22,8%, wyrobów spożywczych o 30,8%, a drewnopapierniczych o 43,9%.

Produkcja w sektorze publicznym była wyższa o 5,8%, a w sektorze prywatnym - o 22,7%, co wpłynęło na wzrost udziału sektora prywatnego w produkcji sprzedanej do około 38%. Na wzrost produkcji sektora prywatnego złożyło się m.in. dalsze zwiększenie liczby prywatnych podmiotów gospodarczych, w tym spółek krajowych o ok. 8%, spółek z udziałem kapitału zagranicznego o ok. 15%, przy spadku liczby zakładów osób fizycznych.

Wzrost produkcji w przemyśle przetwórczym wyniósł 14,9%, a najszybciej rozwijała się działalność przedsiębiorstw wytwarzających dobra inwestycyjne (wzrost o 17%) i konsumpcyjne (14%), a nieco wolniej zaopatrzeniowe (12%).

Spośród 23 działów działalności produkcyjnej, wyższy od przeciętnego wzrost produkcji odnotowano w 13 działach, w tym szczególnie wysoki w produkcji sprzętu i aparatury radiowej, telewizyjnej i komunikacyjnej (o 29,3%), w produkcji celulozowo-papierniczej (o 26,7%), pozostałego sprzętu transportowego (o 22,9%), a także wyrobów z metali (o 20,4%), głównie w wyniku zmian w strukturze asortymentowej, polegającej na wzroście udziału w produkcji wyrobów o wyższej jakości.

Oceniając wyniki i sytuację przemysłu w 1994 r. na tle lat poprzednich podkreślić należy różnorodne przemiany jakościowe i strukturalne jakie dokonywały się w okresie transformacji w tym dziale gospodarki narodowej. Okres ten można podzielić na dwa etapy istotnie różniące się od siebie.

Pierwszy etap to lata 1990-1991. W tym czasie obserwuje się gwałtowne załamanie procesów produkcyjnych w przedsiębiorstwach, które zaczęły działać w warunkach ostrych barier popytu. Kryzys zbytu spowodował drastyczne ograniczenie produkcji bardzo wielu wyrobów, dokonujące się często według kryteriów pozaefektywnościowych. Z rynku krajowego eliminował je (np. wyroby elektroniczne, samochody osobowe) nadmiernie konkurencyjny import, prowadząc do niekorzystnych zmian struktury produkcji krajowej. Na rynek wewnętrzny, mimo ograniczonej jego chłonności, spowodowanej zmniejszeniem się dochodów i spożycia gospodarstw domowych, napłynęły masowo towary z krajów zachodnich. Import ten rozwijał się kosztem produkcji krajowej, w związku z uprzywilejowaną pozycją importerów, o czym zadecydowało:

- utrzymywanie, od początku 1990 r. do maja 1991 r., na niezmiennym poziomie kursu dolara, przy równoczesnym dynamicznym wzroście cen krajowych;
- bardzo niski poziom opłat celnych do sierpnia 1991 r.,
co spowodowało zaniechanie produkcji wielu wyrobów, pogorszenie sytuacji finansowej krajowych producentów, a nawet upadek szeregu z nich.

Z tych powodów przemysł krajowy znalazł się w bardzo trudnej sytuacji, co wpłynęło hamująco na procesy modernizacyjne i restrukturyzacyjne. Jednocześnie jednak z krajowej wytwórczości i eksportu - poprzez likwidację prawie wszystkich dotacji i zbliżenie relacji cenowych do rynku światowego - wyeliminowano lub znacznie ograniczono produkcję wyrobów nieefektywnych, nie mogących sprostać wymaganiom odbiorców i wzrastającej konkurencji.

Oceniając sytuację w poszczególnych gałęziach przemysłu należy zwrócić

uwagę na niektóre dodatkowe czynniki uzasadniające w tym okresie głęboki spadek aktywności produkcyjnej przedsiębiorstw.

W przemyśle węglowym, w wyniku zmniejszenia się zapotrzebowania na węgiel kamienny i brunatny, produkcja w 1991 r., w porównaniu z 1989 r., obniżyła się o 31%. Jednocześnie gwałtownie pogorszyła się rentowność kopalń, a wydatne ograniczenie dotacji spowodowało, że wiele z nich znalazło się na skraju bankructwa.

W przemyśle metalurgicznym spadek produkcji wynikał głównie z wyraźnego zahamowania produkcji u głównych odbiorców wyrobów finalnych w przemyśle maszynowym, stoczniowym i budownictwie. Na tendencje spadkowe wpływała również likwidacja w tym okresie szeregu uciążliwych dla środowiska i nieefektywnych zdolności produkcyjnych w hutnictwie żelaza oraz w przemyśle cynkowo-olowiowym.

W przemyśle lekkim recesja dotknęła głównie przemysły: bawełniany, wełniany, lniarski i jedwabniczy, w wyniku czego produkcja przemysłu włókienniczego obniżyła się o ponad 50%. Przyczyną był spadek zapotrzebowania przemysłu odzieżowego na tkaniny krajowe, wynikający ze zwiększenia przerobu usługowego z materiałów powierzonych przez zagranicznych kontrahentów.

O prawie 40% spadła produkcja przemysłu skórzanego. Głównymi przyczynami tego spadku były: w branży obuwniczej - dynamiczny import konkurencyjnie taniego obuwia (w znacznej części o charakterze przemytu), przy bardzo wysokich ograniczeniach w eksporcie obuwia skórzanego (kontyngent UE), w branży garbarskiej - znaczne obniżenie podaży skór surowych wynikające zarówno ze spadku poglobia, jak i masowego wywozu skór surowych, skutecznie zahamowanego regulacjami prawnymi dopiero w 1993 r.

Główną natomiast przyczyną spadku produkcji przemysłu spożywczego była likwidacja systemu dotowania artykułów żywnościowych. System ten powodował, że ceny produktów przemysłu spożywczego często były niższe od cen, jakie rolnik otrzymywał za swoje surowce. W rezultacie udział przetworzonych produktów rolnych w zakupach ludności był nieracjonalnie wysoki. Na skutek likwidacji dotowania, gwałtownie wzrosły ceny przetworzonych artykułów.

Gwałtowny spadek eksportu do krajów postkomunistycznych postawił w bardzo trudnej sytuacji wiele przedsiębiorstw zorientowanych na produkcję przystosowaną do wymogów tego rynku, a nie znajdującą nabywców na wymagających rynkach krajów wysoko rozwiniętych.

Podkreślić przy tym należy, że za eksport wyrobów przemysłowych uzyskiwano, głównie ze Związku Radzieckiego, bardzo ważne dla Polski surowce (m.in. ropa i gaz). Zmniejszenie tego eksportu stało się jedną z przyczyn recesji. Bardzo trudno było bowiem uzyskać z innych źródeł dostateczne ilości surowców importowanych przedtem ze Związku Radzieckiego, jednocześnie płacąc za

nie eksportem towarów przemysłowych, które utraciły rynek na Wschodzie.

W rezultacie działania wymienionych czynników, w latach 1990-1991 nastąpiły niekorzystne przesunięcia w strukturze asortymentowej produkcji na rzecz przemysłów przestarzałych, wysoko materiałochłonnych i niskoefektywnych, obejmujących głównie przemysły tradycyjne, kosztem przemysłów nowoczesnych i efektywnych ekonomicznie. Towarzyszył temu głęboki regres w przemysłach zaliczanych w krajach zachodnich do tzw. przemysłów wysokiej techniki, których parametry techniczne są znacznie korzystniejsze niż w przemysłach tradycyjnych.

Tablica nr 13

Produkcja sprzedana przemysłu (ceny stałe)

Wyszczególnienie	1990	1991	1991	1989	1990	1991
	rok poprz.=100		1989=100	struktura w %		
Ogółem przemysł	75,8	88,1	66,8	100,0	100,0	100,0
- wydobywczy	74,0	95,2	70,4	6,5	6,3	6,8
- przetwórczy	75,9	87,7	66,6	93,5	93,7	93,2
- paliwowo-energetyczny	77,9	91,8	71,5	15,4	15,8	16,5
- metalurgiczny	80,3	77,2	62,0	11,2	11,8	10,4
- elektromaszynowy	78,0	80,2	62,6	23,4	24,1	21,9
- chemiczny	75,4	87,3	65,8	10,0	10,0	9,9
- mineralny	78,5	96,8	76,0	4,0	4,1	4,5
- drzewno-papierniczy	75,1	98,4	73,9	5,0	5,0	5,6
- lekki	66,2	88,1	58,3	9,1	7,9	7,9
- spożywczy	76,3	98,2	74,9	19,1	19,2	21,4

W latach 1990-1991 regres dotknął głównie przemysł przetwórczy, którego produkcja w tym okresie obniżyła się aż o 33% przy spadku produkcji przemysłu wydobywczego o 30%. Szczególnie jednak wymowny jest spadek produkcji w gałęziach zaliczanych do bardziej nowoczesnych, a mianowicie w przemyśle elektromaszynowym (o 37%) i chemicznym (o 34%), których łączny udział w wartości całej produkcji przemysłu obniżył się z 33,4% w 1989 r. do 31,8% w 1991 r.

Pierwsze lata transformacji zamiast przynieść oczekiwaną poprawę struktury produkcji zdeformowanej przez nadmierny w przeszłości nacisk na rozwój tradycyjnego przemysłu ciężkiego, a przede wszystkim wydobywczego - tj. przemysłów najbardziej kapitałochłonnych - przyniosły wzrost udziału przemysłów tradycyjnych, niskoefektywnych, wysoko materiałochłonnych lub wytwarzających półfabrykaty, bądź też opartych tylko na płytkim przerobie surowców. Począwszy od II kwartału 1992 r. zaczęły umacniać się w gospodarce procesy wzrostowe - a co najważniejsze - pozytywne dla proefektywnościowych przemieszczeń zasobów w

układzie międzygałęziowym, zapoczątkowujące korzystne zmiany strukturalne.

Tablica nr 14

Produkcja sprzedana przemysłu
(ceny stałe)

Wyszczególnienie	1992	1993	1993	1991	1992	1993
	rok poprz.=100		1991=100	struktura w %		
Ogółem przemysł	103,9	106,2	110,3	100,0	100,0	100,0
- wydobywczy	96,6	92,8	89,6	6,8	6,4	5,6
- przetwórczy	104,6	107,1	112,0	93,2	93,6	94,4
- paliwowo-energetyczny	100,8	99,9	100,7	16,5	16,0	15,1
- metalurgiczny	96,1	100,1	96,2	10,4	9,6	8,8
- elektromaszynowy	108,4	111,9	121,3	21,9	22,9	24,2
- chemiczny	106,7	107,7	114,9	9,9	10,1	10,5
- mineralny	98,0	106,7	104,6	4,5	4,3	4,4
- drzewno-papierniczy	111,6	108,4	121,0	5,6	6,0	6,1
- lekki	106,3	108,3	115,1	7,9	8,1	8,3
- spożywczy	100,8	107,5	108,4	21,4	20,8	20,3

Nastąpiła przede wszystkim relatywna poprawa w przemysłach przetwórczych na tle przemysłu wydobywczego. W latach 1992-1993 produkcja przemysłu przetwórczego zwiększyła się o 12%, podczas gdy wydobywczego spadła o ponad 10%. Najwyższe tempo wzrostu w tym okresie uzyskał przemysł elektromaszynowy (21,3%). Produkcja przemysłu chemicznego wzrosła o 14,9%, co zadecydowało o łącznym wzroście udziału obu przemysłów w całej produkcji przemysłowej z 31,8% w 1991 r. do 34,7% w 1993 r. O korzystnym trendzie zmian strukturalnych świadczy również wysoki wzrost produkcji w przemysłach wysokiej techniki. W latach 1992-1993 wzrosła ona o ponad 28%, w czym decydujący udział miał dynamiczny wzrost produkcji przemysłów: samochodowego (64,7%) i elektronicznego (45,3%).

Tablica nr 15

Produkcja sprzedana przemysłowych branż wysokiej techniki

Wyszczególnienie	1992	1993	1993
	rok poprzedni=100		1991=100
Ogółem branże wysokiej techniki	102,7	124,8	128,2
w tym przemysł:			
– środków automatyki	56,9	102,4	58,3
– informatyczny	81,1	167,3	135,7
– środków techniki obliczeniowej i biurowej	78,0	.	.
– aparatury pomiarowej i laboratoryjnej	101,6	111,4	113,2
– optyczny	55,7	112,7	62,8
– sprzętu medycznego i weterynaryjnego	113,5	103,3	117,2
– samochodowy	126,4	130,3	164,7
– lotniczy	75,5	118,6	89,5
– elektroniczny	113,3	128,2	145,3
– teleelektroniczny i teletechniczny	58,7	138,0	81,0
– obrabiarkowy	82,9	113,1	93,8
– farmaceutyczny	66,3	120,4	79,8
– środków chemicznych dla różnych celów	99,9	93,6	93,5

Wzrost ten nastąpił mimo dalszego, prawie 30% spadku poziomu zatrudnienia. Może to jednak świadczyć o postępującej racjonalizacji zatrudnienia w tych branżach.

Pozytywne, chociaż bardzo wolne, zmiany zachodzą we wdrażaniu postępu naukowo-technicznego mierzonego produkcją nowych i zmodernizowanych wyrobów. W 1993 r. w przemyśle uruchomiono produkcję nowych wyrobów o wartości 4,8% wartości sprzedaży wyrobów, wobec 3,4% w 1992 r.

Wyższy niż w całym przemyśle udział produkcji nowych wyrobów w ogólnej wartości sprzedaży odnotowano w przemyśle elektromaszynowym i chemicznym. W przemyśle elektromaszynowym zwiększył się on z 9,5% w 1992 r. do 14,8% w 1993 r. a w przemyśle chemicznym z 5,4% do 6,3%.

W 1994 r. obserwowano nie tylko dalszy wydatny wzrost produkcji większości branż i sekcji przemysłu, ale i korzystne zmiany w strukturze asortymentowej, jakości oraz nowoczesności produkcji, która stała się zdecydowanie bardziej konkurencyjna, zarówno na rynku krajowym, jak i rynkach

zagranicznych. Motorem poprawy koniunktury był z jednej strony wzrastający popyt wewnętrzny, ukierunkowany na wyroby produkcji krajowej, związany ze wzrostem wynagrodzeń i świadczeń realnych, a także wysoką dochodowością gospodarstw działających na własny rachunek. Z drugiej zaś - rozwijający się eksport, zarówno do krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej, jak i do państw Europy Środkowej i Wschodniej. Szczególnie istotne było zapoczątkowanie odbudowy eksportu do Rosji, aktualnie drugiego co do wielkości rynku zbytu naszych produktów eksportowych. Poprawa konkurencyjności polskich wyrobów łączy się z odbudową popytu inwestycyjnego.

W 1994 r. produkcja wzrosła we wszystkich działach przemysłu, a szczególnie - co jest korzystne ze względu na pożądane zmiany strukturalne - w produkcji sprzętu i aparatury radiowej, telewizyjnej i komunikacyjnej (o 29,3%), pojazdów mechanicznych (19,7%), wyrobów chemicznych (17,8%).

Wzrost produkcji miał miejsce przy stale spadającym zatrudnieniu prawie we wszystkich przemysłach.

Tablica nr 16

Zatrudnienie w przemyśle

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1993	Zmiana stanu zatrudnienia między rokiem 1989 a 1993 w tys.
	rok poprzedni = 100				1989=100	
Ogółem przemysł	94,1	90,8	90,9	95,3	74,0	-1155
- wydobywczy	89,9	89,6	100,2	92,0	74,3	-147
- przetwórczy	94,4	91,3	89,6	95,8	74,0	-1008
- paliwowo-energetyczny	91,8	93,6	96,5	100,1	83,0	-111
- metalurgiczny	95,2	91,9	102,0	89,0	79,4	-42
- elektromaszynowy	90,6	89,0	93,5	92,3	69,6	-399
- chemiczny	91,0	93,6	91,9	97,9	76,6	-74
- mineralny	94,7	96,9	89,2	94,3	77,2	-55
- drzewno-papierniczy	86,8	104,6	95,0	96,7	83,4	-44
- lekki	87,9	86,9	85,3	94,6	61,6	-293
- spożywczy	97,5	105,0	101,7	98,7	102,8	+13

Uwzględniając także wyniki 1994 r., w którym zatrudnienie w przemyśle obniżyło się w porównaniu z 1993 r. o 2%, liczba zatrudnionych w tym dziale gospodarki w latach 1990-1994, spadła o 1,2 mln osób, tj. o 27,5%. Mimo to w dalszym ciągu w szeregu przedsiębiorstw istnieje ukryte bezrobocie, którego poziom w całym przemyśle oceniano w końcu 1994 r. na ok. 0,2 mln osób, wobec 0,9 mln w 1990 r.

Przemysł obronny^{1/}

Sektor przedsiębiorstw przemysłu obronnego i lotniczego (PPOiL) aktualnie składa się z 28 jednoosobowych spółek Skarbu Państwa i 3 przedsiębiorstw państwowych. W systemie obronnym państwa dostawy sektora PPOiL stanowią ok. 50% wartości ogółu zamówień. W krajowych dostawach uzbrojenia i techniki wojskowej jest monopolistą.

Produkcja "S" sektora PPOiL nie jest wykonywana z przeznaczeniem na wolny rynek lecz przede wszystkim na zamówienie państwa. Cechy produkcji specjalnej powodują, że państwo: ustala rodzaj i wielkość zamówień, wpływa na skalę eksportu (KSO RM) i stwarza możliwości przedsiębiorstwom wychodzenia na rynki zagraniczne (MWGzZ, MF).

W okresie 1991-1994 zamówienia na produkcję "S" systematycznie malały i spadły do poziomu 45% prognozy jej rentowności. Zamówienia te są jednostkowe i rozproszone asortymentowo. Nie zapewniają możliwości modernizacji technicznej bazy produkcyjnej sektora, jak i technicznej modernizacji armii. Z drugiej strony jakość uzbrojenia i urządzeń technicznych polskiej armii odbiega od standardów europejskich.

"Program technicznej modernizacji Sił Zbrojnych RP na lata 1995-2000 i do 2010 roku" zakłada docelowo 75%-owe dostawy uzbrojenia i sprzętu technicznego z produkcji przemysłu krajowego, postulując jednocześnie ich pokoleniową zmianę. Z optymistycznej prognozy MON wynika, że zamówienia realizowane w sektorze PPOiL będą wzrastały: w 1998 r. zrównają się z prognozą rentowności produkcji "S". Warunkiem jest propozycja wzrostu budżetu MON do poziomu 3% PKB.

W sytuacji kryzysowej, w jakiej znalazł się sektor obronny, jego przedsiębiorstwa oczekiwały określenia polityki państwa stosownie do nowej sytuacji. Niejasność perspektyw produkcji "S" spowodowała zmierzanie przedsiębiorstw w stronę produkcji cywilnej. Zarazem powstało zagrożenie niekontrolowanego zmniejszenia zdolności produkcyjnych "S". Sprawa ta wymusza potrzebę synchronizacji konwersji zdolności produkcyjnych "S" na "C" z koncentracją produkcji "S" w sektorze PPOiL.

Aktualnie w przedsiębiorstwach sektora PPOiL planowana jest realizacja ponad 350 programów, w tym ponad 200 w zakresie produkcji "C". Połowa z nich to zamiary wdrożenia do produkcji nowych wyrobów rynkowych.

---

^{1/} Przedstawione materiały dotyczące przemysłu obronnego opierają się na koncepcji prezentowanej przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu.

Relacje ekonomiczno-finansowe przedsiębiorstw sektora PPOiL z działalności w latach 1991-1994 wskazują na wiele negatywnych tendencji, z których za najgroźniejszą należy uznać ograniczenie zdolności do akumulacji kapitału. Większość przedsiębiorstw ma zachwianą równowagę finansową, a duża część ją utraciła.

Bieżącą sytuację sektora determinują w dużej mierze procesy zachodzące w latach ubiegłych. w 1994 r. w stosunku do 1993 r. uwidoczniły się pewne pozytywne symptomy poprawy sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw przemysłu obronnego, ale nie ma aktualnie podstaw do trwałych zmian. Przedsiębiorstwa sektora PPOiL charakteryzują się nadal wysokim udziałem kosztów stałych, co powoduje niską elastyczność w dostosowaniu do zmian zachodzących na rynku. Niepełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego "S", obniża rentowność podstawowej działalności przedsiębiorstw. W większości przedsiębiorstw, wobec braku zamówień na wyroby "S", uzupełniająca produkcja "C" nie jest jeszcze w stanie poprawić wyniku finansowego podmiotów.

Biorąc po uwagę takie miary, jak: rentowość obrotu, rentowność sprzedaży wyrobów, płynność finansową, wskaźniki zadłużenia oraz odnowy majątku trwałego - przedsiębiorstwa sektora obronnego można podzielić na 3 grupy:

- bezpieczeństwa ekonomicznego - 5 przedsiębiorstw,
- umiarkowanego ryzyka - 19 przedsiębiorstw,
- wysokiego ryzyka - 7 przedsiębiorstw.

Pomimo cząstkowych efektów oddłużenia sektora obronnego nadal przedsiębiorstwa pozostają z dużymi kwotami zaległych długów. Koncentracja spłaty zadłużenia w ramach ugodowych i układowych postępowań oddłużeniowych przypada na lata 1995-1996 i jest to zbyt krótki okres dla rozwiązania problemów techniczno-efektywnościowych, od przebiegu których będzie zależała realna poprawa kondycji finansowej sektora PPOiL.

Rozwój przedsiębiorstw w najbliższych latach powinien przebiegać pod znakiem odnowy majątku trwałego, w tym przede wszystkim zdekapitalizowanego parku maszynowego. Rozwiązania uzdrawiające przemysł obronny powinny iść w czterech kierunkach:

- * intensyfikacja wydzielania centrów zysku zarówno w zakresie produkcji "S" jak i "C", mogących stać się w przyszłości samodzielnymi podmiotami gospodarczymi, przeznaczonymi do prywatyzacji;
- * zasilania tych podmiotów z zewnątrz przez przyciągnięcie inwestorów strategicznych, dostęp do kredytów preferowanych i bezpośrednie wsparcie finansowe;
- * wdrożenia strategicznych programów rozwojowych i narzędzi nowoczesnego sterowania rozwojem przedsiębiorstw sektora PPOiL;

* realizacji wewnętrznych programów naprawczych przedsiębiorstw.

Program na lata 1996-1998

Głównymi elementami restrukturyzacji sektora obronnego w tym okresie mogłyby być:

- koncentracja produkcji;
- dalsza konwersja;
- częściowe utrzymywanie zadań mobilizacyjnych;
- przekształcenie przedsiębiorstw zmierzające do wyłaniania centrów zysków i centrów kosztów;
- realizacja inwestycji odtworzeniowych;
- realizacja programów oddłużeniowych;
- rozwijanie eksportu i programów marketingowych;
- doskonalenie systemu badań rozwoju i wdrożeń w zakresie modernizacji wyrobów i ich jakości,
- realizacja wewnętrznych programów restrukturyzacji przedsiębiorstw.

Realizacja wymienionych zadań powinna być zabezpieczana: specjalnym funduszem restrukturyzacji systemu obrony narodowej, zwanym dalej FRON; środkami własnymi przedsiębiorstw; funduszem PMG; kredytami bankowymi; środkami KBN; środkami na inwestycje centralne; zagranicznymi funduszami pomocowymi (EFSAL, PHARE) szczególnie wspierającymi programy konwersji.

Program długookresowy do 2010 roku zawiera wiele elementów a głównymi składowymi tego programu będą:

- strategiczne programy rządowe (SPR) jako przyszłe, główne nośniki nowoczesnego uzbrojenia i wyposażenia Sił Zbrojnych RP oraz główne czynniki unowocześnienia polskiego przemysłu obronnego i lotniczego;
- konsorcja programowe ustanowione dla realizacji SPR;
- system "O+R" (obrotu wyrobów produkcji "S" z retencją), którego głównymi celami będą: tworzenie retencji dla szybkich kontraktów eksportowych i tworzenie rezerw strategicznych w okresie "P" na okres "W";
- centra akwizycji wyrobów "S" w warunkach naturalnej eksploatacji wojskowej;
- fundusz inwestycyjny narodowego przemysłu obronnego.

Realizacja w/w zadań ma być finansowana: z funduszu inwest. obrony narodowej, funduszy podmiotów gospodarczych, kredytów bankowych, kapitału zagranicznych podmiotów gospodarczych (w ramach kooperacji).

Sytuacja sektora obronnego naszych sąsiadów jest zróżnicowana.

Rosyjski przemysł zbrojeniowy przechodzi obecnie poważne trudności.

Przy bardzo ograniczonych możliwościach rosyjskiej armii jedyną szansą dla wielu producentów jest ekspansja eksportowa. Wszelkimi sposobami starają się zwiększyć zbyt swoich wyrobów. W Rosji nie szczędzi się środków na ich promocję. Podejmuje się próby tworzenia na szeroką skalę joint ventures z partnerami zachodnimi oraz aranżowanie różnego rodzaju transakcji kompensacyjnych.

Działania Rosji w obszarze kompleksu wojskowo-przemysłowego wspierane są przez Zachód. USA zobowiązały się do udzielenia Rosji pomocy 50 mln USD na przestawienie przemysłu obronnego na produkcję dla celów cywilnych oraz na likwidację rosyjskiej broni chemicznej. Zgodnie z tym, przeznaczone zostanie 20 mln USD na zachęty do tworzenia spółek jointventures przez firmy amerykańskie i rosyjskie podlegające prywatyzacji^{1/}.

Ukraina jest drugim co do wielkości po Rosji producentem broni i sprzętu wojskowego spośród wszystkich spadkobierców Związku Radzieckiego. Na Ukrainie montuje się wszystkie ważniejsze rodzaje sprzętu wojskowego. Ale w rezultacie praktykowanej w b. ZSRR współzależności w sferze produkcji Ukraina jest wciąż zależna od Rosji. Wdrażanie reform ekonomicznych na Ukrainie zakłóciło funkcjonowanie przemysłu obronnego, szczególnie sferę badań, rozwoju i testowania nowych wyrobów. Stany Zjednoczone zobowiązały się do przekazania Ukrainie 40 mln USD na przestawienie przemysłu obronnego na produkcję cywilną i zawieranie kontraktów z firmami amerykańskimi^{2/}.

Białoruski przemysł zbrojeniowy jest całkowicie podporządkowany rosyjskiemu kompleksowi zbrojeniowemu. Niewielka liczba zakładów tej branży produkuje wyposażenie do systemów radiolokacyjnych i układy opto-elektroniczne. Niewielka skala produkcji i liczba zatrudnionych w tym przemyśle nie stwarza problemów jakie występują w innych krajach.

Podobna sytuacja ma miejsce również na Litwie. Przed odzyskaniem niepodległości przemysł zbrojeniowy tego kraju nastawiony był na produkcję części i zespołów do czołgów, broni strzeleckiej oraz remont sprzętu wojskowego. W nowej sytuacji dokonuje się reorganizacji tego sektora gospodarki pod kątem dostosowania produkcji do nowych potrzeb. Proces restrukturyzacji przemysłu zbrojeniowego rozłożony jest na kilka lat.

Po rozpadzie Czecho-Słowacji nastąpił również terytorialny podział przemysłu zbrojeniowego. Zakłady znajdujące się na terenie Czech produkują między innymi amunicję i uzbrojenie małokalibrowe, części zapasowe do silników.

1/ "Przegląd środkowoeuropejski" 6/94

2/ "Przegląd środkowoeuropejski" 6/94

Znaczna część produkcji odbywa się w ścisłej współpracy z przemysłem zbrojeniowym Słowacji, gdzie produkuje się sprzęt ciężki (czołgi, transportery opancerzone, środki artyleryjskie).

Zdecydowanie odmienna jest sytuacja przemysłu obronnego we wschodnich landach Niemiec. Po połączeniu się Niemiec część zakładów przemysłu zbrojeniowego b. NRD, dzięki znacznym środkom finansowym została przekształcona w zakłady produkcji cywilnej, a pozostałe uległy likwidacji. Znaczne środki finansowe umożliwiły przeszkolenie pracowników tej branży. Przemysł zbrojeniowy Niemiec należy obok USA, W. Brytanii, Francji i Rosji do największych producentów sprzętu wojskowego. Niemiecka firma "Daimler-Benz" produkująca pojazdy opancerzone, elektronikę wojskową, samoloty i śmigłowce, w 1993 r. znalazła się na liście 14 największych zachodnich dostawców sprzętu wojskowego.

Procesy prywatyzacyjne

Proces prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych rozpoczynano bez żadnych doświadczeń w zakresie restrukturyzacji własnościowej. Prywatyzację przedsiębiorstw państwowych rozpoczęto nie rozwiązując prawnych problemów związanych z ewentualnymi roszczeniami reprivatyzacyjnymi, a także bez stworzenia prawnych możliwości odejścia od zasad własności ustanowionych w ustawie z 1981 r. o przedsiębiorstwie państwowym (model przedsiębiorstwa samorządowego). Brak rozwiązań prawnych w tych sprawach w istotny sposób wpływał na tempo prywatyzacji i był źródłem licznych konfliktów.

Procesy prywatyzacji od początku sierpnia 1990 r. realizowano dwiema drogami: poprzez przekształcenie i prywatyzowanie przedsiębiorstw państwowych oraz tworzenie nowych prywatnych podmiotów gospodarczych. Trzecia droga, poprzez reprivatyzację mienia przejętego uprzednio przez państwo z naruszeniem prawa, wobec braku całościowej regulacji prawnej ma jak dotąd marginalne znaczenie.

Warunki, w jakich przebiegały procesy prywatyzacyjne, m.in. zadłużenie przedsiębiorstw, mała zyskowność, brak funduszy na restrukturyzację, wysokie bezrobocie, deficyt budżetowy, były niekorzystne i przyczyniły się do hamowania tych procesów. Również niekorzystnym zjawiskiem, była niechęć społeczna do procesu prywatyzacji. Niewłaściwe naświetlenie zjawisk lub wręcz wadliwe formy, w jakich dokonywał się proces prywatyzacji były przyczyną powstania konfliktów w wielu przedsiębiorstwach. W tej sytuacji dotychczasowe efekty w zakresie prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych należy ocenić pozytywnie. Do końca 1994 r. procesami przekształceń własnościowych objęto 4840 przedsiębiorstw państwowych, co stanowi 55% stanu z sierpnia 1990 r. Przebieg realizowanej dotychczas prywatyzacji kapitałowej i likwidacyjnej ilustrują dane (zob. tablica nr 17).

Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych

Okresy	Przedsiębiorstwa objęte przekształceniami własnościowymi					
	ścieżką kapitałową		ścieżką likwidacyjną w trybie ustawy			
	przekształcone w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa*)	sprywatyzowane	o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (art. 37)		o przedsiębiorstwach państwowych (art. 19)	
			Procesy:			
		rozpoczęte	zakończone	rozpoczęte	zakończone	
1990	38	5	31	2	18	0
1991	222	22	418	180	522	19
1992	220	24	270	293	317	67
1993	47	47	198	232	225	86
1994	186	37	124	190	166	121
1990-1994	713	135	1041	897	1248	293

*) łącznie z przedsiębiorstwami przekształconymi w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa na podstawie ustawy o NEI z 1993 r. (art. 7), Źródło: MPW

Przeważająca liczba przekształceń własnościowych miała miejsce w przemyśle (43%), budownictwie (27%), rolnictwie (10%) i handlu (8,9%). W łączności i leśnictwie liczba przekształceń była znikoma.

Udział dochodów z prywatyzacji w dochodach ogółem budżetu nie jest zbyt wysoki (0,81% w 1991 r., 1,55% w 1992 r., 1,7% w 1993 r. oraz 2,6% w 1994 r.). W przyszłości należy się jednak spodziewać wzrostu wpływów do budżetu z podatków od przedsiębiorstw wraz z poprawą efektywności ich działania.

Tablica nr 18

Wpływy do budżetu z tytułu prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych

(w mld zł)

Wyszczególnienie	1991	1992	1993	I-IX 1994	1994
Ogółem	1 709	4 844	7 817	12 835	15 997
z tego:					
- z prywatyzacji kapitałowej	1 255	3 087	4 484	7 019*)	8 681
- z prywatyzacji likwidacyjnej	304	1 718	2 870	1 570	.
- z prywatyzacji RSW Prasa	150	—	—	—	—
- z prywatyzacji banków	—	39	540	4 246*)	.

*) dane za I półrocze

Źródło: MPW i MF

Do 1994 r. bezwzględnie najwięcej przekształceń własnościowych (19% ogółu) wiązało się z działalnością Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Ogółem Agencja przejęła 1658 przedsiębiorstw państwowych i 4,2 mln ha gruntów (z czego 3,7 mln po zlikwidowanych PGR). Większość majątku byłych PGR czeka na przejęcie i zagospodarowanie, ale bez oddłużenia i wsparcia nowych właścicieli kredytami proces ten będzie się przedłużał.

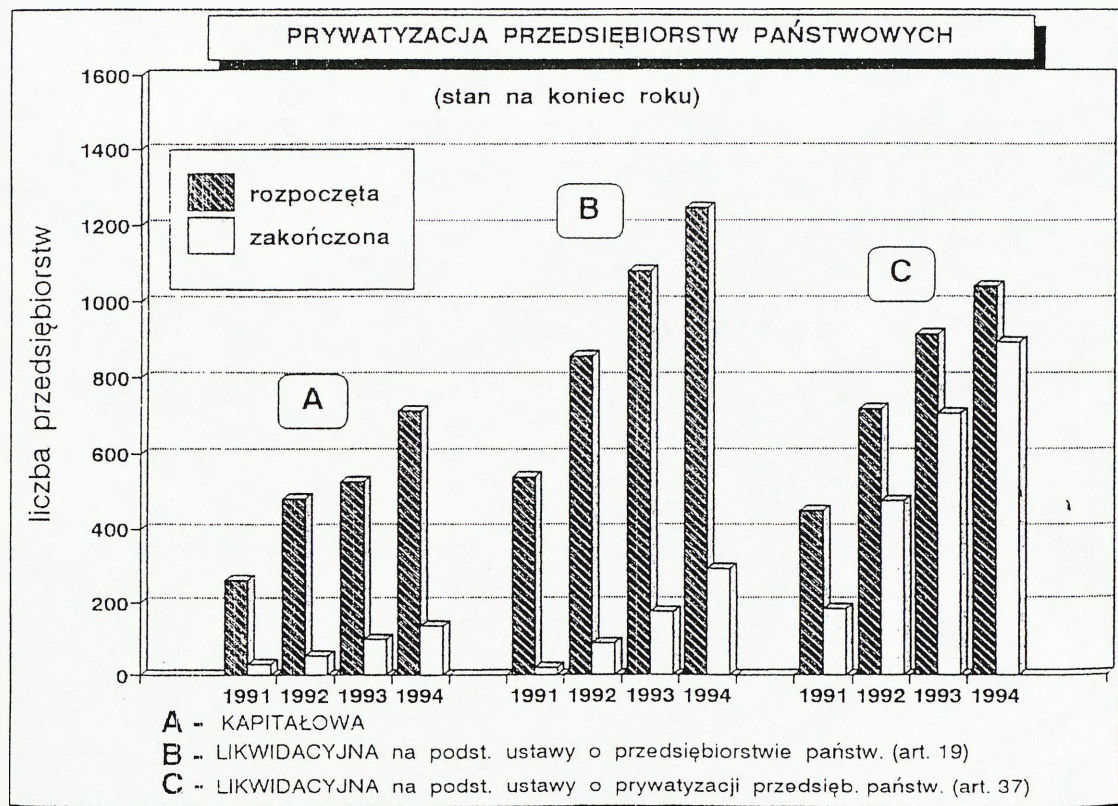
Drugą co do ilości przekształceń własnościowych (14,7% ogółu) były likwidacje upadłościowe. Jednocześnie ścieżka ta charakteryzuje się, przy ogromnej liczbie rozpoczynanych, niewspółmiernie małą liczbą przekształceń zakończonych. Likwidacja przebiega wolno z uwagi na brak popytu na majątek trwały (zwłaszcza na bazę socjalną), nieuregulowany stan prawny nieruchomości, a także nieskuteczny system motywacji dla likwidatorów. Do końca 1994 r. sfinalizowano 293 przekształcenia tego typu, tj. 23,4% ogółu realizowanych w tym trybie.

Najbardziej efektywną formą przekształceń (12,3% ogółu) jest likwidacja w celu prywatyzacji. Do końca 1994 r. zakończono przekształcenia w 897 przedsiębiorstwach, tj. 86% ogółu w tym trybie. W rezultacie powstało ok. 800 spółek pracowniczych użytkujących odpłatnie mienie zlikwidowanych przedsiębiorstw państwowych.

Ważną w przekształceniach własnościowych pozostaje ścieżka kapitałowa. Wprawdzie liczba sprywatyzowanych w 1994 r. spółek, w porównaniu z 1993 r., była mniejsza o 37, ale wpływy do budżetu z tytułu prywatyzacji kapitałowej były wyższe (8,7 bln zł, wobec 4,5 bln zł). Niemal podwoiła się również wartość zobowiązań inwestycyjnych (6,7 bln zł, wobec 3,8 bln zł w 1993 r.). Zwiększyła się wartość gwarancji socjalnych.

Ilość przekształceń własnościowych dokonywanych tą ścieżką jest stosunkowo niewielka (w relacji do całej gospodarki). Przekształcenia przedsiębiorstw państwowych w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa są jedynie przejściowym etapem przed właściwą prywatyzacją. Przedłużanie się okresu funkcjonowania jednoosobowych spółek Skarbu Państwa w tej formie przejściowej, która miała trwać nie dłużej niż dwa lata, nie przynosi oczekiwanych korzyści, a w konsekwencji nie sprzyja poprawie kondycji przedsiębiorstw. Znaczna ich część ma wyniki słabsze niż przed przekształceniami, co ogranicza w praktyce możliwości ich rozwoju i korzystnej sprzedaży.

Relatywnie najlepsze wyniki uzyskują spółki pracownicze i spółki sprywatyzowane kapitałowo. W przypadku tych drugich w części jest to wynikiem doboru przedsiębiorstw do tej drogi prywatyzacji. W sprywatyzowanych kapitałowo przedsiębiorstwach bardzo szybko rosną inwestycje, profil produkcji dostosowuje się do popytu i na rynek wchodzi nowe towary (szczególnie tam, gdzie występował inwestor zagraniczny), a nadzór właścicielski jest o wiele skuteczniejszy.

Z badań przeprowadzonych przez GUS i SGH wynika, że małe i średnie podmioty gospodarcze charakteryzują się niską zdolnością bieżącego regulowania zobowiązań wobec dostawców. Prywatni przedsiębiorcy negatywnie oceniają warunki powstawania i rozwoju swoich zakładów. Za najistotniejsze bariery działalności gospodarczej uważają: niedostateczny popyt, napływ tanich, jakościowo słabych towarów (szczególnie spożywczych) pojawiających się w sprzedaży ulicznej, nadmierne obciążenie podatkowe produkcji i wyników finansowych, niekorzystne warunki kredytowe oraz zmienność przepisów prawnych.

Pomimo wysokiego ryzyka inwestowania w Polsce, nastąpił bardzo szybki wzrost podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego. W 1994 r. liczba ich zwiększyła się o ponad 4 tys. Najwięcej tego typu spółek przybyło w sekcji handlu i napraw, a następnie w działalności produkcyjnej.

Pewne zwolnienie tempa rozwoju jednostek sektora prywatnego można tłumaczyć barierami, na jakie napotykają przedsiębiorcy, m.in. dużymi obciążeniami podatkowymi, wysokimi stopami procentowymi, ograniczonym popytem i wzrostem konkurencji na rynku krajowym oraz na rynkach zagranicznych.

Miarą skali zaawansowania procesu prywatyzacji zarówno w drodze przekształceń własnościowych, jak i założycielskiej może być m.in. udział sektora prywatnego w przychodach ze sprzedaży. Jego wzrost w latach 1990-1994 należy ocenić jako korzystny.

Tablica nr 20

Prywatne podmioty gospodarcze*)

Wyszczególnienie	Liczba przedsiębiorstw 31.12.1994	1990	1991	1992	1993	1994
		przyrost w poszczególnych latach				
Prywatne spółki prawa handlowego	83 585	21 117	14 451	10 528	—	9 138
w tym:						
przemysł	19 046	.	2168	1990	—	2296
budownictwo	12 133	.	3476	1976	—	1004
transport	3 402	.	470	353	—	531
handel	30 567	.	7716	3982	—	3119
Spółki z udziałem kapitału zagranicznego	19 737	1216	3151	5335	—	4568
w tym:						
przemysł	5 946	.	1246	1364	—	1190
budownictwo	1 299	.	248	438	—	292
transport	1 053	.	149	157	—	284
handel	7 742	.	960	2447	—	1 943
Zakłady osób fizycznych	1 880 506	322 007	284 510	210 627	153 271	96 606
w tym:						
przemysł	321 697	.	14 309	-1 730	-1 935	-23 560
budownictwo	197 521	.	6 124	16 150	8 059	1 647
transport	85 667	.	713	11 131	6 861	5 594
handel	766 490	.	204 055	75 783	82 498	57 860
pozostałe usługi materialne	200 003	.	5 335	19 113	21 948	31 508
usługi niematerialne	255 138	.	38 796	79 004	32 294	21 978

*) do 1992 r. liczba prywatnych spółek prawa handlowego i spółek z udziałem kapitału zagranicznego wg KGN, od 1993 według EKD; dane dotyczące zakładów osób fizycznych w latach 1990-1994 wg KGN; Źródło: GUS i MF

Tablica nr 21

Udział sektora prywatnego w przychodach ze sprzedaży*)

w %

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994
Ogółem	.	.	28,1	33,1	36,7
w tym:					
przemysł	18,3	27,0	30,8	35	38
budownictwo	41,8	63,1	78,7	84,3	86,2
handel	63,7	82,8	86,4	89,1	89,0
transport	14,2	25,2	39,3	38,7	42,8

*) w cenach bieżących; 1990-1992 wg KGN, 1993-1994 wg EKD; Źródło: GUS

W 1994 r. kontynuowano prace nad nowymi metodami prywatyzacji oraz zmianami systemu funkcjonowania przedsiębiorstw publicznych. Ich celem było przyspieszenie przekształceń własnościowych, uporządkowanie struktur organizacyjnych, a także pokonywanie barier ujawnianych w toku dotychczasowych doświadczeń. Prace te znajdują się na różnym etapie procedury legislacyjnej.

W sferze projektów, jak dotąd, znajduje się ustawa o rekompensatach z tytułu utraty nieruchomości przejętych z naruszeniem prawa na podstawie przepisów wydanych w latach 1944-1962. Nie rozwiązana dotychczas sprawa reprivatyzacji wprowadza stan niepewności i hamuje podejmowanie decyzji prywatyzacyjnych.

Także na etapie projektu znajdują się istotne zmiany dotyczące ustawy prywatyzacyjnej. Obejmują one zarówno prywatyzację ścieżką likwidacyjną, jak i kapitałową. W przypadku ścieżki likwidacyjnej zmiany wiążą się głównie ze złagodzeniem warunków leasingu pracowniczego. Zaś w przypadku ścieżki kapitałowej projekt proponuje m.in. nieodpłatne odstąpienie pracownikom prywatyzowanego przedsiębiorstwa 10% akcji. W projekcie tym przewiduje się również możliwość konwersji wierzytelności na udziały w danym przedsiębiorstwie.

W 1994 r. pojawiła się nabierająca stopniowo znaczenia, nowa forma prywatyzacji. Chodzi tu mianowicie o komercjalizację wymuszoną ugodami bankowymi. Znacznego przyspieszenia prywatyzacji przedsiębiorstw publicznych oczekuje się w wyniku realizacji ustawy o Narodowych Funduszach Inwestycyjnych i ich prywatyzacji rozpoczętej w 1994 r.

Istotnym utrudnieniem w procesach prywatyzacji było nie rozwiązanie problemu dalszego przekształcenia utworzonych już jednoosobowych spółek Skarbu Państwa. Brak decyzji o sposobie ich przekształcenia oznacza w praktyce upowszechnienie w strukturze podmiotowej gospodarki formy jednoosobowych spółek Skarbu Państwa. Dotychczasowe szacunkowe dane z ich funkcjonowania pokazały, że z reguły takie przekształcenia nie łączyły się ze zmianami w zarządzaniu i nie przyniosły poprawy efektywności gospodarowania.

Proces prywatyzacji w b. Czecho-Słowacji został rozpoczęty już w 1991 r. i jej pierwszy etap zakończył się w połowie 1993 r. Do prywatyzacji kuponowej przeznaczono 1492 przedsiębiorstwa (943 czeskie i 487 słowackie oraz 62 stanowiące własność federalną). We wrześniu 1993 r. w Czechach przystąpiono do tzw. II etapu prywatyzacji; po jego zakończeniu własność prywatna w Czechach obejmuje 85-90% majątku narodowego. Wartość już sprywatyzowanego majątku ocenia się na 40 mld USD^{1/}. Obejmuje on ponad 3 tys. dużych firm, 15 tys. małych przedsiębiorstw i ok. 100 tys. nieruchomości.

---

^{1/} "Rynki zagraniczne" 23.06.94

Słowacja preferuje prywatyzację drogą bezpośredniej sprzedaży przedsiębiorstwa. Przeznaczono do niej ponad 600 zakładów i tylko 30% z nich obejmuje prywatyzacja kuponowa.

W Rosji do końca 1992 r. w ramach akcji powszechnej prywatyzacji rozprowadzono ok. 115 mln czeków prywatyzacyjnych (vouchery) dających prawo do bezpłatnego udziału w prywatyzacji przedsiębiorstw. W Rosji prywatyzowane są także przedsiębiorstwa przemysłu zbrojeniowego. W 1993 r. sprywatyzowano 1/3 zakładów tej gałęzi. Do grudnia 1993 r. własnością prywatną stało się 65,5% małych zakładów przemysłowych i usługowych. Około 10,4% z 14,5 tys. dużych przedsiębiorstw przekształcono w spółki akcyjne. W końcu 1993 r. pojawiły się na giełdzie akcje pierwsze sprywatyzowanych przedsiębiorstw przemysłu energetycznego.

Na Białorusi do końca 1993 r. własnością prywatną stało się 10% dotychczasowej własności państwowej. Udział sektora prywatnego w produkcji w 1993 r. był bardzo niski i wynosił ok. 2%. W 1994 r. prywatyzacją objęto 50 dużych zakładów. Oczekuje się, że w 1994 r. własność państwowa została sprywatyzowana w 20%, a udział sektora prywatnego wzrośnie szczególnie w handlu i usługach i osiągnie 50%.

Na Ukrainie spośród 6850 dużych i średnich przedsiębiorstw do końca 1993 r. sprywatyzowano 12%, pracownicy wydzierżawili 23%, a 65% pozostało w pełni własnością państwa. Szacuje się, że do końca 1994 r. 28% państwowego majątku stanie się własnością prywatną.

Na Litwie w 1993 r. udział sektora prywatnego był znacznie wyższy niż na Białorusi czy Ukrainie. Ocenia się, że 60% placówek handlowych i usługowych jest już w rękach prywatnych. Obecny program prywatyzacji przewiduje sprzedaż 200 firm rocznie spośród 1500 pozostających własnością państwa.

W b. NRD prywatyzacja jest niemal zakończona. Z 14,3 tys. przedsiębiorstw na zmianę własności oczekuje 900.

Operacja przekształceń gospodarek jest trudna i skomplikowana, ale doprowadzić ma do sprawnie funkcjonującej gospodarki rynkowej. Zasila budżet państwowy. W Polsce łączne wpływy z prywatyzacji do budżetu w 1994 r. powinny wynieść 12,5 bln zł, w tym z prywatyzacji kapitałowej 4,5 bln zł.

Poza tym prywatyzacja powoduje likwidację przedsiębiorstw nierentownych, ale jednocześnie wpływa na wzrost bezrobocia, co jest najpoważniejszym kosztem transformacji systemu gospodarczo-politycznego.

Polityka przemysłowa RP do 2010 roku

W oparciu o "Założenia polityki przemysłowej" wyróżnia się podejście problemowe, sektorowe i w pewnym zakresie regionalne.

Istotą podejścia problemowego (poziomego) jest rozwiązywanie problemów

Polityka techniczna państwa koncentruje się na:

- pomocy w zapewnieniu niezbędnych informacji i szkoleń w zakresie nowoczesnych technologii, poprawie współpracy między przemysłem a jednostkami badawczo-rozwojowymi, a także podnoszeniu jakości produktów i popularyzacji dobrych wzorców krajowych;
- wdrażaniu programów dostosowawczych do przepisów i standardów Unii Europejskiej, w tym systemów jakości (certyfikacja i akredytacja), zwiększenia kooperacji międzynarodowej (produkcyjnej, kapitałowej, badawczej);
- stworzeniu specjalnego systemu organizacji i procedur wspierania małych i średnich przedsiębiorstw w dostępie do technologii;
- stworzeniu odpowiedniej infrastruktury instytucjonalnej - powołanie Agencji Techniki i Technologii, działającej na rzecz wdrażania w przemyśle nowoczesnych technik i technologii (w tym proekologicznych), rozwój działalności Agencji Poszanowania Energii oraz agencji rozwoju regionalnego;
- wprowadzenie w życie instrumentów formalno-prawnych, organizacyjnych i finansowych określonych w "Założeniach polityki proinnowacyjnej państwa", przyjętych przez Radę Ministrów 22 listopada 1994 r.,
- wspieraniu powiązań nauki z przemysłem m.in. poprzez system projektów badawczych celowych, zamawianych i programów strategicznych,
- realizacji polityki proinwestycyjnej, skupionej na tworzeniu warunków do: modernizacji parku maszynowego, odnawianiu i modernizacji struktury asortymentu produkcji, pozyskiwaniu inwestycji zagranicznych dla Polski.

Polityka zmian strukturalnych. Znajduje ona wyraz przede wszystkim w:

- postępie komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw;
- zmianach struktury przemysłu;
- oddziaływaniu na regiony o wysokiej koncentracji przemysłu;
- restrukturyzacji wewnętrznej przedsiębiorstw.

Proces zmian struktury własnościowej przedsiębiorstw ma na celu podniesienie efektywności gospodarowania i będzie stosowany w takich formach i zakresie, aby zapewnić rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności. Zwiększy możliwości dostępu do międzynarodowych kapitałów inwestycyjnych, niezbędnych do modernizacji polskiego przemysłu. Polityka prywatyzacyjna Rządu uwzględni aspekt sektorowy, wynikający z polityki przemysłowej.

Równoległe do prowadzonego w różnych formach procesu prywatyzacji, realizowana będzie komercjalizacja przedsiębiorstw państwowych, czyli ich przekształcenie w spółki prawa handlowego oraz wprowadzanie nowoczesnej formy

zarządzania spółkami państwowymi - kontrakty menadżerskie.

Przeprowadzenie powszechnej komercjalizacji:

- zlikwiduje dualizm prawny i zrówna warunki działania podmiotów bez względu na formę własności,
- przyspieszy przekształcenia własnościowe i organizacyjne.

W celu zwiększenia udziału przemysłów przetwórczych o wysokiej efektywności w strukturze przemysłu, działania Rządu skoncentrują się na:

- tworzeniu mechanizmów stymulacji rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przez wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych, organizacyjnych i finansowych oraz rozszerzenie zinstytucjonalizowanej pomocy w zakresie dostępu do wiedzy i umiejętności, nowoczesnych technologii, nowych rynków zbytu i źródeł kapitału. Docelowo sektor ten stanowić będzie otoczenie kooperacyjne i usługowe przemysłu, a także sferę intensywnego wdrażania innowacji. Małe firmy będą poważnym dostawcą wyrobów i usług eksportowych;
- kontynuowaniu restrukturyzacji sektorowej, szczególnie w obszarze: sektorów decydujących o bezpieczeństwie energetycznym i obronnym kraju, w kierunku poprawy ich efektywności ekonomicznej i stabilizacji, umożliwiającej rozwiązywanie problemów występującego bezrobocia, sektorów "wysokiej szansy" obejmujących przemysły decydujące o nowoczesności gospodarki.

Zgodnie z "Zasadami polityki regionalnej państwa" przyjętymi przez Radę Ministrów 12 lipca 1994 r., główne kierunki działania koncentrują się na:

- zwiększaniu efektywności instytucji współrealizujących politykę przemysłową na szczeblach lokalnych i regionalnych;
- wspomaganiu rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości;
- skorelowaniu rządowych programów restrukturyzacji sektorowej z regionalnymi programami gospodarczymi;
- ustanawianiu specjalnych stref ekonomicznych.

Działania Rządu na rzecz restrukturyzacji wewnętrznej przedsiębiorstw skupiają się na:

- tworzeniu warunków prawnych dla restrukturyzacji finansowej, organizacyjnej i technicznej,
- pomocy organizacyjnej i finansowej udzielanej za pośrednictwem instytucji pararządowych takich jak: Agencja Rozwoju Przemysłu, Państwowa Agencja Inwestycji Zagranicznych, agencje rozwoju regionalnego, itp.,
- przyspieszaniu procesu likwidacji podmiotów nieefektywnych.

Realizacja tak zarysowanego Programu będzie z pewnością pociągać za

sobą określone skutki. Z metodologicznego punktu widzenia dostrzegać powinniśmy:

- a) skutki społeczne (np. restrukturyzacja zatrudnienia, poprawa warunków życia ludności);
- b) skutki gospodarcze (np. wzrost produkcji, eksportu, inwestycji, poprawa jakości produkcji);
- c) skutki finansowe (np. wzrost wpływów do budżetu, zwiększenie akumulacji);
- d) skutki prawne (np. zmiany legislacyjne, zmiany organizacji administracji centralnej).

ROZDZIAŁ IV

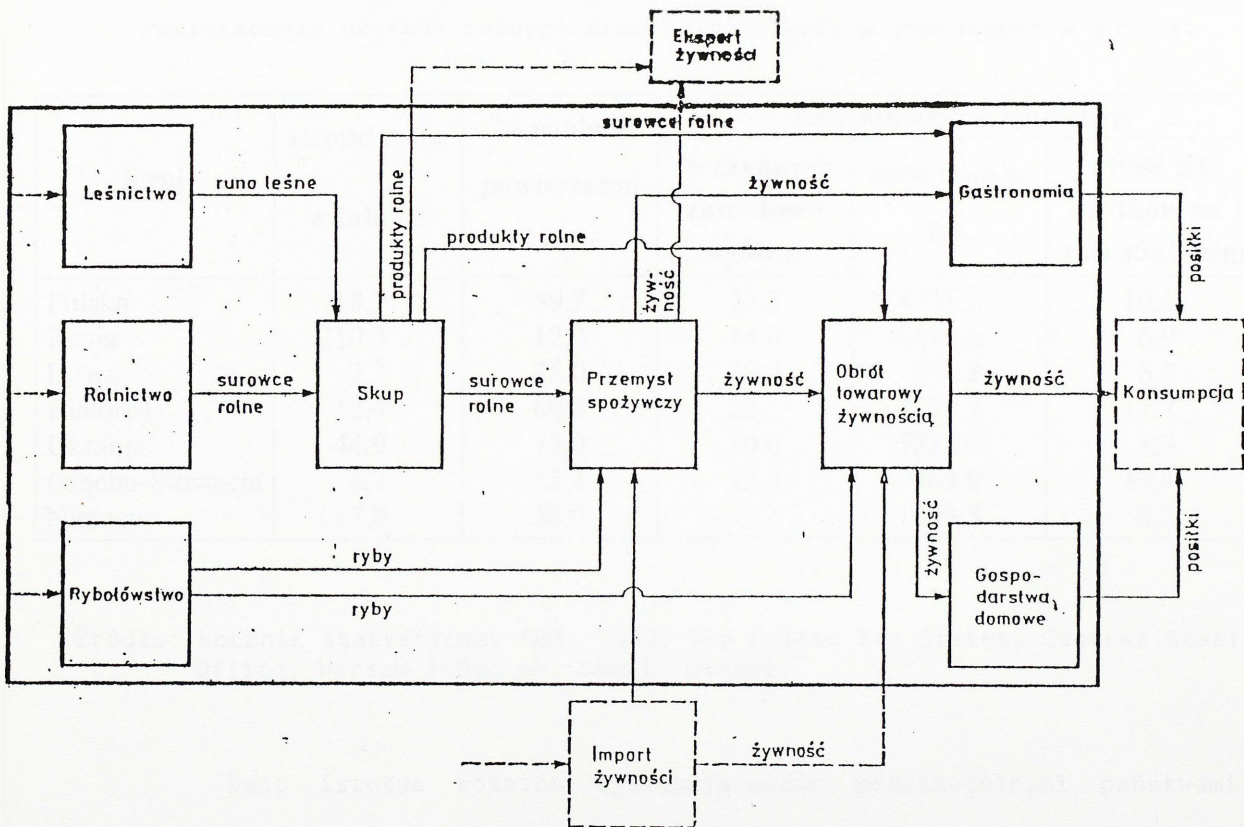
POTENCJAŁ ROLNICZY

Rolnictwo i przemysł spożywczy są podstawowymi elementami gospodarki żywnościowej, gdyż ok. 70% wartości produktów żywnościowych pochodzi z tych właśnie obszarów.

Miejsce rolnictwa i przemysłu spożywczego w systemie gospodarki żywnościowej przedstawia rysunek nr 6.

Rysunek nr 6

System podstawowy gospodarki żywnościowej

Zródło: J. Skalik, *Gospodarowanie zasobami żywności*, Warszawa 1990, s. 24.

Produkcja rolnicza jest kolejnym ważnym wskaźnikiem potencjału gospodarczego państwa, gdyż decyduje ona o wielkości zasobów żywnościowych, czyli możliwościach wyżywienia narodu, a także o możliwościach eksportu żywności.

O pozycji rolnictwa danego państwa decydują przede wszystkim powierzchnia użytków rolnych, jakość gleb, klimat, ale także struktura obszarowa rolnictwa, struktura własnościowa, ilość i jakość zatrudnionych w rolnictwie,

kultura rolna oraz komplementarność z innymi działami gospodarki narodowej. Większość z tych czynników wpływa na wydajność rolnictwa, które decyduje o wielkości produkcji ogółem, ale przede wszystkim o produkcji na 1 mieszkańca i o konkurencyjności produktów żywnościowych na rynku wewnętrznym i zewnętrznym.

Polska użytkując rolniczo 18,7 mln ha w porównaniu ze swoimi sąsiadami zajmuje 3 miejsce za Rosją (210,3 mln ha) i Ukrainą (44,9 mln ha), ale dość wyraźnie przed Białorusią, Czechosłowacją i Litwą. Użytki rolne stanowią w Polsce prawie 60% powierzchni ogólnej i poza Rosją, gdzie stanowią tylko 12,3% oraz Litwą - 35%, podobna sytuacja jest w pozostałych państwach. Dokładne dane przedstawia tablica nr 22

Tablica nr 22

Powierzchnia użytków rolnych oraz zatrudnienie w rolnictwie w 1992 r.

Kraj	Użytki rolne w mln ha	% ogólnej powierzchni kraj	Zatrudnienie w rolnictwie		
			% czynnych zawodowo ogółem	ilość osób w tys.	ilość ha użytków na 1 zatrudnionego
Polska	18,7	59,7	27,3	4741,2	10,6
Rosja	210,3	12,3	14,0	10819,6	6,9
Litwa	2,3	35,0	18,0	334,8	6,9
Białoruś	12,4	60,0	22,0	1171,9	17,7
Ukraina	44,9	73,0	20,0	5232,0	3,9
Czecho-Słowacja	6,7	52,4	12,5	969,9	19,4
Niemcy	17,8	50,0	3,2	1003,5	8,5

Źródło: Rocznik statystyczny GUS, 1993; The Baltic Sea States, Central Statistical Office, Warsaw 1995; obliczenia własne.

Dość istotne różnice występują między poszczególnymi państwami pod względem ilości zatrudnionych w rolnictwie. W Polsce stanowią oni aż 27,3% ogółu zatrudnionych, na Białorusi 22%, na Ukrainie 20%, na Litwie 18%, w Rosji 14%, w Czechosłowacji 12,5% i w Niemczech tylko 3,2%. W związku z tym na jednego zatrudnionego w rolnictwie w Polsce przypada tylko 3,9 ha gruntów, co jest ilością najmniejszą wśród porównywalnych krajów. W Rosji przypada na jednego zatrudnionego prawie pięć razy więcej areału niż w Polsce, w Niemczech 4,5 raza więcej, prawie trzykrotnie więcej na Białorusi i Ukrainie oraz prawie dwukrotnie więcej w Czechosłowacji i na Litwie.

Taki wysoki udział rolnictwa w zatrudnieniu ogółem w Polsce świadczy o jego przeludnieniu. Należy przypuszczać, że ukryte bezrobocie w polskim rolnictwie wynosi ok. 2 mln osób. Jedną z przyczyn nadmiernego zatrudnienia w

polskim rolnictwie jest niewątpliwie jego niekorzystna struktura agrarna wyrażająca się zbyt dużym udziałem małych, niskotowarowych gospodarstw. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego w Polsce wynosiła w 1990 r. 6 ha i powoli rośnie.

Przeszkodą w ewentualnym przesunięciu nadwyżek czynnej zawodowo ludności z rolnictwa do innych działów gospodarki był w ostatnich latach kryzys całej polskiej gospodarki oraz racjonalizacja zatrudnienia eliminująca sztuczne zatrudnienie w innych działach.

W Polsce udział własności prywatnej w rolnictwie zawsze był wysoki w stosunku do sąsiadów (nie licząc dawnej RFN) i wynosił w 1993 r. 82,8%, a w 1994 r. 86,9% użytków rolnych. Jeszcze w 1990 r. udział ten wynosił ok. 76%. Wzrost ten spowodowany został likwidacją większości PGR i przejściem ich ziemi w ręce prywatnych właścicieli. W pozostałych państwach, także w dawnej NRD zachodzą stopniowo procesy odtwarzania własności prywatnej w rolnictwie. Odbywa się to w różnym tempie i z różnymi skutkami. W Czechach np. udział prywatnej własności w rolnictwie wynosił w 1993 r. już 35,2%, a w 1994 r. 47,7%. W Słowacji natomiast jak dotąd nastąpiły minimalne zmiany (w 1993 r. udział prywatnej własności wynosił 8%, a w 1994 r. 8,5%).

Wśród sąsiadów wywodzących się z b. ZSRR sytuacja pod tym względem w sposób istotny zmieniła się tylko na Litwie, gdzie w 1993 r. na rolnictwo prywatne przypadało już 97,3% ogółu zatrudnienia w rolnictwie. Natomiast w Rosji gospodarstwa prywatne w 1993 r. obejmowały tylko 6% gruntów, państwowe 15%, a resztę spółki, w które zostały przekształcone (najczęściej tylko formalnie) dawne kolchozy i sowchozy. Zbliżona sytuacja występuje na Ukrainie i Białorusi.

O poziomie i możliwościach zaspokojenia przez rolnictwo potrzeb żywnościowych społeczeństwa decyduje produkcja roślinna i zwierzęca. W naszej strefie klimatycznej podstawowe znaczenie ma uprawa zbóż (pszenica, jęczmień, żyto, owies), ziemniaków, buraków cukrowych i roślin oleistych oraz hodowla bydła, trzody chlewnej i drobiu.

O wielkości produkcji roślinnej ogółem decyduje oczywiście powierzchnia upraw oraz wydajność z hektara, która uzależniona jest od szeregu wymienionych wcześniej czynników. W porównywalnych krajach największą część użytków rolnych przeznaczają pod uprawę zbóż. W 1992 r. stanowiły one prawie połowę całego arealu na Litwie, 44,2% w Polsce, 36,5% w Niemczech, 35,8% w Czechach i Słowacji, po 27,8% w Rosji i na Ukrainie oraz najmniej bo 20,4% na Białorusi.

Ze względu na różnice w powierzchni ogółu upraw wynikające z wielkości państw, najwięcej zbiory zbóż wynoszące 102 mln ton miała Rosja (ponad 5-krotnie więcej niż Polska). Także w Rosji przypadało najwięcej zbóż licząc w kg na mieszkańca, choć pod tym względem różnice między poszczególnymi państwami nie

były już tak duże, bowiem wskaźnik ten w Rosji wynosił 687, a najmniej w Niemczech 432.

Tablica nr 23

Powierzchnia, zbiory i plony zbóż

Kraj	1992 r.				1990 r.	1992 r.
	Powierzchnia		Zbiory		Plony w q z ha	
	w tys. ha	udział w użytkach ogółem w %	w tys. ton	w kg / 1 mieszk.		
Polska	8.265	44,2	19.756	521	32,8	23,9
Rosja	58.536	27,8	102.117	687	18,8	17,5
Litwa	1.136	49,0	2.198	585	30,6	19,4
Białoruś	2.528	20,4	6.340	618	27,4	25,1
Ukraina	12.515	27,8	35.530	683	36,5	28,4
Czecho-Słowacja	2.400	35,8	10.319	656	51,9	43,0
Niemcy	6.514	36,5	34.749	432	54,1	53,3

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994, GUS; obliczenia własne.

O właściwej wydajności w produkcji zbóż informuje wielkość plonów z hektara. Pod tym względem na pierwszym miejscu plasują się Niemcy (53,3 q z ha), następnie Czechy i Słowacja (43), Ukraina (28,4) i Polska na czwartym miejscu (23,9). W Rosji wskaźnik ten jest najniższy i wynosił zaledwie 17,5 q z ha. Trzeba przy tym wziąć pod uwagę fakt, że ze względu na kryzys gospodarczy w 1992 r. wystąpił w porównaniu z latami poprzednimi (poza Rosją i Niemcami) znaczny spadek wydajności (zob. tablica nr 23). Porównując wydajność zbóż z hektara należy także pamiętać o różnej strukturze rodzajowej upraw zbożowych wynikającej z różnej urodzajności gleb. Ze względu na dużą urodzajność gleb, na Ukrainie ok. 50% upraw zbożowych to pszenica mająca duże wymagania glebowe, ale o znacznie większej naturalnej plenności niż żyto, które w Polsce i pozostałych krajach stanowi ok. 3/4 upraw.

Znacznie mniejsze areale w porównywanych krajach przeznaczają się pod uprawę ziemniaków (zob. tablica nr 24). Najwięcej w Polsce (9,7% ogółu upraw), a najmniej w Rosji (1,6%). Mimo to Rosja jest na pierwszym miejscu pod względem produkcji globalnej, ale przeważając nad drugą Polską tylko 1,6 razy.

Pod względem produkcji na 1 mieszkańca na pierwszym miejscu jest Białoruś (773 kg), na drugim Polska (609 kg), a na ostatnim Niemcy (136 kg). Natomiast pod względem wydajności z 1 hektara przodują wyraźnie Niemcy (302 q) mając dwukrotnie większą wydajność od zajmującej drugą pozycję Czechosłowacji. Polska zajmuje dopiero czwartą pozycję (133 q). Podobnie jak przy ocenie wydajności zbóż tak i teraz należy pamiętać o wyraźnym kryzysowym spadku produkcji w latach 1991-92 w takich krajach jak Białoruś, Litwa i Polska.

Jeszcze mniejsze udziały w uprawach ogółem miały w analizowanych krajach buraki cukrowe, od 3,3% na Ukrainie do 0,6% w Rosji (zob. tablica nr 25). Największą produkcję globalną miała Ukraina, najmniejszą Litwa.

Polska zajmowała czwarte miejsce, jeszcze za Niemcami i Rosją. Za to pod względem wydajności z ha, Polska zajmowała nieco lepsze, bo trzecie miejsce (294 q), za Niemcami (509 q) i Czechosłowacją (315 q).

Reasumując, pod względem wydajności najważniejszych upraw rolnych przodują Niemcy oraz Czechy i Słowacja, natomiast najmniejsza jest u nich ilość zbóż i ziemniaków przypadająca na 1 mieszkańca.

Tablica nr 24

Powierzchnia, zbiory i plony ziemniaków

Kraj	1992 r.				1990 r.	1992 r.
	Powierzchnia		Zbiory		Plony w q z ha	
	w tys. ha	udział w użytkach ogółem w %	w tys. ton	w kg / 1 mieszk.		
Polska	1.757	9,7	23.388	609	198	133
Rosja	3.379	1,6	37.800	254	98,8	112
Litwa	114	4,9	1.079	288	140	94,7
Białoruś	765	6,2	8.000	773	135	105
Ukraina	1.474	3,2	20.427	392	117	139
Czecho-Słowacja	166	2,5	2.686	171	154	162
Niemcy	364	2,0	10.975	136	256	302

Powierzchnia, zbiory i plony buraków cukrowych

Kraj	1992 r.				1990 r.	1992 r.
	Powierzchnia		Zbiory		Plony w q z ha	
	w tys. ha	udział w użytkach ogółem w %	w tys. ton	w kg / 1 mieszk.		
Polska	376	2,0	11.052	288,0	380	294
Rosja	1.300	0,6	25.500	171,5	221	196
Litwa	33	1,43	622	166,3	285	188
Białoruś	51	0,41	1.350	130,4	322	264
Ukraina	1.484	3,3	28.546	548	275	192
Czecho-Słowacja	175	2,6	5.515	353,0	328	315
Niemcy	534	3,0	27.150	337,0	496	509

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994, GUS; obliczenia własne.

Polska pod względem globalnej produkcji zbóż zajmuje dość słabe czwarte miejsce, zaś pod względem wydajności jeszcze gorsze - piąte. Jak chodzi o ziemniaki, to pod względem produkcji globalnej i na 1 mieszkańca Polska jest na drugim miejscu za Białorusią, co wynika z dużego u nas areалу ziemniaka, natomiast pod względem wydajności z ha na czwartym. W produkcji globalnej buraka cukrowego Polska zajmuje czwarte miejsce, zaś pod względem wydajności z ha trzecie. Ogólnie więc, w produkcji roślinnej Polska mieści się w środku stawki porównywanych krajów.

Produkcja zbóż i ziemniaków w znaczący sposób wpływa na możliwości hodowlane poszczególnych krajów, chociaż znaczną rolę odgrywa tu jeszcze udział łąk i pastwisk w ogólnej powierzchni gruntów uprawnych. Ilość zwierząt gospodarskich w badanych krajach przedstawia tablica nr 26. Z danych w niej zawartych wynika, że najwięcej bydła w przeliczeniu na 1 mieszkańca było w 1992 r. na Białorusi (0,64 szt.), natomiast najmniej w Polsce i w Niemczech (0,21 szt.). Skala chowu trzody chlewnej była najwyższa w Polsce (0,58 szt./1 mieszk.), zaś najniższa w Rosji (0,24 szt.).

Pod względem produkcji mięsa z uboju ogółem Polska była na czwartym miejscu (2.950 tys. ton) za Rosją, Niemcami i Ukrainą. Też czwarte miejsce

zajmowała Polska w przeliczeniu mięsa z uboju na 1 mieszkańca (77,2 kg) z tym, że tym razem za Litwą (100 kg), Białorusią (94,5 kg) i Czechosłowacją (82,9 kg).

Pod względem wskaźników wydajnościowych, czyli tzw. produktywności zwierząt gospodarskich Polska zajmowała niską pozycję (tablica nr 27). Uzysk mięsa od jednej sztuki bydła wynosił w Polsce 141 kg i był najniższy z badanych państw, podczas gdy najwyższy był w Niemczech i wynosił 297 kg, a więc ponad dwa razy więcej niż w Polsce.

W odniesieniu do trzody chlewnej uzysk ten nie był już tak bardzo zróżnicowany. Najwyższy był w Czechach i Słowacji (103 kg), w pozostałych krajach wynosił ok. 88 kg.

Udój mleka od jednej krowy był w poszczególnych krajach mocno zróżnicowany. Najwyższy był w Niemczech (5034 l), na drugim miejscu w Czechach i Słowacji (3369 l), na trzecim w Polsce (3105 l), na czwartym z niewiele mniejszą ilością (3043 l) na Litwie na kolejnych miejscach, ale już ze znacznie mniejszymi ilościami na Białorusi (2563 l) oraz w Rosji i na Ukrainie (ok. 2280 l). W Niemczech osiągnęto więc ponad 1,6 razy więcej mleka od jednej krowy niż w Polsce i 2,2 razy więcej niż w Rosji.

Pod względem całkowitej produkcji rolniczej Polska zajmuje średnią pozycję wśród analizowanych krajów. Kryzys jaki przeżywają prezentowane państwa dotknął także rolnictwa. Według raportu ekspertów Unii Europejskiej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej mamy do czynienia z głębokim kryzysem w rolnictwie. Ilustracją tego stanu rzeczy są wskaźniki produkcji rolniczej brutto w interesujących nas krajach w latach 1990-1993 (tablica nr 29).

Rosnąca dezorganizacja w tym sektorze powodując dalsze zmniejszanie produkcji, może doprowadzić w niektórych krajach nawet do wstrząsów społecznych. Dotyczy to szczególnie krajów b. ZSRR, gdzie i tak konsumpcja żywności była zawsze relatywnie niska.

Tablica nr 26

Zwierzęta gospodarskie w 1992 r.

Kraj	Bydło		Trzoda chlewna	
	Ogółem w tys. szt.	Na 1 mieszk. - w szt.	Ogółem w tys. szt.	Na 1 mieszk. - w szt.
Polska	8221	0,21	22086	0,58
Rosja	54677	0,37	35384	0,24
Litwa	2197	0,58	2180	0,57
Białoruś	6600	0,64	4700	0,46
Ukraina	23700	0,45	17800	0,34
Czechy i Słowacja	4325	0,27	7139	0,45
Niemcy	17134	0,21	26063	0,33

Tablica nr 27

Produkcyjność zwierząt gospodarskich - 1992 r.

Kraj	Uzysk mięsa od 1 szt.		Udój mleka od 1 krowy w l
	bydło przec. w kg	trzoda chlewna przec. w kg	
Polska	141	88	3105
Rosja	b.d.	b.d.	2282
Litwa	240	87	3043
Białoruś	240	b.d.	2563
Ukraina	207	88	2289
Czechy i Słowacja	255	103	3369
Niemcy	297	91	5034

Źródło: GUS, Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994.

Tablica nr 28

Produkcja mięsa z uboju w 1992 r.

Kraj	Produkcja w tys. ton	Produkcja na 1 mieszk. w kg	Udział w prod. światowej w %
Polska	2950	77,2	1,6
Rosja	8151	54,8	4,5
Litwa	377	100	0,2
Białoruś	970	94,5	0,5
Ukraina	3549	68,2	2,0
Czechy i Słowacja	1295	82,9	0,7
Niemcy	6214	77,1	3,4

Źródło: GUS, Rocznik Statystyki Międzynarodowej, 1994.

W wyniku zmniejszania subwencjonowania rolnictwa w Polsce i państwach sąsiednich, pogarsza się opłacalność krajowej produkcji, co utrudnia konkurencję na rynkach wewnętrznych z tańszymi i wyżej przetworzonymi towarami rolnymi gospodarstwom wysoko rozwiniętym.

Poza Polską i Niemcami, pozostałe kraje przeżywają, lub będą przeżywać radykalne przekształcenie w strukturze własnościowej. Znacznych nakładów i czasu będzie wymagała przebudowa infrastruktury rolnej i zaplecza rolnictwa w tych krajach, jest ona bowiem w małym stopniu dostosowana do nowych warunków.

Wydaje się, że mimo wszystkich trudności i zagrożeń jakie piętrzą się przed polskim rolnictwem, istnieje szansa szybszej poprawy sytuacji niż w państwach sąsiednich. Stwarza to możliwości trwałego poprawienia pozycji Polski względem sąsiadów w dziedzinie rolnictwa.

Tablica nr 29

Produkcja rolnicza brutto (w % do roku poprzedniego)

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.
Polska	-2,2	-2,0	-11,9	2,2
Rosja	-3,6	-4,5	-9,0	-4,0
Litwa	-9,0	-4,6	-23,6	-6,7
Białoruś	-8,7	-4,9	-9,0	2
Ukraina	-3,7	-13,2	-8,0	-1,0
Czechy	-2,3	-8,9	-12,8	-0,8
Słowacja	-7,2	-7,4	-13,9	-12,5
Niemcy	-3,0	1,0	-7,0	-2,0

Źródło: Étude sur la situation économique de l'Europe en 1993-1994, Nations Unis, New York et Genève, 1994.

ROZDZIAŁ V

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO I HANDEL ZAGRANICZNY

Produkt Krajowy Brutto (PKB), to suma wartości dodanej brutto wszystkich działów gospodarki narodowej. Wartość dodana brutto danego działu rozumiana jest jako różnica między wartością globalną wyrobów i usług, a wartością zużycia pośredniego w tym dziale^{1/}.

PKB jest najbardziej ogólnym, syntetycznym wskaźnikiem informującym o sytuacji gospodarczej kraju, o jego potencjale ekonomicznym. Pozwala więc także na dokonywanie ogólnych porównań między gospodarkami poszczególnych państw.

Sama wielkość PKB, a nawet jego dynamika stanowi informację bardzo ważną, ale zbyt ogólną, by na jej podstawie można było dokonać głębszej analizy gospodarki i zjawisk w niej zachodzących, lub porównań międzynarodowych. Dlatego, chcąc ocenić własną gospodarkę, lub porównać ją z innymi, bada się oprócz bezwzględnej wielkości PKB i przypadającej na 1 mieszk., także strukturę jego tworzenia wg działów gospodarki narodowej oraz strukturę wykorzystania (z podziałem na spożycie i akumulację). Można także analizować udział wynagrodzeń w PKB oraz nakłady inwestycyjne ogółem, lub wg działu gospodarki. Dane uzyskane w ten sposób umożliwiają diagnozę sytuacji gospodarczej, a także stanowią ogólną podstawę do przewidywań (prognozy) jej dalszego rozwoju.

Dla ułatwienia porównań gospodarczych, w większości krajów dokonuje się przeliczeń PKB i pochodnych wielkości gospodarczych na dolary USA (USD). Rodzi to jednak pewne problemy związane z tym, iż waluty krajowe mogą być przeszacowane, lub niedoszacowane w stosunku do dolara i wówczas PKB na 1 mieszk. liczony wg parytetu siły nabywczej odchyła się od PKB przeliczonego po oficjalnym kursie walutowym.

Na ogół w krajach mniej rozwiniętych, o stosunkowo niskiej wydajności pracy, obserwuje się zjawisko niedoszacowywania ich walut, ponieważ kursy walutowe nie uwzględniają stosunkowo niskich cen dóbr i usług nie będących przedmiotem handlu zagranicznego, a stanowiących znaczny udział w PKB^{2/}.

1/ Jest to metodologia w przybliżeniu zgodna z zaleceniami systemu rachunków narodowych SNA, Organizacji Narodów Zjednoczonych; Zob. Mały rocznik statystyczny GUS, 1993 i 1994.

2/ Zob. H. Gabrisch, Konkurencyjna cena pracy a wzrost gospodarczy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, Gospodarka Narodowa nr 4/1995.

W efekcie PKB liczony wg oficjalnego kursu jest mniejszy od liczonego wg parytetu siły nabywczej.

Przed przystąpieniem do analiz i porównań PKB Polski i jej sąsiadów, należy przypomnieć, że poza dawną RFN ich sytuacja gospodarcza, a w związku z tym i możliwości rozwojowe znacznie się różnią, mimo funkcjonowania przez wiele lat w tych samych warunkach ustrojowych, a nawet w tym samym bloku gospodarczym jakim było RWPG. Stan taki jest pochodną:

- po pierwsze - wyjściowego zróżnicowania poziomu gospodarek (np. względnie wysoki poziom gospodarek Czech i Słowacji), które nie uległo całkowitemu zatarciu mimo podobnych warunków systemowych;
- po drugie - faktu, iż proces zmian systemowych o różnej intensywności rozpoczął się w Polsce dużo wcześniej niż w przełomowym dla transformacji 1990 r.

Dla państw nowopowstałych z b. ZSRR dodatkowym utrudnieniem jest to, że przez dziesiątki lat funkcjonowały one w jednym organizmie gospodarczym, w którym związki kooperacyjne przekraczały najczęściej granice republik, a obecnie z różnych przyczyn w znacznej części zostały pozrywane. Gospodarki te cechowała duża komplementarność. Występowała ona także wewnątrz całego RWPG, choć w mniejszym zakresie. Po rozpadzie tego ugrupowania, w warunkach ostrego załamania, wystąpiła konieczność gwałtownego przeorientowania głównych kierunków współpracy gospodarczej, także eksportu i importu, co udawało się poszczególnym państwom z różnym skutkiem.

Trudności wynikające z procesów transformacji spotęgowane zostały dodatkowo niekorzystnymi warunkami zewnętrznymi, przede wszystkim ogólnym osłabieniem koniunktury światowej, szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych (OECD). O osłabieniu dynamiki PKB tej grupy państw zdecydowały jej ujemne wskaźniki w USA (ok. 36% potencjału OECD) - 0,5%, w Wlk. Brytanii - 1,9% i Finlandii - 6,2%. Wszystko to razem spowodowało załamanie się gospodarek byłych krajów socjalistycznych, w tym także Polski i jej sąsiadów (poza Niemcami, których sytuacja z oczywistych względów jest inna).

Porównując wielkość PKB Polski i sąsiadów (w cenach bieżących w mld USD) w roku 1992 (tablica nr 30) widzimy, że jest on zbliżony do PKB Ukrainy, mimo dwukrotnie mniejszego terytorium i prawie o 14 mln mniejszej liczby ludności Polski, prawie trzykrotnie większy od PKB Czech i Białorusi, ponad ośmiokrotnie większy od PKB Słowacji i siedemnastokrotnie większy od PKB Litwy. Natomiast PKB Rosji jest prawie pięciokrotnie, a Niemiec ponad 21 razy większy od PKB Polski.

Produkt krajowy brutto wybranych krajów w 1992 r.

Kraj	1992 r.		
	Ogółem w mld USD	W USD na 1 mieszk.	Polska = 100
Polska	83,8	2186	100
Rosja	417,0	2806	128,3
Litwa	4,9	1310	59,9
Białoruś	28,8	2783	127,3
Ukraina	88,4	1696	77,5
Czechy	28,4	2750	125,8
Słowacja	10,7	2018	92,3
Niemcy	1774,9	22048	1008,6

Źródło: Statystyki krajowe, OECD.

O poziomie rozwoju lepiej mówi wielkość PKB przypadająca na 1 mieszk. (tablica nr 31). Pod tym względem jesteśmy zbliżeni do Słowacji, wyższy PKB na 1 mieszk., mniej więcej w tych samych granicach, mają Białoruś, Czechy i Rosja (ok. 600 USD), natomiast Niemcy przewyższają nas ponad dziesięciokrotnie, Ukraina gorsza jest od Polski o prawie 500 USD (ok. 22%), zaś Litwa o 876 USD (ok. 40%).

Jak zaznaczono wcześniej, PKB na 1 mieszk. liczony wg kursu oficjalnego różni się na ogół od takiegoż PKB liczonego wg parytetu siły nabywczej, przy czym w krajach bardziej rozwiniętych gospodarczo różnice te są na ogół niewielkie, natomiast w krajach słabiej rozwiniętych większe. W państwach postsocjalistycznych i słabiej rozwiniętych gospodarczo krajach zachodnich, kurs oficjalny dolara jest zwykle wyższy niż parytet siły nabywczej. Jest to wynik określonej polityki walutowo-finansowej poszczególnych państw, które w ten sposób przez ustalenie nadwartościowego kursu oficjalnego chcą promować własny eksport. Kraje wysoko rozwinięte natomiast, ustalają zwykle kurs oficjalny dolara nieco niższy od parytetu siły nabywczej.

Wskutek tego, w krajach słabiej rozwiniętych PKB na 1 mieszk. liczony według kursu oficjalnego jest na ogół znacznie niższy od liczonego według parytetu siły nabywczej, zaś w krajach wysoko rozwiniętych tak samo liczony PKB jest nieznacznie wyższy od PKB obliczonego wg siły nabywczej. Prawidłowości te ilustrują przykładowe dane zawarte w tablicy nr 31.

Wielkość PKB na 1 mieszk. w wybranych krajach liczona wg parytetu siły nabywczej i kursu oficjalnego (w USD, ceny i kursy bieżące).

Kraj	PKB na 1 mieszkańca w USD					
	Wg parytetu siły nabywczej			Wg kursu oficjalnego		
	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1990 r.	1991 r.	1992 r.
Niemcy	18.362	19.687	20.435	23.730	24.852	27.592
Francja	17.337	18.152	18.590	21.057	20.961	23.006
Portugalia	8.364	9.180	9.786	6.085	6.991	8.551
Turcja	3.363	3.486	3.728	1.922	1.872	1.914
Polska	5.027	3.834	4.137	1.675	1.998	2.198
Czechy	8.844	7.027	6.827	2.523	2.357	2.473
Słowacja	7.370	5.216	5.022	2.103	1.801	1.756

Źródło: W. Jarosiński, PKB w Polsce i wybranych krajach w USD (wyniki porównań międzynarodowych), Warszawa 1994.

W Polsce np. w 1990 r. poziom PKB w przeliczeniu na 1 mieszk. wg siły nabywczej wynosił 5027 USD i był trzy razy wyższy niż poziom PKB wg oficjalnego kursu dolara, natomiast w 1992 r. wynosił on 4137 USD i był już tylko 1,9 razy wyższy od poziomu obliczanego według oficjalnego kursu wymiany. Tym samym rozpiętość relacji między parytetem siły nabywczej, a oficjalnym kursem dolara zmniejszyła się w Polsce w latach 1990-1992 o 40%. W Czechach rozpiętość ta w tym samym okresie zmniejszyła się o 22%, zaś w Słowacji o 18% ^{1/}.

W wysoko rozwiniętych krajach np. we Francji, czy Niemczech rozbieżności są mniejsze i mają kierunek przeciwny tzn. PKB na 1 mieszk. liczony wg siły nabywczej jest niższy od liczonego wg kursu oficjalnego USD. Zmusza to do ostrożności w wyciąganiu wniosków przy porównywaniach PKB na 1 mieszk. liczonego wg kursu oficjalnego (najczęściej stosowanego, bo łatwego do obliczeń), szczególnie wówczas, gdy porównujemy PKB państw silnie różniących się pod względem poziomu rozwoju. Przykładowo w 1992 r. PKB na 1 mieszk. wg kursu oficjalnego USD był w Niemczech ponad 10 razy większy niż w Polsce, ale liczony wg parytetu siły nabywczej już tylko 5 razy.

Ważnym wskaźnikiem ilustrującym stan gospodarki i jej tendencje rozwojowe jest tempo zmian PKB. W latach 1990-1994 sytuacja Polski i jej sąsiadów kształtowała się pod tym względem niejednolicie. Ilustruje to tablica nr 32.

1/

Obliczenia własne na podstawie danych zawartych w tablicy nr 31.

Początkowo, w roku 1990 i 1991 we wszystkich krajach (poza Niemcami) wystąpił spadek PKB. W 1990 r. najznaczniejszy był on w Polsce (-11,6%) zaś w pozostałych gospodarkach znacznie mniejszy i zawierał się w granicach od -3,5% (Rosja) do -1,2% (Czechy). Rozbieżność między Polską a pozostałymi krajami spowodowana była wcześniejszym i radykalnym podjęciem przez nią procesów transformacji gospodarki. W roku 1991 gwałtownie wzrosło tempo spadku we wszystkich porównywanych państwach poza Białorusią i Polską. O ile jednak zwolnienie tempa spadku PKB w Polsce spowodowane było pierwszymi pozytywnymi skutkami transformacji, to na Białorusi przyczyną było zawieszenie procesu wdrażania reform.

Tablica nr 32

Tempo zmian PKB ogółem w latach 1990-1994 w wybranych krajach (ceny stałe).

Kraj	1990 r.	1991 r.	1992 r.	1993 r.	1994 r.
	rok poprzedni = 100				
Polska	-11,6	-7,6	1,5	3,8	5,0
Rosja	-3,5	-13,1	-19,7	-12,0	-15,0
Litwa	-3,3	-13,1	-34,0	-25,2	3,3
Białoruś	-2,6	-1,0	-8,6	-9,5	-20,0
Ukraina	-3,8	-10,0	-16,8	-14,2	-24,5
Czechy	-1,2	-14,2	-8,6	-0,3	2,6
Słowacja	-2,5	-14,5	-7,0	-4,1	3,9
Niemcy	6,0 ^{a)}	4,5	2,1	-1,3	0,5

a) dane odnoszą się do RFN przed zjednoczeniem

Źródło: CUP, Sytuacja społeczno-gospodarcza Polski w latach 1990-1994, Gospodarka Narodowa nr 6/1995; Etude sur la situation economique de l'Europe en 1993-1994, Nations Unis, New York et Geneve, 1994.

W Niemczech w 1991 r., z pewnym opóźnieniem w stosunku do innych państw wysoko rozwiniętych, również zmniejszyło się tempo wzrostu PKB (z 6% w 1990 r. do 4,5% w 1991 r.).

Rok 1992 przyniósł pogłębienie załamania PKB w krajach postradzieckich (Białoruś -8,6%, Litwa -34%, Rosja -19,7% i Ukraina -16,8%). Po raz pierwszy od kilku lat nastąpił natomiast przyrost PKB w Polsce (o 1,5%) w stosunku do roku poprzedniego oraz wyraźnie zwolniło się tempo spadku PKB w Czechach (z -14,2% do

-8,6%) oraz w Słowacji (z -14,5% do -7,0%). W Niemczech rok 1992 był kolejnym rokiem dekoniunktury (przyrost PKB zmalał z 4,5% do 2,1%).

W roku 1993 warunki zewnętrzne nadal były niekorzystne dla rozwoju gospodarczego Polski i państw z jej otoczenia. Nadal trwała recesja w krajach wysokorozwiniętych (w Niemczech po raz pierwszy od bardzo wielu lat wystąpił spadek PKB o -1,3%), co pogłębiało trudności transformacyjne Polski i jej sąsiadów. Niemniej jednak zaczęły się pojawiać i pierwsze symptomy poprawy. W Polsce utrwaliły się tendencje wzrostowe (PKB wzrósł o 3,8%), a w Czechach wyraźnie zahamowano tendencje spadkowe PKB, chociaż nie osiągnięto jeszcze, mimo korzystnych prognoz, jego przyrostu (-0,3%).

Pewna poprawa nastąpiła także w Słowacji (zmniejszenie tempa spadku PKB z -7,0% do -4,1%). W krajach postradzieckich sytuacja była najgorsza, choć już zarysowały się różnice między nimi. W Rosji, gdzie próby wprowadzania reform były bardziej dynamiczne, nastąpiło zmniejszenie tempa spadku PKB, podobnie było na Litwie, jednak mimo poprawy nadal wystąpił bardzo duży spadek wzrostu (o 25,2%).

Utrzymała się natomiast tendencja spadkowa na Białorusi i Ukrainie, czyli w państwach, które gospodarczo uzależnione są bardzo silnie od Rosji. Zmiany kierunków współpracy gospodarczej, będące w dużej mierze wynikiem ich obaw przed nawrotem dominacji Rosji, w połączeniu z brakiem zdecydowania i konsekwencji w realizowaniu reform, zaowocowały dalszym załamaniem gospodarczym.

Koniec roku 1993 i rok 1994 przyniósł poprawę koniunktury w krajach wysoko rozwiniętych, co stworzyło także lepsze szanse dla Polski i jej sąsiadów. W Polsce nasąpił wysoki przyrost PKB (o 5%), a ponadto przyrosty odnotowały także Czechy (2,6%), Litwa (3,3%), Słowacja (3,9%) i Niemcy (0,5%). Dalej pogorszyła się sytuacja na Ukrainie (-24,5%), Białorusi (-20,0%) i w Rosji, w której po nieco lepszym 1993 roku znowu nastąpiło zwiększenie tempa spadku PKB (-24,5%).

Ważnymi wskaźnikami obrazującymi poziom nowoczesności gospodarki i kierunki jej zmian są struktura tworzenia PKB i struktura jego wykorzystania. Strukturę tworzenia PKB w analizowanych krajach przedstawia tablica nr 33

Dane zawarte w tablicy nr 33 informują, że struktura tworzenia PKB jest w tych krajach znacznie zróżnicowana. W przypadku Czech, Polski, Słowacji i dawnej NRD jest ona znacznie bardziej zbliżona do krajów wysoko rozwiniętych tzn. stosunkowo niski jest udział rolnictwa w PKB, a dość znaczny usług. Natomiast w państwach b. ZSRR, znacznie większy jest udział rolnictwa i przemysłu, mniejszy usług. Przy czym lepsze te proporcje ma Rosja, natomiast dużo gorsze Ukraina i Białoruś.

Struktura PKB wg działów gospodarki narodowej wybranych krajów
(udział w %)

Kraje	Lata	Ogółem	Rolnictwo i leśnictwo	Przemysł	Budownictwo	Usługi	Pozostałe
Polska	1990	100	8,4	44,9	9,2	35,9	
	1991	100	6,9	40,2	10,2	40,7	
	1992	100	7,4	38,0	8,6	43,9	
Rosja	1990	100	13,7	29,1	8,7	48,5	
	1991	100	11,2	34,7	8,6	48,5	
	1992	100	7,8	41,9	6,8	43,5	
Litwa	1990	100					
	1991	100	x	x	x	x	x
	1992	100					
Białoruś	1990	100	27,8	41,7	11,2	19,3	
	1991	100	24,8	46,3	10,1	18,8	
	1992	100	23,8	46,7	12,0	17,5	
Ukraina	1990	100	30,3	41,3	9,7	18,6	
	1991	100	30,2	42,4	10,9	16,5	
	1992	100	22,5	50,7	14,7	12,1	
Czechy	1990	100	7,2	50,0	8,3	32,0	2,5
	1991	100	5,6	54,9	6,3	30,8	2,4
	1992	100	x	x	x	x	x
	1993	100	6,5	37,0	5,2	47,6	5,5
	1994	100	5,8	34,8	5,9	47,6	5,9
Słowacja	1990	100	7,4	50,3	9,3	31,0	2,0
	1991	100	x	x	x	x	
	1992	100	x	x	x	x	
Niemcy (kraje b. NRD)	1990	100	x	x	x	x	x
	1991	100	1,4	38,3	x	41,6	18,7
	1992	100	1,5	36,5	x	41,5	20,4

x - brak danych

Źródło: Etude sur la ... op.,cit.

Oceniając strukturę PKB według miejsc wytwarzania należy pamiętać, że w latach 1990-1992 we wszystkich porównywanych krajach wystąpiły wyraźne zjawiska kryzysowe, których wynikiem był spadek PKB, przy czym największe załamanie wystąpiło w Rosji, na Ukrainie i Białorusi. Dynamika spadków PKB w poszczególnych działach gospodarek była niejednakowa, stąd też zmiany ich udziału w PKB ogółem w tych latach, niekoniecznie muszą być wynikiem określonych

tendencji zmian w strukturze gospodarki.

Ważną informacją dla oceny gospodarki, a szczególnie jej tendencji rozwojowych jest struktura wykorzystania PKB na akumulację i spożycie. W sposób niekompletny, ze względu na brak danych, ilustruje to tablica nr 34.

Struktura wykorzystania PKB w wybranych krajach
(w %)

Tablica nr 34

Kraje	Lata	Ogółem	Akumulacja	Spożycie	Eksport netto
Polska	1990	100	25,6	67,2	7,2
	1991	100	21,5	78,7	
	1992	100	17,6	83,4	
	1993	100	15,6	83,5	0,9
	1994	100	x	x	x
Rosja	1990	100	30,3	69,5	0,2
	1991	100	x	x	x
	1992	100	x	x	x
	1993	100	26,1	61,8	12,1
	1994	100	x	x	x
Litwa	1990	100	33,9	74,8	-8,7
	1991	100	x	x	x
	1992	100	13,5	108,5	-22,0
	1993	100	x	x	x
	1994	100	x	x	x
Białoruś	1990	100			
	1991	100			
	1992	100	x	x	x
	1993	100			
	1994	100			
Czechy	1990	100	15,7 ^{a)}	67,4 ^{a)}	x
	1991	100	13,3 ^{a)}	65,9 ^{a)}	x
	1992	100	x	x	x
	1993	100	18,4	79,8	1,8
	1994	100	20,4	79,9	-0,3
Słowacja	1990	100	15,7 ^{a)}	67,4 ^{a)}	x
	1991	100	13,3 ^{a)}	65,9 ^{a)}	x
	1992	100	x	x	x
	1993	100	22,3	83,6	-5,9
	1994	100	13,4	80,6	6,0
Niemcy	1990	100	21,4 ^{b)}	72,7 ^{b)}	x
	1991	100	23,6	76,4	x
	1992	100	x	x	x
	1993	100	22,3	77,7	x
	1994	100	x	x	x

a - Czechy i Słowacja sprzed 03.10.1990 r.

b - Niemcy przed zjednoczeniem

c - brak danych

Źródło: Statistical bulletin Poland - Czech Rep. - Slovakia - Hungary, nr 1/1995, GUS, Warszawa 1995.

We wszystkich krajach (poza Niemcami, Czechami i Słowacją) wraz z kryzysem transformacyjnym - niezależnie od bezwzględnych spadków PKB - zaczął także spadać udział akumulacji w PKB. Działo się tak najczęściej dlatego, że rządy poszczególnych krajów ze względów społecznych musiały zwiększać udział spożycia w PKB (choć spożycie w wymiarach bezwzględnych i tak ulegało obniżeniu). Zmniejszenie akumulacji było jednak w poszczególnych krajach zróżnicowane tak pod względem wielkości jak i rozłożenia w czasie. W roku 1990 i 1991 utrzymał się jeszcze stosunkowo wysoki udział akumulacji w PKB w krajach b. ZSRR, natomiast znacznie spadł w Czechach, Słowacji i Polsce. W latach następnych wyraźny spadek nastąpił w krajach postradzieckich, także w Polsce i Słowacji nie było na tym polu poprawy do 1993 r., natomiast zaczął rosnąć udział akumulacji w Czechach. W Niemczech, ze względu na środki przeznaczane na transformację byłej NRD, nastąpił wzrost akumulacji, ale odbywa się to kosztem zwiększenia deficytu budżetowego.

Zmniejszenie akumulacji oznacza przede wszystkim spadek inwestycji w głównych działach gospodarek narodowych porównywanych krajów. Ocenia się^{1/}, że w 1993 r. obniżenie poziomu nakładów inwestycyjnych wyniosło w Rosji i na Ukrainie ok. 55%, a na Litwie ok. 80%. W Polsce w 1992 r. nastąpiło zahamowanie spadku nakładów inwestycyjnych, ale na bardzo niskim pułapie.

Sytuacja taka pogarsza pozycję tych krajów wobec regionów wysoko rozwiniętych i utrudnia zmianę niekorzystnej struktury gospodarczej oraz modernizację technologiczną. To z kolei uniemożliwia zwiększenie konkurencyjności produkcji na rynkach wewnętrznych i zagranicznych. Ważnym wskaźnikiem gospodarczym jest udział eksportu w PKB. Udział ten w państwach Europy Środkowo-Wschodniej zawsze był niewielki. W 1991 r. wynosił w Czechosłowacji 11%, w Polsce 11%, a w byłym ZSRR 5%. Szanse na poprawę tych wskaźników w najbliższym czasie ma tylko Polska, Czechy i może Słowacja.

Wpływ na kształtowanie się tych wskaźników ma oczywiście handel zagraniczny pod warunkiem dysponowania odpowiednim pod względem jakości i nowoczesności wolumenem towarów. Tak więc możliwości i wyniki handlu zagranicznego są pochodną nowoczesności i efektywności całej gospodarki. Od wyników handlu zagranicznego zależy w dużej mierze zdolność do obsługi zobowiązań zagranicznych, a jednocześnie stymuluje on gospodarkę w kierunku zwiększania efektywności i wzrostu.

---

^{1/} Zob. B. Zielińska, Gospodarka Polski na tle innych krajów w 1993 r., Gospodarka Narodowa nr 7-8/1994.

Wraz z transformacją mechanizmu ekonomicznego gospodarek analizowanych państw ściśle połączona była zmiana powiązań zewnętrznych. Wyrażało się to przede wszystkim w otwarciu tych gospodarek wobec gospodarki światowej, w próbach wejścia na rynki krajów wysoko rozwiniętych i w zmniejszeniu sztucznie dotąd utrzymywanego wysokiego udziału handlu wzajemnego.

Na rzeczywiste możliwości eksportowe ujemny wpływ miało załamanie się wzrostu gospodarczego i dekapitalizacja majątku produkcyjnego w wyniku malejącej stopy inwestycji, a także zmniejszenie się z powodu recesji, popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego krajów wysoko rozwiniętych. Czynnikiem stymulującym wzrost eksportu analizowanych krajów było natomiast (kosztem spadku stopy życiowej) zmniejszenie w nich konsumpcji spowodowane większym wzrostem cen niż dochodów.

Sytuacja poszczególnych krajów w dziedzinie handlu zagranicznego jest zróżnicowana. Polsce, która tradycyjnie dążyła do rozszerzania obrotów handlowych z Zachodem, udało się w latach 1990-1992 zwiększyć na tym kierunku zarówno wolumen eksportu jak i importu, przy czym jednocześnie ograniczona została wielkość wymiany z Europą Środkowo-Wschodnią. Zaznaczyć przy tym trzeba, że struktura towarowa handlu Polski z Zachodem jest znacznie mniej korzystna w stosunku do dawnej struktury handlu z krajami b.RWPG. W polskim eksporcie do tamtego obszaru prawie 70% stanowiły maszyny i urządzenia oraz usługi budowlane, zaś surowce i żywność stanowiły zaledwie ok. 10%. W imporcie zaś z krajów b. RWPG aż 44% stanowiły surowce i paliwa. W eksporcie do krajów rozwiniętych przeważają surowce i półprodukty oraz żywność, natomiast importujemy przede wszystkim wyroby wysoko przetworzone, w znacznej części konsumpcyjne.

Przy reorientacji handlu zagranicznego Polska poniosła znaczne straty, gdyż duża część produkcji dotychczas przeznaczonej dla b. ZSRR musiała ulec likwidacji. Wymusza to zasadniczą restrukturyzację polskiego przemysłu maszynowego (w tym zbrojeniowego), chociaż do końca tego procesu jest jeszcze daleko. Podobnie zresztą stało się w pozostałych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. W 1992 r. udział krajów należących do WNP w polskim handlu zagranicznym wynosił tylko 8% (do 1990 r. ponad 25%). Z tego na Rosję przypadało 60% obrotów, na Ukrainę 11%, Białoruś 10% i Litwę 3%. Wydaje się, że w miarę stabilizowania się sytuacji polityczno-gospodarczej w tych krajach, Polska powinna próbować zwiększać z nimi obroty handlowe. Istnieją także szanse zwiększenia udziału obrotów wzajemnych Polski z pozostałymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej, w tym szczególnie z Czechami i Słowacją.

Sytuację taką można przewidywać biorąc pod uwagę komplementarność struktur gospodarczych naszych krajów. Inaczej jednak niż w przeszłości kształtować się może przyszła struktura towarowa wzajemnego handlu. Można sądzić, że w eksporcie z Polski zmniejszy się udział maszyn i urządzeń, zaś w

importancie surowców i paliw. Zwiększyć się powinny natomiast powiązania kooperacyjne, a także joint ventures oraz bezpośrednie inwestycje kapitałowe.

W obrotach handlowych Polski z państwami rozwiniętymi główny udział ma EWG (w 1992 r. 53,2% w imporcie i 58% w eksporcie) w tym głównie Niemcy (24% w imporcie i 31,4% w eksporcie). W 1994 r. udział Niemiec w imporcie wzrósł do 27,3%, a udział w eksporcie do 36%.

Czechy i Słowacja zmierzają do podobnej struktury obrotów. Udział krajów zachodnich w handlu zagranicznym jeszcze Czechosłowacji w 1989 r. wynosił ok. 40%, a już w 1991 r. zwiększył się do 50%. Należy przewidywać, że w najbliższych latach udział krajów rozwiniętych w handlu zagranicznym Czech ulegnie dalszemu zwiększeniu, natomiast w przypadku Słowacji udział ten ze względu na niższe zaawansowanie technologiczne i mniej atrakcyjną ofertę eksportową prawdopodobnie nie wzrośnie on tak wyraźnie.

Głównymi partnerami Czech w globalnym imporcie w 1994 r. byli^{1/}: Niemcy 25,4%, Słowacja 14,2%, Rosja 8,5%, Austria 8,1%. W eksporcie natomiast głównymi partnerami byli: Niemcy 26%, Słowacja 16,3%, Austria 7,2%, Włochy 4,9%, Rosja 3,9%.

Struktura obrotów Słowacji natomiast jest wyraźnie inna. Największy udział zarówno w imporcie jak i w eksporcie mają Czechy (29,6% i 37%), na drugim miejscu w imporcie jest Rosja (17,8%), zaś w eksporcie Węgry (5,4%).

Spośród sąsiadów Polski - byłych republik ZSRR - w najlepszej sytuacji jest Rosja, gdyż więcej niż dwie trzecie handlu zagranicznego b. ZSRR przypadało właśnie na nią, około 15% na Ukrainę, 4% na Białoruś, na Litwę zaś poniżej 1%. Ponadto Rosja odziedziczyła prawie całą zagraniczną infrastrukturę eksportowo-importową b. ZSRR.

W Rosji znajduje się większość przemysłu wydobywczego, szczególnie naftowego, co ułatwia jej eksport. W 1993 r. spośród krajów Europy Środkowo-Wschodniej tylko Rosja osiągnęła dodatnie saldo obrotów handlowych w wysokości 16 mld USD, wobec 5,4 mld w 1992 r. Odbywa się to co prawda kosztem dalszego spadku importu (o 27% w 1993 r. wobec spadku w 1992 r. o 21%) i dzięki wzrostowi eksportu o 1,4% (wobec spadku o 25% w 1992 r.).

Większość produktów byłych republik radzieckich nie ma szans zbytu poza granicami b. ZSRR ze względu na jakość, poziom techniczny, a także wielką skalę i długie serie produkcji.

---

^{1/} Statistical Bulletin Poland - Czech Rep. - Slovakia - Hungary, nr 1/1995, GUS, 1995.

Obroty handlu zagranicznego Ukrainy wynosiły w 1994 r. 18,6 mld USD (eksport 9,1 mld, import 9,3 mld), czyli były mniejsze niż obroty Polski. Prawie 65% tych obrotów przypadało na kraje WNP i państwa nadbałtyckie. Najwięcej Ukraina eksportowała do Rosji (38%), następnie do Chin (6%) i na Białoruś (5%). Największy import pochodził z Rosji (52%), Niemiec (10%), Turkmenistanu (7%), Białorusi (3%), Kazachstanu i Polski (po 2%). Nadal występujący głęboki kryzys we wszystkich sferach działalności gospodarczej nie rokuje w najbliższych latach wyraźnej poprawy w handlu zagranicznym.

Podobna jest sytuacja handlu zagranicznego Białorusi z tym, że jeszcze bardziej niż Ukraina jest ona uzależniona od Rosji. Udział Rosji w obrotach handlowych Białorusi wynosi ponad 70%.

Na podstawie analizy PKB Polski i jej sąsiadów należy stwierdzić, że kraje które zdecydowały się na radykalne rozwiązania systemowe tj. Czechy, Polska, Słowacja oraz Litwa, po wstępnym okresie znacznej depresji gospodarczej, stopniowo poprawiają swoją kondycję. W krajach tych przeprowadzono najszybciej reformę cen detalicznych, sprywatyzowano znaczną część małych przedsiębiorstw oraz zliberalizowano handel zagraniczny. W zbyt małym jednak stopniu przebudowano sektor finansowy oraz zrestrukturyzowano i sprywatyzowano duże przedsiębiorstwa.

Rok 1994 przyniósł wyraźne ożywienie wzrostu gospodarczego. Polska znalazła się tak jak w poprzednich latach na czele pod względem tempa wzrostu PKB i produkcji przemysłowej. Wyraźne oznaki ożywienia gospodarczego wystąpiły także w Czechach i Słowacji. Mimo to, PKB Polski z 1994 r. jest jeszcze o 14,6% niższy od PKB z 1989 r. (choć niewątpliwie o nowocześniejszej strukturze) zaś Czech o 21,3%.

Pozytywnym objawem w Polsce, Czechach i Słowacji był rozwój eksportu i ograniczenie importu, szczególnie towarów konsumpcyjnych, przy znacznym wzroście udziału dostaw zaopatrzeniowych i inwestycyjnych. Polska kolejny rok z rządu utrzymała najniższy deficyt budżetowy w relacji do PKB. Warunkiem utrwalenia tych tendencji jest kontynuowanie reform o charakterze strukturalnym. Stwarza to szansę Polsce, Czechom i ewentualnie Słowacji na integrację w ciągu najbliższych 10 lat z Europą Zachodnią.

Kraje wywodzące się z b. ZSRR tzn. Rosja, Ukraina i Białoruś znajdują się w niejednakowej sytuacji wyjściowej ze względu na potencjał, zasoby surowcowe oraz stabilizację polityczną. W najlepszej sytuacji, ze względu na te czynniki, znajduje się Rosja, a w najgorszej Białoruś. Rosja ze względu na swój ogromny potencjał najprawdopodobniej nigdy nie będzie brana pod uwagę jako kandydat do Unii Europejskiej, natomiast Białoruś i Ukraina być może po spełnieniu wymogów przed taką szansą staną. Nie stanie się to jednak z pewnością w tym stuleciu.

Polska powinna starać się o to, aby w jak najlepszy sposób wykorzystywać swoje doświadczenia w stosunkach z tymi państwami, pełniąc także z korzyścią rolę pośrednika między Wschodem a Zachodem.

ROZDZIAŁ VI

POTENCJAŁ MILITARNY

Dokonanie analizy stanu i kierunków zmian sytuacji społeczno-ekonomicznej RP i jej sąsiadów bez uwzględnienia potencjału militarnego byłoby - zdaniem zespołu - przedsięwzięciem niepełnym. Osąd taki wydaje się być prawdziwym jeśli zważyć, że:

- po pierwsze - wyznacznikami miejsca Polski w Europie są: położenie geopolityczne, stan ekonomiczno-finansowy państwa i potencjał militarny;
- po drugie - siłą sprawczą wszelkich zagrożeń są czynniki polityczne, gospodarcze i militarne;
- po trzecie - trudno prognozować kierunki rozwoju systemu obronnego RP w aspekcie zmieniającej się sytuacji zewnętrznej bez uwzględnienia czynnika militarnego;
- po czwarte - każde z państw jest zmuszone do przeznaczenia części PKB (za pośrednictwem budżetu państwa) na obronę narodową.

Potencjałowi militarnemu RP i jej sąsiadom wiele miejsca ostatnio poświęcają specjalistyczne wydawnictwa periodyczne, materiały z konferencji międzynarodowych i sympozjów organizowanych w AON z udziałem przedstawicieli: kancelarii Prezydenta RP, sejmowej komisji ON, IC MON, okręgów wojskowych, MSZ, CUP, PISM i innych. Aby uniknąć powtórzeń w naszej analizie i prognozie ograniczymy się zatem do tych elementów (aspektów) potencjału militarnego RP i jej sąsiadów, które najmocniej korelują z sytuacją społeczno-ekonomiczną.

Dokonanie chociażby ogólnej analizy i oceny potencjału militarnego RP i jej sąsiadów w czasie zachodzących reform społecznych i przemian, przy stosunkowo skąpych i niepełnych informacjach nie jest sprawą łatwą. Wydaje się, że celowym będzie zatem przedstawienie najważniejszych zmian polityczno-gospodarczo-militarnych, jakie miały miejsce w otoczeniu RP i rzutowały na wielkość naszego potencjału obronnego.

Czerwcowe wybory 1989 r. w Polsce zapoczątkowały lawinowy rozpad bloku realnego socjalizmu. Przechodzenie od totalitaryzmu do demokracji okazało się być długotrwałym i wcale niełatwym procesem. Trudności te sprawiały, że państwa postkomunistyczne nie tylko nie wspomagały się wzajemnie, ale na stosunkach między nimi kładły się cieniem dawne konflikty. Nie była również łatwa próba integracji krajów Europy Środkowej w ramach trójkąta, a później grupy wyszechradzkiej, dzięki którym można by rozwiązać wiele problemów gospodarczych.

Sytuacja państw postkomunistycznych, trapionych problemami wewnętrznymi, była nie do pozazdroszczenia. Na trudności gospodarcze spowodowane głównie załamaniem się największego ich rynku zbytu (Związek Radziecki), nałożyła się dezorganizacja w handlu światowym spowodowana wojną w Zatoce Perskiej. Świat zachodni postrzegany dotychczas jako gwarant stabilizacji gospodarczej państw Europy Środkowo-Wschodniej sam zaczął przeżywać trudności wewnętrzne. Ponadto państwa postkomunistyczne stały się "groźnymi konkurentami" państw trzeciego świata w ubieganiu się o pomoc Zachodu.

Gospodarka niemiecka będąca filarem zachodniego systemu finansowo-gospodarczego, zaczęła odczuwać trudności związane z realizacją procesu zjednoczeniowego. Okazało się, że "wyrównywanie" poziomów rozwoju społeczno-gospodarczego landów w obu częściach Niemiec będzie procesem długotrwałym i bolesnym. Dlatego też, rola Niemiec jako czynnika stabilizującego gospodarki państw postkomunistycznych wyraźnie osłabła.

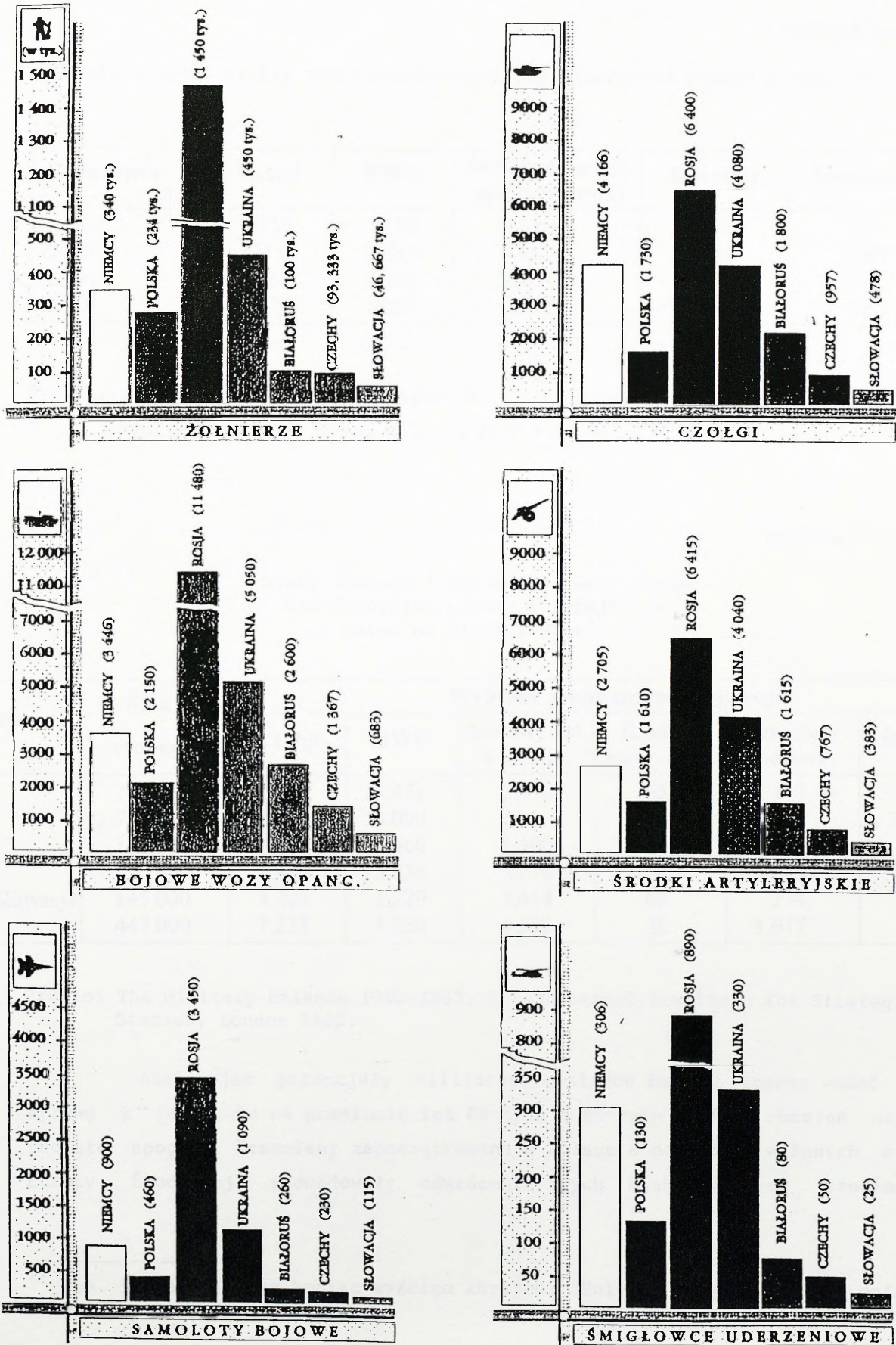
Bardzo niebezpiecznym zjawiskiem silnie oddziałującym na wielkość potencjałów obronnych państw europejskich jest konflikt w krajach byłej Jugosławii. Rozpoczęte już w połowie lat 80-tych próby przeprowadzenia reform nie przyniosły poprawy sytuacji gospodarczej, pomimo funkcjonowania wielu elementów gospodarki rynkowej. Sytuację powyższą komplikowały ponadto nacjonalizmy, ukrywane i tłumione w czasach funkcjonowania Jugosławii. Konflikt ten trwa praktycznie do dnia dzisiejszego, pomimo zaangażowania oddziałów pokojowych ONZ.

Nie bez znaczenia dla analizy potencjału militarnego Polski i jej sąsiadów pozostawał fakt rozpadu Związku Radzieckiego. Nie oznacza to automatycznie wyeliminowania różnego rodzaju zagrożeń, zwłaszcza że sytuację polityczną na Wschodzie trudno uznać za stabilną. W kwestiach militarnych sytuacja stawała się bardziej klarowna ze względu na przyspieszony proces wycofywania wojsk radzieckich z Niemiec i innych krajów Europy Środkowej.

Niemale znaczenie dla zmian zachodzących w Europie miał Dokument Wiedeński 1990 w sprawie budowy środków zaufania i bezpieczeństwa oraz ustalenia układu paryskiego w sprawie redukcji sił konwencjonalnych w Europie (CFE-1). Określone przez ten układ limity były od początku uznawane i wyznaczały maksymalne pułapy sił zbrojnych państw europejskich, do których państwa te starały się doprowadzić (zob. tablica nr 35).

Stany i zmiany w siłach zbrojnych Polski i państw sąsiednich stanowiły bez wątpienia jeden z bardziej znaczących elementów kształtujących sytuację w Europie. Złuszczza zmiany u naszych sąsiadów rzutowały bezpośrednio na poziom bezpieczeństwa Polski a pośrednio również na możliwości kontynuowania demokratycznych przemian społeczno-gospodarczych w naszym kraju. Patrząc z

Porównanie stanu i uzbrojenia sił zbrojnych państw sąsiadujących z RP po zrealizowaniu postanowień traktatu CFE-1 (17.11.1995 r.)

naszej perspektywy zmienił się w tym czasie pogląd na rolę i znaczenie dla Polski każdego z jej sąsiadów. Dotyczy to również potencjału militarnego państw ościennych (zob. tablica nr 35).

Tablica nr 35

Poredukcyjne limity podstawowych systemów uzbrojenia Polski i sąsiadów

Państwo	Czołgi	BWO	Artyleria (działa ponad 100 mm)	Samoloty	Śmigłowce
Polska	1730	2150	1610	460	130
ZSRR	13150	20000	13175	5150	1500
Niemcy	4166	3446	2707	900	305
CSRF	1435	2050	1150	345	75

Źródło: SIPRI Yearbook 1991, s. 423-425; J. Markowski, Kto ile będzie miał broni?
"Polska Zbrojna" nr 35 z 30.11.1990 r.

Tablica nr 36

Stany osobowe i podstawowe uzbrojenie
sił zbrojnych państw europejskich
(stan na 01.01.1993 r.)

Państwo	Stan osobowy	Wybrane grupy sprzętu bojowego					
		Czołgi	BWO	Zestawy art. z moźdz.	Rakiety oper.-takt.	Samoloty bojowe	Śmigłowce
	296.500	2.880	1.471	2.316	65	447	183
	2.720.000	29.800	28.000		900	4.000	3.200
Węgry	125.000	1.860	2.460	1.400	96	502	80
Republika Czeska	230.000	6.480	3.336	3.076	204	1.648	240
Republika Słowacja	145.000	3.208	1.229	3.414	68	274	186
Włochy	447.000	7.233	3.250	4.592	26	1.017	940

Źródło: The Military Balance 1992-1993, International Institute for Strategic Studies, London 1992.

Analizując potencjały militarne sąsiadów Polski trzeba zdać sobie sprawę z faktu, że na przełomie lat 80-tych i 90-tych poziom zbrojeń osiągnął swoiste apogeum. Przemiany zapoczątkowane w Polsce a następnie w innych krajach Europy Środkowej spowodowały odwrócenie tych niekorzystnych tendencji^{1/}.

^{1/} Zob. S. Koziej, Czy koniec wyścigu zbrojeń? "Polska Zbrojna" nr 58 z dnia 23.03.1992 r.

Bezpośredniej przyczyny tendencji redukcyjnych dopatrywać się jednak należy w uwarunkowaniach ustrojowych, gospodarczych i społecznych. Wcześniejszym poczynaniom rozbrojeniowym towarzyszyła nieufność co do prawdziwości intencji, nic dziwnego zatem, że efekty tych poczynañ były mierne.

Lawinowo narastające procesy przemian demokratycznych doprowadziły do rzeczywistej redukcji sił zbrojnych państw Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Bardzo opornie proces ten przebiegał w armii byłego Związku Radzieckiego. Powstaniu nowych państw - sąsiadów Polski (Litwa, Białoruś, Ukraina) towarzyszyły deklaracje o konieczności powołania narodowych sił zbrojnych, pomimo znacznych sił radzieckich stacjonujących na ich terytoriach.

Narodziny i kształtowanie się III Rzeczypospolitej to czas gruntownych zmian w siłach zbrojnych państw europejskich, w tym również w armiach naszych sąsiadów. W odniesieniu do naszego sąsiada zachodniego były to procesy łatwe do śledzenia ze względu na publikowanie kierunków tych zmian, jak również szczegółowych danych liczbowych.

Odmienna sytuacja powstała na wschodzie. Pojawiało się wiele deklaracji słownych, ale właściwe zmiany polegały na realizacji procesu wycofywania wojsk byłego ZSRR z postkomunistycznych krajów Europy Środkowej. Jakiegokolwiek redukcje wymuszone były głównie trudnymi warunkami społeczno-gospodarczymi oraz podpisanym wcześniej układem paryskim (CFE-1).

U naszego południowego sąsiada zachodziły procesy podobne do tych, które obserwowaliśmy w Polsce. Następowały zmiany ilościowe z tendencją do zmniejszania stanu liczebnego sił zbrojnych i ich dyslokacja na wschód i południe, adekwatnie do przewidywanych kierunków zagrożeń i możliwości gospodarczych. Sytuacja taka utrzymywała się aż do wyborów w 1992 r., kiedy to postanowiono o rozdzieleniu Czecho-Słowacji na dwa oddzielne państwa.

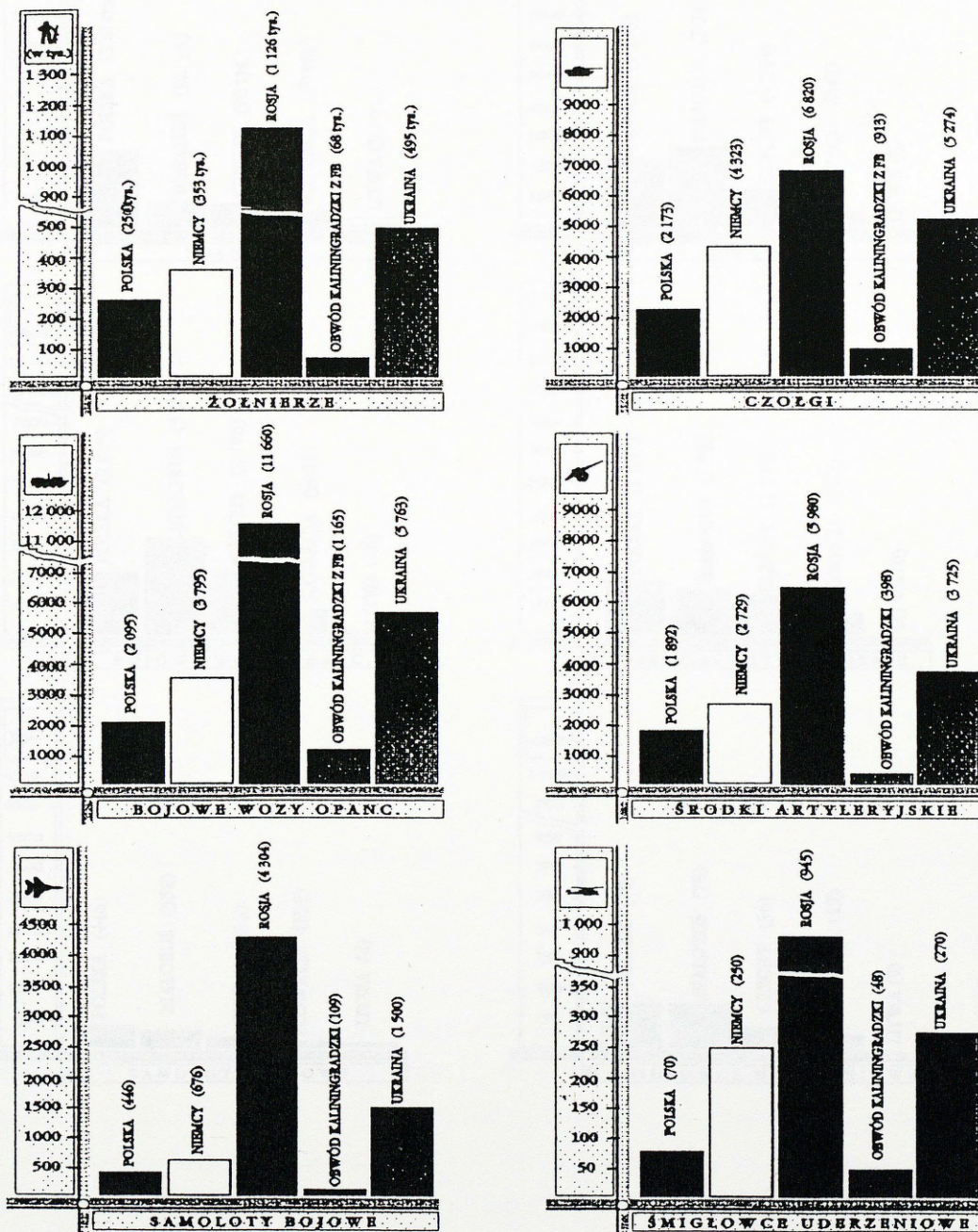
Z dniem 01.01.1993 zaistniały dwa oddzielne państwa Czechy i Słowacja z których każde powołało do życia narodowe siły zbrojne. Potencjał militarny po byłej armii czechosłowackiej podzielono w proporcji 2:1 na korzyść Czech.

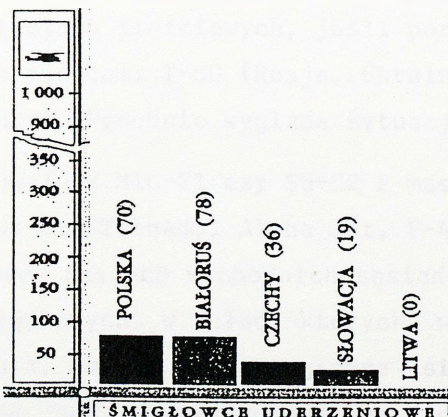
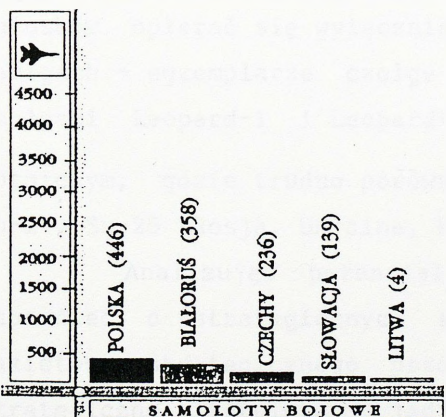
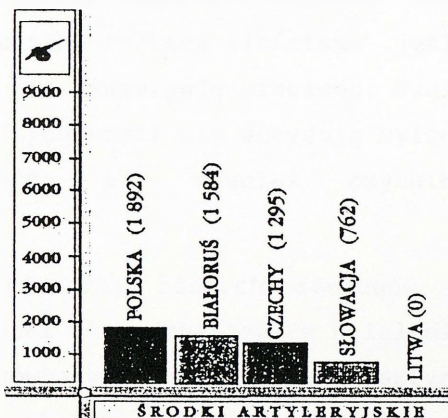
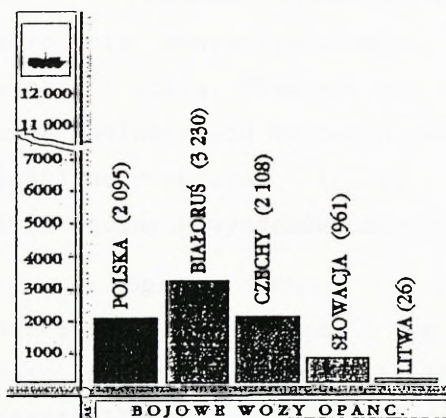
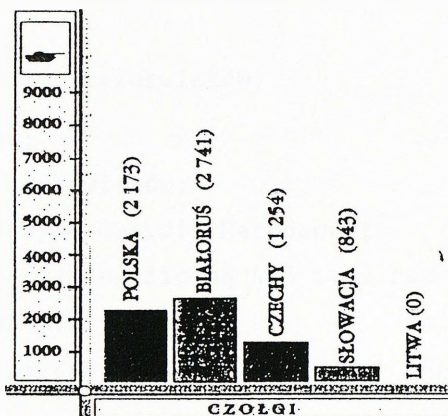
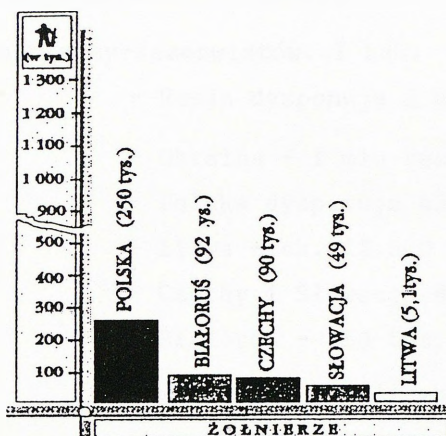
Dynamikę procesów restrukturyzacyjnych w państwach sąsiadujących z RP łatwiej będzie prześledzić, jeśli porównamy stany liczebne i podstawowe uzbrojenie na początku 1993 r. (zob. tablica nr 35) oraz na końcu 1994 r. (zob. schemat nr 8 i nr 9).

Porównanie stanów osobowych i podstawowego uzbrojenia Polski i państw sąsiednich zmusza nas do Postawienia tezy, o wysoce niedostatecznym poziomie potencjału obronnego naszej armii w aspekcie ewentualnych zagrożeń.

Porównanie stanu i uzbrojenia sił zbrojnych państw sąsiadujących z RP (01.12.1994 r.)

Jeśli chodzi o liczebność armii, to zdecydowanie przewyższają pod tym względem naszą armię Rosja, Niemcy i Ukraina. Pozostałe państwa mają armie liczebnie słabsze od Polski. Pamiętać przy tym należy również o możliwościach poszczególnych państw w zakresie powołania pod broń wyszkolonych żołnierzy-rezerwistów. I tak:

- Rosja dysponuje 3 mln mężczyzn-rezerwistów;
- Ukraina - 1 mln rezerwistów;
- Polska dysponuje 435 tys. rezerwistów;
- Litwa - ok. 12.500 osób służy w Gwardii Narodowej;
- Czechy i Słowacja dysponują łączną liczbą 495 tys. rezerwistów;
- Białoruś - 350 tys. rezerwistów;
- w Niemczech - liczbę rezerwistów określa się na ok. 904 tys. osób^{1/}.

Podobnie sytuacja wygląda jeśli analizie poddamy wybrane rodzaje uzbrojenia konwencjonalnego. Niekorzystne różnice ilościowe jeśli porównujemy Polskę z Rosją, Niemcami czy Ukrainą nie wyczerpują problemu. Wynika to z faktu, że o zdolnościach bojowych poszczególnych armii nie decydują wyłącznie czynniki ilościowe - chociaż i te są ważne - ale również czynniki jakościowe poszczególnych systemów uzbrojenia.

Sprzęt będący na wyposażeniu armii naszych sąsiadów jest bardziej nowoczesny od naszego, a tym samym jest skuteczniejszy w działaniu. Teza taka jest łatwa do udowodnienia, jeśli porównamy podstawowe dane taktyczno-techniczne poszczególnych egzemplarzy sprzętu i uzbrojenia. Trudno bowiem przy formułowaniu wniosków opierać się wyłącznie na relacjach ilościowych, jeśli porównujemy np. w czołgach - egzemplarze czołgu T-72 z czołgami T-80 (Rosja, Ukraina), czy też z czołgami Leopard-1 i Leopard-2 (Niemcy). Podobnie wygląda sytuacja w sprzęcie lotniczym, gdzie trudno porównywać samoloty MiG-21 czy Su-22 z maszynami MiG-29, Su-27, Su-25 (Rosja, Ukraina, Białoruś) czy Tornado, Alpha Jet, F-4 (Niemcy)^{2/}.

Analizując potencjał militarny naszych wschodnich sąsiadów nie możemy zapomnieć o strategicznych siłach jądrowych, w skład których wchodzi wojska rakietowe strategicznego przeznaczenia, morskie strategiczne siły jądrowe i strategiczne lotnictwo jądrowe. Są one rozmieszczone na terenie Rosji, Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu, a pierwsze trzy państwa bezpośrednio graniczą z Polską. Jakiegokolwiek porównania w tym obszarze są niemożliwe, ponieważ Polska nie dysponuje strategicznymi siłami jądrowymi.

---

^{1/} Zob. The Military Balance 1992-1993.

^{2/} Por. The Military Balance 1992-1993; J. Zieliński, Siły Zbrojne sąsiadów Polski, Bellona Warszawa 1993.

Analiza i ocena potencjału militarnego sąsiadów Polski w aspekcie planowania gospodarczo-obronnego SOP byłaby niepełna, jeśli pominęlibyśmy elementy prognozy. Każda prognoza obarczona jest określonym błędem i dlatego tą część opracowania traktować należy jako hipotetyczne przedstawienie poglądów zespołu badawczego.

Litwa. Już od początku lat 90-tych deklarowano utworzenie własnych sił zbrojnych. Przewidywano, że będzie to najprawdopodobniej głównie armia nie przekraczająca pułapu 30 tys. ludzi. Państwo to postawić może na rozbudowę obrony regionalnej, bazując na pozamilitarnych jednostkach OC. Przekształcenie tych formacji w regularne siły zbrojne (na wypadek zagrożenia) nie byłoby zbyt trudne. Proces wykształcenia się litewskich sił zbrojnych nabierze właściwego tempa dopiero po opuszczeniu jej terytorium przez żołnierzy radzieckich i może trwać do końca stulecia. Generalnie należy sądzić, że w najbliższej przyszłości siły zbrojne Litwy nie będą stanowić poważniejszego zagrożenia dla bezpieczeństwa RP.

Białoruś. Białoruś nie miała tradycji samodzielności państwowej. Największą przeszkodę w uzyskaniu pełnej i rzeczywistej niepodległości przez Białoruś stanowią wojska rosyjskie stacjonujące na jej terytorium. Wycofanie tych wojsk zaplanowano do 1999 r. a na utworzenie własnej armii przewidziano okres do 1997 r.

Białoruś - jako jedna z niewielu republik radzieckich - jest stałym rzecznikiem utrzymania jedności Wspólnoty Niepodległych Państw. Trudno z dzisiejszej perspektywy ocenić jakie są szanse zrealizowania zamiaru powołania 60-70 tys. armii. Limity uzbrojenia wydzielone Białorusi w "spadku" po armii radzieckiej pozwalają na posiadanie 200-250 tys. sił zbrojnych, ale względy ekonomiczne nie wskazują na możliwości ich utrzymania. Pamiętać należy również o dobrze rozwiniętej bazie - Białoruś ma dobrze rozwinięty przemysł zbrojeniowy.

Trudno z dzisiejszej perspektywy przewidywać czy i kiedy powstaną rzeczywiście narodowe białoruskie siły zbrojne. Jedno wydaje się jednak być bezspornym - jeśli powstaną to przejmą one z pewnością wiele od swojej poprzedniczki tzn. armii radzieckiej. Dotyczy to zarówno metod szkolenia jak i struktury i uzbrojenia w podstawowe systemy walki.

Ukraina. Rozpoczęła ona tworzenie narodowych sił zbrojnych już w październiku 1991 r. Nieco wcześniej rozpoczęto tworzenie oddziałów Gwardii Narodowej a jeszcze wcześniej funkcjonowały Wojska Ochrony Pogranicza.

Ukraina miała własną koncepcję na utworzenie własnych sił zbrojnych poprzez "zawłaszczenie" jednostkami trzech okręgów byłego ZSRR (Karpackiego, Kijowskiego i Odeskiego) wraz ze sprzętem i uzbrojeniem. Od Moskwy jednak zależy jak szybko i w jakich proporcjach siły zbrojne Ukrainy uzyskają swój ostateczny kształt.

W ramach układu CFE-1 przyznano Ukrainie limity w ludziach i sprzęcie znacznie przewyższające limity przyznane Polsce. Ukraina wykorzystuje procesy redukcyjne jako "kartę przetargową" na arenie międzynarodowej. Stara się ona o powszechne uznanie suwerenności państwowej przez opinię światową oraz wsparcie finansowe (jako ekwiwalent kosztów likwidacji broni jądrowej). Procesy redukcyjne i ich tempo stanowią istotny element przy analizowaniu jej potencjału militarnego, jeśli zważyć, że limity przyznane Ukrainie w "spadku" po byłej armii radzieckiej pozwalałyby na uzbrojenie nawet milionowej armii.

Struktura przyszłej armii ukraińskiej będzie prawdopodobnie zbliżona do wzorów radzieckich (organizacja, wyposażenie i taktyka). Z deklarowanych wielkości wynika, że armia ukraińska mogłaby liczebnie dorównywać Bundeswehrze, chociaż nie tak nowoczesna i mobilna.

Trudno jednoznacznie przewidzieć jak będą wyglądały poczynania Ukrainy w przyszłości. Z naszego punktu widzenia siły zbrojne Ukrainy stanowią poważny potencjał, zdolny zagrozić naszej południowo-wschodniej granicy.

Rosja. Przewidywanie stanu liczebnego jej sił zbrojnych od samego początku było bardzo utrudnione ze względu na to, że wielką niewiadomą było to co "przejmie" ona po byłym ZSRR oraz to z czego będzie musiała zrezygnować. Pomimo poważnych trudności gospodarczych, społecznych i politycznych Rosja jest i chyba pozostanie światowym mocarstwem militarnym, dysponującym bronią jądrową.

Na początku lat 90-tych pomijając presję na ograniczenie sił konwencjonalnych CFE-1 - stało się jasne, że warunki społeczno-ekonomiczne nie pozwolą na dalsze utrzymywanie armii liczącej 4.250 tys. żołnierzy. W związku z pułapami uzbrojenia określonymi w układzie CFE-1 Rosja zmuszona została do znacznej redukcji swojego potencjału militarnego. Zmiany obejmowały wszystkie rodzaje wojsk. O zmianach decydowały zarówno względy finansowe jak i brak realnych podstaw do funkcjonowania armii w dotychczasowym kształcie i wielkości.

Dotychczasowa struktura armii była mało przydatna, jeśli zważyć deklaracje o potrzebie rozwiązań demokratycznych i obronnym charakterze doktryny. Zamierzano tworzyć w Rosji siły zbrojne na miarę istniejących wówczas i przewidywanych możliwości.

Przedstawiona prognoza - chociaż prawdopodobna - nie wykluczała jednak innych rozwiązań. Byli bowiem i są nadal zwolennicy pozostawienia sił zbrojnych Rosji w takim składzie, jak poprzednio było w ZSRR. Do czynników hamujących przemiany możemy zaliczyć głównie: wzrost agresywności wśród nowo powstałych państw w walce o "schedę" po byłym ZSRR i narastający opór ludzi służących w armii przed utratą wpływów.

Na samym początku procesu reformowania armii Rosja przejęła kontrolę nad jej zasadniczą częścią szacowaną na ok. 2,5 mln żołnierzy. Już ta wielkość

uzmysławiała decydom, że konieczne będą redukcje.

Gdyby miały się powieść plany stworzenia "wielkiej armii rosyjskiej" zostałaaby ona z pewnością podporządkowana narodowym interesom Rosji, przy jednoczesnym włączeniu się w proces tworzenia gwarancji bezpieczeństwa zbiorowego. Byłaby to armia z pewnością mniejsza (wg deklaracji jej przywódców 1,2-1,5 mln żołnierzy) nie tylko ze względu na możliwości finansowe, ale i dostrzegane potrzeby. Przewidywane zmiany nie obniżyłyby zdecydowanie potencjału militarnego Rosji, ponieważ do dyspozycji armii zawsze stawiano najnowsze zdobycze techniki.

Wszystko zależy od tego czy liczba 1,5 mln żołnierzy obejmowałaby również strategiczne siły odstraszania czy nie. O ile procesy demokratyczne w Rosji nie zostaną zakłócone, czas będzie pracował na rzecz optymistycznej wersji przedstawionej prognozy.

Prognoza przyszłych sił zbrojnych Rosji musi uwzględniać również zmiany w uzbrojeniu i wyposażeniu. Zamierzenia te będą z jednej strony hamowane przez kryzys panujący w gospodarce rosyjskiej, a z drugiej strony wspierane przez kompleks wojskowo-przemysłowy. W sytuacji radykalnego obniżenia zapotrzebowania na sprzęt dominujące mogą okazać się działania na rzecz poprawy jakości i nowoczesności sprzętu. Nie ulega wątpliwości, że wyroby rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego w wielu dziedzinach prezentują światowy poziom np. w lotnictwie.

Rosja dysponuje również swoistą enklawą jaką jest obwód kaliningradzki (nasz bezpośredni sąsiad). Siły tam stacjonujące - jak wykazują analizy - nie są w stanie samodzielnie zagrozić Polsce, ale w bardzo krótkim czasie mogą być one wzmocnione siłami szybkiego reagowania przerzuconymi z terytorium Rosji. Potencjał ten może stanowić określone zagrożenie dla bezpieczeństwa RP z kierunku północno-wschodniego.

Słowacja. Państwo to było zmuszone do tworzenia swoich sił zbrojnych praktycznie od nowa. Wielkość przyszłej armii musi zostać ustalona proporcjonalnie tj. na poziomie 30-50 tys. żołnierzy. Będzie się ona różniła od armii czeskiej ze względu na brak nadmiernego obciążenia przeszłością oraz tym, że siły zbrojne budowane od podstaw mogą być łatwiej dostosowane do realnych potrzeb. Ponadto o kształcie sił zbrojnych Słowacji decydować będą czynniki polityczne, geograficzne oraz terenowe. Ze względu na warunki terenowe Słowacja ma duże szanse aby skorzystać z doświadczeń Szwajcarii.

Jeśli chodzi o uzbrojenie, to spodziewać się należy stopniowej wymiany sprzętu, który przypadł jej po armii czecosłowackiej w podziale ilościowym 2:1 na korzyść Czech. Stopniowo wprowadzany będzie sprzęt zachodni zastępujący sprzęt dotychczasowy, przy intensywnym - być może - rozwijaniu własnego

przemysłu zbrojeniowego.

Analizy ilościowe i jakościowe potencjału militarnego Słowacji pozwalają nam stwierdzić, że z tego kierunku w dającej się przewidzieć perspektywie nie grozi nam większe niebezpieczeństwo.

Czechy. Mniej liczne od Polski siły Czecho-Słowacji były lepiej nasycone sprzętem. Począwszy od 01.01.1993 r. kiedy to powstały dwa odrębne państwa dokonano podziału limitu przyznanego układem CFE-1 w podziale 2:1 na korzyść Czech. Struktura organizacyjna armii czeskiej została zaadoptowana z armii czechosłowackiej.

Ewentualne redukcje stanów osobowych mogą spowodować skadrowanie pewnej części jednostek wojsk lądowych. Skuteczność czeskich sił zbrojnych opierałaby się głównie na dwóch czynnikach:

- 1) na sprawnym systemie szybkiego mobilizacyjnego rozwinięcia;
- 2) na wysokim poziomie sprzętu i uzbrojenia.

Kontynuowany będzie z pewnością - planowany wcześniej - proces przechodzenia na armię zawodową docelowo do 2005 r. Przeszkodą w realizacji tej koncepcji mogą być głównie trudności finansowe.

Przewiduje się, że armia Czech będzie w najbliższych latach poważnie przebudowywana. Przewiduje się dyslokację pewnej ilości jednostek oraz położenia większego nacisku na nowoczesność sprzętu. Należy brać pod uwagę również możliwości prężnie funkcjonującego czeskiego przemysłu zbrojeniowego.

Z perspektywy interesów Polski nie można lekceważyć potencjału militarnego Czech, chociaż nie można go też zbyt przeceniać.

Niemcy. Przy całej rezerwie wobec deklaracji rządowych prezentujących przyszły kształt sił zbrojnych Niemiec, nie można poddawać w wątpliwość trwałości tendencji odprężeniowych. Ze względu na możliwości gospodarcze, naukowo-techniczne i organizacyjne utrzymanie kilkutomisiennej armii w dającej się przewidzieć perspektywie nie spowoduje perturbacji ekonomicznych. Pomimo Zjednoczenia dwóch państw niemieckich przystąpiono do redukcji niemieckich sił zbrojnych do stanu 370 tys. żołnierzy w 1993 r. Wygospodarowane w ten sposób środki finansowe przeznaczone na podniesienie manewrowości wojsk (unowocześnienie wyposażenia technicznego, zmianę struktur organizacyjnych, zwiększenie elastyczności dowodzenia i nową koncepcję mobilizacyjnego rozwinięcia).

Konstytucyjny zapis o możliwości użycia Bundeswehry poza granicami Niemiec zaniepokoił nieco sąsiadów, w tym również Polskę. Mimo zmniejszenia stanów osobowych przyszła Bundeswehra będzie zdolna do bardziej elastycznego reagowania na ewentualne zagrożenia.

Pomimo doskonałych warunków gospodarczych szybkie wprowadzenie w życie koncepcji restrukturyzacyjno-redukcyjnych napotkało wiele trudności. Zakładano, że w przeciągu 4 lat siły zbrojne Niemiec uzyskają nowocześniejsze wyposażenie i uzbrojenie, które zrekompensuje redukcje stanów osobowych. Rozwiązanie powyższe byłoby możliwe wówczas, gdyby w Europie utrzymywały się tendencje do zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego. Realizacja tego śmiałego programu opatrzona została symbolem "Bundeswehra 2000".

Siły zbrojne Niemiec funkcjonują i funkcjonować będą nadal przy podziale na: wojska lądowe, Luftwaffe i Bundesmarine. Pomimo redukcji sił zbrojnych na szeroką skalę, Bundeswehra nigdy nie obniżyła swoich możliwości bojowych. Przyszła armia niemiecka wprawdzie mniejsza liczebnie, ale sprawniejsza, dysponująca większymi możliwościami oddziaływania na wypadek zagrożenia stanowić będzie poważną siłę, z którą liczyć się powinny wszystkie mocarstwa światowe.

Sytuacja w Europie Środkowej w drugiej połowie lat 90-tych i na przełomie wieków może się ukształtować mniej korzystnie niż dzisiaj. Generalnie możemy spodziewać się nasilenia skrajnych nacjonalizmów i fundamentalizmów na tle religijnym, a kryzysy ekonomiczne mogą się jeszcze pogłębić. Stwarza to wręcz potrzebę stałego śledzenia i analizowania bieżących wydarzeń oraz dokonywania ocen potencjałów militarnych naszych bezpośrednich sąsiadów.

ZAKOŃCZENIE

Cel opracowania zapisany we wstępie jako analiza stanu obecnego i kierunków zmian sytuacji społeczno-gospodarczej Polski i jej sąsiadów został osiągnięty. Przedstawiony materiał zawiera porównanie wybranych elementów potencjału gospodarczo-obronnego Polski z Niemcami, Rosją, Ukrainą, Białorusią, Litwą, Czechami i Słowacją. Pozwala to w pewnym stopniu ocenić potencjał gospodarczo-obronny RP i porównać go z potencjałem naszych sąsiadów. Przytoczone w opracowaniu dane liczbowe i informacje - zgodnie z intencją zespołu autorskiego - powinny umożliwić rzetelną ocenę stanu obecnego oraz kierunki dalszego rozwoju potencjału gospodarczego i militarnego. Ponadto pozwalają zwrócić szczególną uwagę decydentów na te wskaźniki czy elementy potencjału, które mogą doprowadzić do obniżenia poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego czy militarnego RP.

W związku z faktem, iż w poszczególnych rozdziałach autorzy szczegółowo analizując określony element tego potencjału formułowali szereg wniosków szczegółowych, w tej części zamieścimy jedynie wnioski o charakterze generalnym.

1) Potencjał ludnościowy Polski na tle sąsiadów w zakresie ludności ogółem, przyrostu naturalnego i struktury wiekowej oceniamy na poziomie średnim. Pozytywną ocenę RP na tle sąsiadów można sformułować w zakresie struktury narodowościowej, natomiast negatywną jeśli chodzi o aktywność zawodową. Prognozy sytuacji demograficznej Polski są dość obiecujące, co z pewnością pozytywnie może oddziaływać na realizację zadań gospodarczo-obronnych;

2) Potencjał przemysłowy RP poczynszy od II kwartału 1992 r. charakteryzuje się procesami wzrostowymi oraz korzystnymi zmianami strukturalnymi. Wydatny wzrost produkcji i korzystne zmiany w strukturze asortymentowej, jakości i nowoczesności produkcji doprowadziły do jej większej konkurencyjności. Rozwija się dynamicznie wymiana z krajami o rozwiniętej gospodarce rynkowej oraz z państwami Europy Środkowej i Wschodniej (odbudowa eksportu do Rosji);

3) Procesy prywatyzacyjne w polskiej gospodarce są dość mocno zaawansowane. Zdecydowanie wyprzedzamy pod tym względem wszystkie państwa powstałe w wyniku rozpadu b. ZSRR, natomiast nas wyprzedziły jedynie Czechy. Prognozy w tym obszarze są dość obiecujące, jeśli zważyć, że główny wysiłek działań prywatyzacyjnych jest ciągle jeszcze przed nami;

4) Potencjał rolniczy RP na tle sąsiadów należy generalnie ocenić na poziomie średnim. Jeśli chodzi o zbiór ziemniaków i chów zwierząt ocena średnia

znajduje potwierdzenie w uzyskanych wskaźnikach szczegółowych. Raczej negatywnie ocenić należy nasze wyniki w zakresie zbiorów zbóż i wielkości zatrudnienia ludzi w rolnictwie. Zmniejszenie subwencjonowania rolnictwa w Polsce sprawia, że pogarsza się konkurencyjność produkcji na rynku wewnętrznym i rynkach zewnętrznych;

5) Analiza PKB Polski na tle krajów nas otaczających dowodzi, że pod względem tempa wzrostu PKB jak i produkcji przemysłowej Polska znajduje się w czołówce. Polska utrzymuje najniższy deficyt budżetowy w relacji do PKB. Dotychczasowe pozytywne oceny tempa zmian PKB pozytywnie rokują również na przyszłość;

6) Obroty handlu zagranicznego Polski w porównaniu z naszymi sąsiadami generalnie możemy ocenić na poziomie pozytywnym. Wzrost dynamiki eksportu i importu świadczy o utrzymujących się tendencjach wzrostowych w całej gospodarce. Zdecydowanie negatywnie należy natomiast ocenić wielkość zadłużenia globalnego Polski oraz wielkość zadłużenia przypadającą na 1 mieszka. Sytuacja taka stawia przed gospodarką Polski poważne wyzwanie, gdyż w przyszłości trzeba będzie spłacać zobowiązania;

7) Analiza potencjału militarnego Polski i sąsiadów dowodzi, że przemiany nie wyeliminują potencjalnego militarnego zagrożenia bezpieczeństwa Polski. Przewaga militarna Rosji, Ukrainy oraz Niemiec jest znaczna, zarówno pod względem liczebnym, jak i nowoczesności sprzętu bojowego. Realizacja układu CFE-1 nieznacznie zmniejszy przewagę militarną tych trzech państw, a zagrożenie militarne dalej będzie się utrzymywać;

8) Funkcjonujące w Europie organizacje i mechanizmy międzynarodowego systemu bezpieczeństwa, nie są gwarantem bezpieczeństwa Polski. Mimo znacznego zbliżenia się do pełnego członkostwa w sojuszu północnoatlantyckim nie określono kalendarium przystąpienia Polski do NATO;

9) Analizę potencjału gospodarczo-obronnego Polski trzeba prowadzić w sposób ciągły, ze względu na instytucjonalne zapotrzebowanie centralnego planisty na tego typu informację.

PODSTAWOWE WSKAŹNIKI SYTUACJI GOSPODARCZEJ W LATACH 1990-1994

Wyszczególnienie	J.miary	1990	1991	1992	1993	1994
I. TENDENCJE ROZWOJU						
Produkt krajowy brutto (PKB)						
ceny bieżące	(1) bln zł	560,3	808,8	1149,4	1557,8	2120
ceny stałe	(2) r.p.=100	88,4	93,0	102,6	103,8	105
na 1 mieszkańca						
ceny stałe	(2) "	88,1	92,7	102,3	103,5	104,8
ceny bieżące, wg kursu	(3) USD	1547	1998	2198	2232	2420
Produkcja sprzedana przemysłu	(4) r.p.=100	75,8	88,1	103,9	106,2	111,9
Produkcja podstawowa przedsiębiorstw budowlano-montażowych	(4) "	85,6	112,1	108,0	107,8	100,2
Mieszkania						
— oddane do użytku	tys.	134,2	136,8	133,0	94,4	71,6
— rozpoczęte	(5) "	82,9	50,5	35,1	25,9	25,6
Wartość globalna rolnicza	(1) r.p.=100	97,8	98,4	87,2	101,5	93
Zużycie nawozów na 1 ha UR	kg NPK	164	95	62	66	71
Przewozy ładunków transportem ogółem	mln t	1299	1478	1388	1349	1321
Wskaźnik rentowności	(6) %	29,9	6,9/4,8	2,2	2,9	4,2
Wskaźnik zyskowności	(6) zł	113	-25/-13	-15	-5	17
Relacja zobowiązań do należności (ogółem)	(6) %	73,2	111,5	136,1	136,6	144,3
Obroty handlu zagranicznego w ujęciu rzeczowym (wg GUS)						
Eksport						
ceny stałe	r.p.=100	113,7	97,6	97,4	97,6	118,3
ceny bieżące	mln USD	14322	14903	13187	14143	17240
Import						
ceny stałe	r.p.=100	82,1	137,8	113,9	120,0	113,4
ceny bieżące	mln USD	9781	15756	15913	18834	21569
Saldo bilansu handlowego	"	4541	-853	-2726	-4691	-4329
II. PRZEMIANY WŁASNOŚCIOWE I STRUKTURALNE						
Udział sektora prywatnego w						
— liczbie pracujących (31.XII)	%	48,9	54,3	56,0	58,9	60,9
— produkcji krajowym brutto	(7) % c.stałe	31,4	45,3	47,0	53,5	52,1
— przychodach ze sprzedaży:	(4) % c.bież.					
— przemysł	"	18,3	27,0	30,8	35	38
— budownictwo	"	41,8	63,1	78,7	84,3	86,2
— transport	"	14,2	25,2	39,3	38,7	42,8
— handel	"	63,7	82,8	86,4	89,1	89,0
— obrotach handlu zagranicznego						
— eksport	"	4,9	21,9	38,3	44,0	51,3
— import	"	14,4	49,9	54,5	59,3	65,8

Wyszczególnienie	J.miary	1990	1991	1992	1993	1994
Liczba podmiotów gospodarczych (8)	tys.	1205	1505	1732	1897	2005
w tym:						
przedsiębiorstwa państwowe	szt.	8453	8228	7245	5924	4955
zakłady osób fizycznych (8)	tys.	1135	1420	1631	1784	1880
Liczba sprywatyzowanych przedsiębiorstw państwowych	szt.	130	1128	1404	1270	908
Relacja do PKB - ceny bieżące						
— eksportu	%	24,3	19,5	15,6	16,5	18,5
— importu	"	16,2	20,3	19,1	21,8	23,1
Terms of trade	r.p.=100	83,7	91,2	109,5	107,8	101,3
III. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA						
Ludność (31.XII)	tys.osób	38183	38309	38418	38505	38581
Przyrost naturalny	promille	4,1	3,7	3,2	2,6	2,5
Współczynnik dzietności	-	2,02	2,05	1,93	1,85	1,79
Przeciętne dalsze trwanie życia dla noworodków	M K	lata	66,5 75,5	66,1 75,3	66,7 75,7	67,4 76,0
Struktura ludności wg wieku						
— przedprodukcyjny (0-17)	%	29,7	29,4	29,1	28,7	28,4
— produkcyjny (M 18-64, K 18-59)	"	57,5	57,6	57,7	58,0	58,2
— poprodukcyjny (M od 65, K od 60)	"	12,8	13,0	13,2	13,3	13,4
IV. RYNEK PRACY						
Pracujący w gospodarce narodowej (31.XII)	tys.osób	16145	15443	15011	14761	14923
Liczba zarejestrowanych bezrobotnych (31.XII)	"	1126	2156	2509	2890	2838
Stopa bezrobocia w relacji do czynnych zawodowo (31.XII)	%	6,5	12,3	14,3	16,4	16,0
V. SYTUACJA MATERIALNA LUDNOŚCI						
Przeciętne realne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej	r.p.=100	75,6	99,7	97,3	97,1	101,1
Relacja wynagrodzenia w sferze budżetowej do wynagrodzenia w sferze przedsiębiorstw (netto)	%	107,0	94,0	93,8	88,9	84,0
Przeciętna realna emerytura i renta pracownicza netto	r.p.=100	84,9	114,5	93,5	97,1	102,9
Relacja przeciętnej emerytury i renty do przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej (9)	%	56,8	65,3	62,7	62,1	63,0
Spożycie indywidualne na 1 mieszkańca (ceny stałe) (2)	r.p.=100	84,3	106,0	102,0	105,3	<102,8
Realne depozyty gospodarstw domowych (31.XII)	"	49,7	96,4	117,4	104,7	104,8
w tym: złotowe	"	134,8	132,3	122,9	97,2	104,9
Realne zadłużenie gospodarstw domowych z tytułu kredytów(31.XII)	"	188,9	103,7	115,7	136,6	114,3

Wyszczególnienie	J.miały	1990	1991	1992	1993	1994
VI. CZYNNIKI NAPĘDOWE ROZWOJU						
Nakłady inwestycyjne, (ceny stałe)	r.p.=100	89,9	95,9	100,7	102,2	107,1
Realne zadłużenie podmiotów gospodar- czych z tytułu kredytów (31.XII) (10)	"	123,2	118,0	96,6	95,3	96,6
Wydajność pracy (PKB na 1 pracującego; (ceny stałe) (1) (2)	"	92,3	98,8	107,1	106,4	105,2
Udział nauki w wydatkach budżetu państwa (ceny bieżące)	%	.	2,5	1,9	1,8	1,7
Relacja nakładów na działalność badawczo- rozwojową do PKB (ceny bieżące)	"	1,9	1,0	0,9	0,8	.
VII. RYNEK PIENIĘŻNO-KREDYTOWY						
Ceny detaliczne towarów i usług konsumpcyjnych						
— średnie roczne	r.p.=100	685,8	170,3	143,0	135,3	132,2
— XII w stosunku do XII	"	349,3	160,4	144,3	137,6	129,5
— średnie tempo miesięczne	%	11,0	4,0	3,1	2,7	2,2
Ceny produkcji sprzedanej przemysłu						
— średnie roczne (4)	r.p.=100	722,4	148,1	128,5	131,9	125,3
Średnia stopa kredytu refinansowego (11)	%	103,8	53,9	39,0	35,4	33,7
Średni kurs USD (NBP)	zł	9500	10583	13631	18145	22727
Realna podaż pieniądza ogółem (31.XII)	r.p.=100	56,5	89,9	109,1	98,8	106,7
Relacja podaży pieniądza do PKB	%	34,0	32,3	35,8	35,9	36,5
Realne depozyty ogółem (31.XII)	r.p.=100	49,7	89,9	112,7	100,2	109,3
Realne zadłużenie sektora niefinansowego z tytułu kredytów (31.XII) (10)	"	125,9	118,2	97,7	97,4	97,9
Realne zadłużenie netto sektora budżetowego (31.XII)	"	.	.	149,2	114,8	104,1
Należności zagraniczne netto w USD (31.XII)	"	196,8	83,2	124,8	107,6	129,0
VIII. RÓWNOWAGA BUDŻETOWA (12)						
Realne dochody budżetu państwa (1)(13)	r.p.=100	112,4	69,2	107,1	112,5	107,4
Realne wydatki budżetu państwa (1)(13)	"	99,2	80,4	114,0	100,8	107,0
Relacja wydatków budżetu państwa do PKB (1)	%	34,6	29,9	33,2	32,3	32,5
Udział w wydatkach ogółem						
— ochrony zdrowia i opieki społecznej	"	16,8	21,6	21,8	20,7	20,4
— oświaty i wychowania	"	11,4	11,6	10,4	10,3	11,2
— "wydatków sztywnych"	"	18,9	25,8	37,6	39,4	41,3
w tym:						
ubezpieczenia społeczne+dotacje doFP	"	10,2	18,2	23,5	24,7	24,8
obsługa długu publicznego	"	5,6	4,1	9,5	11,9	13,4
Wynik budżetu państwa	bln zł	2,4	-31,0	-69,1	-43,4	-57,4
relacja do PKB (1)	%	0,4	-3,8	-6,0	-2,8	-2,7
Dług publiczny (31.XII)	bln zł	532	658	979	1339	1463
relacja do PKB (1)	%	95,0	81,4	85,2	86,0	69,0
Udział długu krajowego w publicznym	"	12,9	19,3	24,7	26,7	34,1

Wyszczególnienie	J.miary	1990	1991	1992	1993	1994
IX. SYTUACJA PŁATNICZA KRAJU (wg NBP)						
Wpływy z eksportu towarów	mln USD	10863	12760	13997	13585	16950
Wyплаты za import towarów	"	8649	12709	13485	15878	17786
Saldo obrotów bieżących	"	716	-1359	-269	-2329	-944
w tym — towarowych	"	2214	51	512	-2293	-836
— usług	"	-150	236	344	369	57
— odsetek	"	-3329	-2863	-4139	-3524	-2228
— transferów	"	1981	1217	2929	3019	1916
Zadłużenie zagraniczne (31.XII)	mld USD	48,5	48,4	47,0	47,2	42,2

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Narodowy Bank Polski, Ministerstwo Finansów

- (1) - 1994 r. wg szacunku CUP
- (2) - 1990 r. wg poprzednio stosowanej metodologii
- (3) - szacunek CUP
- (4) - 1990-1992 wg KGN, 1993-1994 wg EKD
- (5) - w budownictwie spółdzielczym, komunalnym i zakładowym
- (6) - 1991 r. w liczniku w warunkach porównywalnych z 1990 r., w mianowniku - z latami następnymi; dane dla lat 1991-1994 dotyczą podmiotów, w których liczba pracujących przekracza 50 (przemysł) lub 20 (pozostałe - poza rolnictwem - sekcje) osób
- (7) - PKB bez cła, innych opłat importowych i podatku od towarów i usług (VAT)
- (8) - bez gospodarstw indywidualnych w rolnictwie
- (9) - 1990-1991 netto, 1992-1994 brutto
- (10) - deflowane cenami produkcji przemysłowej
- (11) - 1994 r. - dane nie dotyczą pełnej zbiorowości
- (12) - z uwagi na zmianę ujęcia budżetu państwa, 1990 r. nie jest porównywalny z latami następnymi
- (13) - liczone cenami produktu krajowego brutto

Dokonania w transformacji gospodarki

Kraj	Udział sektora prywatnego w PKB w 1994 r., %	Prywatyzacja		Restrukturyzacja przedsiębiorstw	Ceny, konkurencyjność	Handel, polityka walutowa	Banki
		Przedsiębiorstwa: duże	małe				
Albania	50	1	3	2	3	4	2
Armenia	40	1	3	1	3	2	1
Azerbejdżan	20	1	1	1	3	1	1
Białoruś	15	2	2	2	2	1	1
Bułgaria	40	2	2	2	3	4	2
Chorwacja	40	3	4	2	3	4	3
Czechy	65	4	4	3	3	4	3
Estonia	55	3	4	3	3	4	3
Gruzja	20	1	2	1	2	1	1
Węgry	55	3	4	3	3	4	3
Kazachstan	20	2	2	1	2	2	1
Kirgizja	30	3	4	2	3	3	2
Łotwa	55	2	3	2	3	4	3
Litwa	50	3	4	2	3	4	2
Macedonia	35	2	4	2	3	4	2
Moldowa	20	2	2	2	3	2	2
Polska	55	3	4	3	3	4	3
Rumunia	35	2	3	2	3	4	2
Rosja	50	3	3	2	3	3	2
Słowacja	55	3	4	3	3	4	3
Słowenia	30	2	4	3	3	4	3
Tadżykistan	15	2	2	1	3	1	1
Turkmenia	15	1	1	1	2	1	1
Ukraina	30	1	2	1	2	1	1
Uzbekistan	20	2	3	1	3	2	1

Skala: 4 - gospodarka rynkowa, 1 - mały postęp.

Źródło: The Economist, 3.12.94.

Dynamika i struktura nakładów inwestycyjnych w przemyśle według gałęzi

(ceny stałe)

Wyszczególnienie	1991	1993	1993	1989	1991	1993
	rok poprz.=100		1989	w odsetkach		
Przemysł ogółem	92,8	102,3	83,8	100,0	100,0	100,0
w tym:						
<i>przemysł paliwowo-energetyczny</i>	130,7	109,1	139,8	22,6	30,6	37,7
węglowy	126,1	82,8	80,6	9,3	9,3	8,9
paliw	137,5	116,1	214,5	4,1	7,2	10,5
energetyczny	130,7	124,0	166,0	9,2	14,1	18,3
<i>przemysł metalurgiczny</i>	96,1	74,6	82,3	6,5	9,7	6,4
hutnictwa żelaza	90,7	69,6	86,9	3,5	6,1	3,6
metali nieżelaznych	107,0	82,4	76,8	3,0	3,6	2,8
<i>przemysł elektromaszynowy</i>	65,5	96,3	44,4	26,2	17,7	13,9
metalowy	70,5	108,9	59,3	4,3	2,7	3,0
maszynowy	80,7	91,5	29,5	6,9	3,5	2,4
precyzyjny	52,5	93,2	28,0	1,8	0,5	0,6
środków transportu	57,7	90,6	35,3	8,9	8,2	3,8
elektrotechniczny i elektroniczny	76,6	97,1	79,2	4,3	2,8	4,1
<i>przemysł chemiczny</i>	96,2	106,1	87,2	9,2	10,9	9,6
<i>przemysł mineralny</i>	95,6	117,4	85,2	4,0	3,5	4,1
materiałów budowlanych	93,5	126,2	92,3	2,8	2,2	3,1
szklarski	94,0	85,2	68,5	0,8	0,9	0,7
ceramiki szlachetnej	115,8	128,7	67,6	0,4	0,4	0,3
<i>przemysł drzewno-papierniczy</i>	59,9	152,3	114,5	4,5	3,2	6,1
drzewny	60,5	115,8	84,6	2,9	1,9	2,9
papierniczy	59,0	212,7	167,8	1,6	1,3	3,2
<i>przemysł lekki</i>	53,5	104,0	44,7	7,8	3,7	4,2
włókienniczy	66,8	124,5	44,5	3,9	2,2	2,1
odzieżowy	49,7	98,3	65,2	2,1	1,0	1,7
skórzany	29,0	66,3	20,4	1,8	0,5	0,4
<i>przemysł spożywczy</i>	105,8	88,5	77,1	17,3	19,3	15,9

Źródło: dane GUS i szacunki własne na ich podstawie

Zużycie środków trwałych w przedsiębiorstwach w %

Wyszczególnienie	1992				1993			
	ogółem	w tym maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	sektor prywatny		ogółem	w tym maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia	sektor prywatny	
			ogółem	w tym maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia			ogółem	w tym maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia
Ogółem	45,9	71,0	24,2	50,8	44,1	65,2	23,7	40,7
w tym:								
Przemysł	54,6	72,6	39,2	73,2	52,9	68,1	33,3	39,7
w tym:								
<i>przemysł paliwowo-energetyczny</i>								
węglowy	54,4	71,6	59,0	84,9	54,4	69,2	51,2	67,5
paliw energetyczny	55,0	73,8	13,3	73,8	50,8	66,6	21,1	26,9
<i>przemysł metalurgiczny</i>								
hutnictwa żelaza	61,4	83,0	36,4	49,6	61,4	81,0	24,5	34,4
metali nieżelaznych	63,8	84,3	17,6	17,6	63,7	83,1	11,8	15,5
<i>przemysł elektromaszynowy</i>								
metalowy	56,2	78,7	41,1	59,0	56,5	74,4	41,6	54,9
maszynowy	54,2	76,0	39,6	52,3	52,5	70,9	27,8	31,5
precyzyjny	56,1	78,8	42,0	58,2	55,1	75,1	32,9	40,8
środków transportu	55,4	79,0	38,3	50,0	57,3	80,3	40,9	53,9
elektrotechniczny	50,0	71,5	35,6	47,2	51,3	71,8	41,2	54,4
i elektroniczny	53,2	73,6	31,9	45,1	46,8	60,6	13,6	15,1
<i>przemysł chemiczny</i>								
materialów budowlanych	51,2	70,6	42,6	53,0	50,0	65,3	38,5	43,3
szklarski	57,3	74,7	40,6	49,1	54,6	68,4	34,6	38,8
ceramiki szlachetnej	55,5	77,0	44,7	57,2	54,7	72,3	40,2	51,6
<i>przemysł drzewno-papierniczy</i>								
drzewny	55,6	78,6	40,0	47,0	55,5	75,1	35,4	42,1
papierniczy	56,0	72,5	50,7	70,6	53,0	64,4	50,5	67,0
<i>przemysł lekki</i>								
włókienniczy	54,1	70,4	59,1	66,6	49,9	64,8	38,4	51,0
odzieżowy	52,0	67,5	45,7	63,7	51,5	64,8	42,5	55,3
skórzany	47,5	62,7	37,9	48,0	47,2	59,8	32,5	37,7
<i>przemysł spożywczy</i>								
lotniczy	57,8	71,8	50,9	70,6	56,8	69,2	51,2	66,0
Budownictwo	58,1	74,1	36,1	46,8	56,3	69,1	32,1	37,6
Transport	49,8	71,6	41,4	51,7	50,1	66,7	41,1	51,1
w tym:								
kolejowy	46,8	65,9	32,0	44,8	43,1	53,5	24,4	26,7
samochodowy	44,3	52,0	36,3	46,0	41,4	46,7	32,6	40,0
morski	49,8	71,6	41,4	51,7	50,1	66,7	41,1	51,1
wodny śródlądowy	51,0	68,4	45,9	45,8	51,7	65,5	37,9	31,4
lotniczy	46,2	72,2	41,8	46,8	48,4	70,1	24,3	20,6
Łączność	46,2	54,8	14,5	10,8	37,6	43,3	17,8	16,5

Źródło: Nauka i technika w 1993 r., GUS, Warszawa 1994, str. 47

**Produkcja sprzedana wyrobów nowych i zmodernizowanych ¹⁾ w przemyśle
według gałęzi wyrobów**

(ceny bieżące)

Gałęzie wyrobów	1993	1991	1992	1993
	w mld zł	w % wartości sprzedaży wyrobów		
Ogółem w tym:	40815	3,3	3,4	4,8
Wyroby metalurgiczne	573	0,3	0,5	0,7
wyroby hutnictwa żelaza	491	0,3	0,5	0,9
wyroby przemysłu metali nieze- laznych	82	0,2	0,4	0,3
Wyroby przemysłu elektromaszyn- owego	25650	8,1	9,5	14,8
wyroby przemysłu metalowego	2024	2,2	5,2	5,1
maszyny i urządzenia	4029	4,2	9,1	11,3
wyroby przemysłu precyzyjnego	331	9,0	9,0	5,6
środki transportu	14801	19,4	10,8	22,7
wyroby przemysłu elektrotechni- cznego i elektronicznego	4465	6,6	13,5	12,0
Wyroby przemysłu chemicznego	6528	2,7	5,4	6,3
Wyroby przemysłu mineralnego	676	1,2	1,4	1,8
materiały budowlane	236	1,2	1,4	0,9
wyroby ze szkła	279	1,6	1,8	3,6
wyroby z ceramiki szlachetnej	161	0,2	0,8	5,1
Wyroby przemysłu drzewno-papier- niczego	1622	1,7	3,6	3,4
wyroby przemysłu drzewnego	1432	2,4	3,0	4,4
wyroby przemysłu papierniczego	190	0,6	4,9	1,2
Wyroby przemysłu lekkiego	1006	0,9	1,5	1,9
wyroby przemysłu włókienni- czego	769	1,3	1,8	2,8
wyroby przemysłu odzieżowego	64	0,6	1,0	0,4
wyroby przemysłu skórzanego	172	0,3	1,2	1,7
Wyroby przemysłu spożywczego	2989	0,8	1,2	1,3

1) w przeliczeniu na skalę roczną

Źródło: Nauka i technika w 1993 r., GUS, Warszawa 1994, str. 59

Zatrudnienie w przemysłowych branżach wysokiej techniki

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	<u>1991</u> <u>1989</u>	<u>1993</u> <u>1991</u>	<u>1993</u> <u>1989</u>
	rok poprzedni=100						
Ogółem branże wysokiej techniki	92,4	86,4	79,5	88,9	79,8	70,7	56,4
w tym przemysł:							
– środków automatyki	92,3	93,2	72,2	89,7	86,0	64,8	55,7
– informatyczny	87,2	85,4	57,2	72,1	74,5	41,2	30,7
– środków techniki obliczeniowej i biurowej	85,0	.	65,6	.	.	.	.
– aparatury pomiarowej i laboratoryjnej	87,5	85,5	82,1	88,9	74,8	73,0	54,6
– optyczny	87,0	80,5	72,0	81,9	70,0	59,0	41,3
– aparatury elektronicznej	97,1	117,1	.	.	113,7	.	.
– sprzętu medycznego i weterynaryjnego	95,3	103,6	74,8	89,0	98,7	66,6	65,7
– samochodowy	93,0	89,7	86,8	94,4	83,4	81,9	68,3
– lotniczy	.	97,3	77,8	84,4	.	65,7	.
– elektroniczny	96,6	77,3	68,7	86,4	74,7	59,4	44,4
– teleelektroniczny i teletechniczny	94,2	86,3	60,8	80,1	81,3	48,7	39,6
– obrabiarkowy	95,4	85,9	85,3	88,2	81,9	75,2	61,6
– farmaceutyczny	94,8	104,3	98,8	97,4	98,9	96,2	95,1
– środków chemicznych dla różnych celów	93,5	103,2	91,9	96,0	96,5	88,2	85,1

Źródło: dane GUS

SPIS TABLIC SCHEMATÓW

A) <u>Spis tablic:</u>	Strona
1. Główne wskaźniki gospodarki Niemiec w latach 1991-1993	13
2. Perspektywy poprawy koniunktury Niemiec	13
3. Wzrost zadłużenia Niemiec w latach 1989-1992	14
4. Tempo zmian produktu krajowego brutto (w %)	15
5. Tempo zmian produkcji przemysłowej (w %)	16
6. Inflacja	17
7. Stopa bezrobocia (w %)	18
8. Relacja deficytu budżetowego do PKB (w %)	18
9. Tempo zmian importu (w %)	19
10. Tempo zmian eksportu (w %)	19
11. Analiza ludności Polski i jej sąsiadów w 1992 r.	37
12. Aktywność zawodowa ludności Polski i jej sąsiadów	38
13. Produkcja sprzedana przemysłu	42
14. Produkcja sprzedana przemysłu	43
15. Produkcja sprzedana przemysłowych branż wysokiej techniki	44
16. Zatrudnienie w przemyśle	45
17. Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych	51
18. Wpływy do budżetu z tytułu prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych ..	51
19. Wskaźniki efektywnościowe w jednostkach gospodarczych objętych procesem prywatyzacji na tle ogółu jednostek gospodarczych	53
20. Prywatne podmioty gospodarcze	55
21. Udział sektora prywatnego w przychodach ze sprzedaży	55
22. Powierzchnia użytków rolnych oraz zatrudnienie w rolnictwie w 1992 r..	63
23. Powierzchnia, zbiory i plony zbóż	65
24. Powierzchnia, zbiory i plony ziemniaków	66
25. Powierzchnia, zbiory i plony buraków cukrowych	67
26. Zwierzęta gospodarskie w 1992 r.	68
27. Produkcyjność zwierząt gospodarskich - 1992 r.	69
28. Produkcja mięsa z uboju w 1992 r.	69
29. Produkcja rolnicza brutto (w % do roku poprzedniego)	70
30. Produkt krajowy brutto wybranych krajów w 1992 r.	73
31. Wielkość PKB na 1 mieszk. w wybranych krajach liczona wg parytetu siły nabywczej i kursu oficjalnego	74
32. Tempo zmian PKB ogółem w latach 1990-1994 w wybranych krajach (ceny stałe)	75

33. Struktura PKB wg działów GN wybranych krajów (udział w %)	77
34. Struktura wykorzystania PKB w wybranych krajach (w %)	78
35. Poredukcyjne limity podstawowych systemów uzbrojenia Polski i sąsiadów	87
36. Stany osobowe i podstawowe uzbrojenie sił zbrojnych państw europejskich (stan na 01.01.1993 r.)	87
B) <u>Spis schematów (rysunków):</u>	
1. Zadłużenie zagraniczne państw Europy Środkowej i Wschodniej	20
2. Napływ kapitału zagranicznego do końca 1994 r.	21
3. Stopa bezrobocia w 1993 r.	34
4. Tempo zmian produkcji przemysłowej	39
5. Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych	54
6. System podstawowy gospodarki żywnościowej	62
7. Porównanie stanu i uzbrojenia sił zbrojnych państw sąsiadujących z RP po zrealizowaniu postanowień traktatu CEE-1	86
8. Stan i uzbrojenie sił zbrojnych państw sąsiadujących z RP oraz dyslokacja ich związków operacyjnych (01.12.1994 r.)	89
9. Porównanie stanu i uzbrojenia sił zbrojnych państw sąsiadujących z RP (01.12.1994 r.)	90-91

SPIS LITERATURY

- 1) Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej Polski w latach 1995-2010, Instytut Analiz Ekonomicznych PAN, Warszawa 1995
- 2) Bożyk P., Któřędy do Europy? Teoria i praktyka, PWE Warszawa 1993
- 3) Etude sur la situation economique de l'Europe en 1993-1994, Nations Unis, New York et Geneve 1994
- 4) Gospodarka Polski na tle innych krajów - 1993, CUP Warszawa
- 5) Gabrisch H., Konkurencyjna cena pracy a wzrost gospodarczy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, "Gospodarka narodowa" nr 4/1995
- 6) Jarosiński W., PKB w Polsce i wybranych krajach w USD, Warszawa 1994
- 7) Kierowanie obronnością państwa, materiały z konferencji WSO AON, AON Warszawa 1993
- 8) Koziej S., Czy koniec wyścigu zbrojeń? "Polska Zbrojna" nr 58 z 23.03.1992 r.
- 9) Leksykon państw świata 1993/1994
- 10) Markowski J., Kto i ile będzie miał broni? "Polska Zbrojna" nr 35 z 30.11.90 r.
- 11) Materiały MPiH na naradę w ZM "Mesko" - Skarżysko-Kamienna, Warszawa 1995
- 12) Ocena przebiegu procesów restrukturyzacyjnych i oddłużeniowych w gospodarce, MPiH Warszawa 1995
- 13) "Poland quarterly statistics", nr 3/1994, GUS Warszawa
- 14) Potencjał gospodarczo-obronny RP i jej sąsiadów, DSO CUP Warszawa 1995
- 15) "Przegląd środkowoeuropejski" 6/94
- 16) Przemysł w systemie gospodarki obronnej, AON Warszawa 1993
- 17) Rocznik statystyczny 1993 r., GUS Warszawa
- 18) Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1994, GUS Warszawa 1994
- 19) "Rynki zagraniczne" 23.05.1994
- 20) Stankiewicz W., Ekonomika wojenna, wyd. II, MON Warszawa 1981
- 21) Statistical bulletin Poland - Czech Rep. - Slovakia - Hungary, nr 1/1995, GUS Warszawa 1995
- 22) The Baltic Sea States, Central Statistical Office, Warsaw 1995
- 23) The Military Balance 1992-1993, IISS London 1992
- 24) Zielińska B., Gospodarka Polski na tle innych krajów w 1993 r., "Gospodarka narodowa" nr 7-8/1994
- 25) Zieliński J., Siły zbrojne sąsiadów Polski, Bellona Warszawa 1993

